

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA KÖRFEZ
ÜLKELERİNDEKİ YABANCI İŞGÜCÜ VARLIĞININ SOSYO-
EKONOMİK ANALİZİ: KATAR, SUUDİ ARABİSTAN VE
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞENUR YILMAZ

İSTANBUL 2017

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA KÖRFEZ
ÜLKELERİNDEKİ YABANCI İŞGÜCÜ VARLIĞININ SOSYO-
EKONOMİK ANALİZİ: KATAR, SUUDİ ARABİSTAN VE
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞENUR YILMAZ

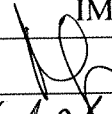
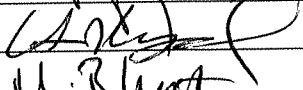
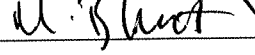
Danışman: Prof. Dr. AHMET TABAKOĞLU

İSTANBUL 2017

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506414009 no'lu Ayşnur YILMAZ'ın hazırladığı “ Uluslararası Göç Bağlamında Körfez Ülkelerindeki Yabancı İşgücü Varlığının Sosyo-Ekonomik Analizi:Katar-Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri Örneği” konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 11/05/2017 tarihinde saat 15:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin .....^{Kabulü.....} ne OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr.Ahmet TABAKOĞLU	Kabul	
Prof.Dr.Ahmet UYSAL	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.İ.Murat BOZKURT	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 25.../05.../2017-tarih ve 2017/19...-36 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZET

Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Umman ve Kuveyt'in milli geliri özellikle 1973 Petrol Krizinden sonra petrolden elde edilen gelirlere bağlı olarak artış göstermiştir. Ülkelerin artan milli geliri, ülkeleri çeşitli alanlarda yatırım yapmaya yöneltirken, yerli işgücünün ortaya çıkan emek talebini karşılayamaması nedeniyle yabancı işgücü varlığına ihtiyaç duyulması, Körfez ülkelerini Asya Ülkeleri başta olmak üzere diğer ülke vatandaşlarıyla "geçici iş sözleşmeleri" yaparak, yabancı işgücüne bağlı bir emek piyasasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Körfez ülkelerindeki yabancı nüfus, toplam körfez nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır. Körfez ülkelerinde yerli nüfusun çalışma hayatına katılım oranları düşük olmakla birlikte, toplam iş gücünün çoğunluğu yabancılardır. Bu durum Körfez yönetimlerini, göç hareketlerini düzenlemeye ve istihdam edilen işgücünün millileştirmesine yönelik politikalar oluşturmaya sevk etmektedir. Bununla birlikte uluslararası emek göçü açısından önemli bir yere sahip olan Körfez bölgesi, göçmen işçilerin çalışma hayatında yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle, uluslararası kamuoyu tarafından sıklıkla eleştirilmektedir. Körfez bölgesinin uluslararası göç açısından genel değerlendirmesinin yapılacağı ve Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki yabancı işgücü varlığının detaylı olarak analiz edileceği çalışmada, Körfez bölgesinin stratejik konumuna da dikkat çekilerek Körfez ülkelerinin çevresindeki ülkelere göre jeo-stratejik önemi de tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Emek Göçü, Körfez Ülkeleri, Kefil Sistemi, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri

ABSTRACT

The Gulf Cooperation Council countries increased their national income in Qatar, Saudi Arabia, United Arab Emirates, Bahrain, Oman and Kuwait depending on oil revenues, especially after the 1973 Oil Crisis. The increasing national income of the countries necessitates the existence of foreign labor force due to the inability of the domestic labor force to meet the demand for labor while making the countries to invest in various fields and the necessity of the foreign labor force by making the "temporary work contracts" with the Gulf countries, . The foreign population in the Gulf countries constitutes approximately half of the total Gulf population. In the Gulf countries, the proportion of indigenous population participation in the working life is low, but the majority of the total workforce is foreign. This situation prompts the Gulf governments to formulate policies to regulate migration movements and to nationalize the employed labor force. Nevertheless, the Gulf region, which has an important place in terms of international labor migration, is often criticized by the international public for the dilemmas experienced by migrant workers in their working lives. The geo-strategic importance of the Gulf region will also be discussed in terms of international migration from the point of view of the international migration and the detailed analysis of the foreign labor force presence in Qatar, Saudi Arabia and UAE, drawing attention to the strategic position of the Gulf region.

Key Words: International Labor Migration, Kafala System, Qatar, Saudi Arabia, United Arab Emirates

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyıl, dünya genelinde insani hareketliliğin ekonomik, siyasi ve toplumsal sebeplere bağlı olarak artış gösterdiği bir zaman dilimi olmuş, yirmi birinci yüzyıl ise daha önce görülmemiş oranda bir insani hareketliliği beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda göç, yirmi birinci yüzyılın en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Ekonomik göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, ülke içerisinde yerinden edilmiş kişiler göç hareketlerinin ana aktörleri olmakla birlikte, bireysel ve kitlesel göç hareketleri birçok ülkenin dış politikasının ana belirleyenlerinden biridir. Ekonomik sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan göçmen işçilik; ekonomiden siyasete, sosyolojiden psikolojiye farklı birçok disiplinin çalışma alanına girmektedir. Çalışmanın alanı olan Körfez bölgesinin, uluslararası emek göçü bakımından önemli bir bölge olduğu göç çalışmaları yapan araştırmacıların ortak kabulü olmakla birlikte, Türkiye’de bu konu üzerinde çok az ve yetersiz çalışma yapılmıştır. Konunun tercih edilmesinde, hiç kuşkusuz çalışılmamış bir alan olması itici güç olmuştur.

Çalışma boyunca, daha önce bu kapsamda çalışma yapılmamış, çok boyutlu olarak ele alınması gereken bir konuyu, yüksek lisans tezi olarak hazırlamanın bir takım zorluklarını yaşamış olmakla birlikte lisans eğitimimi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri’nde tamamlayıp yüksek lisans tezimde de emek göçü çalışmış olmak benim için motivasyon unsuru olmuştur. Bu bağlamda tez danışmanım, iktisat tarihinin duayen ismi Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU’na, konunun seçilmesinde büyük emeği olan hocam Prof. Dr. Ahmet UYSAL’a ve çalışmanın başından itibaren, yapmış olduğu yönlendirmeler ile süreci başarıyla tamamlamamda büyük desteği olan Arş. Gör. Dr. İpek MADİ’ye teşekkürü bir borç bilirim.

Eş zamanlı olarak tez yazdığım, tezin tamamlanmasında büyük desteği olan kadim dostum Berna YİĞİT’e, tez yazım sürecinin başarıyla tamamlanmasında büyük emeği olan kadim dostum Efe Can MÜDERRİSOĞLU’na ve ortak çalışma alanımız olan göç konusunda ve akademik alanda bana kazandırdığı yetkinlikler için araştırma görevlisi-direktörüm Tolga SAKMAN’a ve destek olan tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

En büyük teşekkür ise akademisyen olma yolunda ilerlerken, bütün eğitim hayatım boyunca yanımda olan, beni sürekli teşvik eden, aldığım kararlarda, yaptığım tercihlerde bana güvenen ve destekleyen, tez yazım sürecinin zorluklarını benimle birlikte yaşayan, canım ailemedir.

Çalışmamı, yiğenlerim Ayşe ve Merve Naz’a ithaf ediyorum...

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLO LİSTESİ	viii
KISALTMALAR.....	viiix

GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10

1. GÖÇ.....	10
2. ULUSLARARASI GÖÇ	12
3. ULUSLARARASI EMEK GÖÇÜ VE KISA TARİHÇESİ	17
3.1. Uluslararası Emek Göçü.....	17
3.2. Birleşmiş Milletler Göçmen İşçi Tanımı.....	18
3.3. Uluslararası Emek Göçünün Kısa Tarihiçesi.....	21
3.3.1. On Altıncı Yüzyıl- Yirminci Yüzyıl Arasında Uluslararası Emek Göçü	21
3.3.2. Yirminci Yüzyıldan Günümüze Uluslararası Emek Göçü	23
4. ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİ	27
4.1. Klasik Ekonomi Teorileri	32
4.1.1. Ravenstein Göç Kanunları.....	32
4.1.2. Everest Lee ve İtme- Çekme Teorisi.....	35
4.2. Neoklasik Göç Teorileri	38
4.2.1. Neoklasik Ekonomi Teorisi	38
4.2.2. Göçün Yeni Ekonomisi Teorisi	42
4.3. Marksist Teoriler.....	45
4.3.1. İkili Emek Piyasası Teorisi	45
4.3.2. Dünya Sistemleri Teorisi	49
5. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜNE GÖRE ZORLA ÇALIŞTIRMA – MODERN KÖLELİK.....	53

İKİNCİ BÖLÜM	60
KÖRFEZ ÜLKELERİ ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	60

1. KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ VE KÖRFEZ BÖLGESİ STRATEJİK KONUMU.....	60
1.1. Körfez İşbirliği Konseyi Kuruluş Nedeni ve Örgüt Yapısı.....	60
1.1.1. Körfez İşbirliği Konseyi Kuruluş Nedeni	60

1.1.2. Körfez İşbirliği Konseyi Örgüt Yapısı.....	63
1.2. Körfez Bölgesi Stratejik Konumu	65
1.2.1. 20. Yüzyıla Kadar Körfez Bölgesi Genel Durumu	65
2. KÖRFEZ ÜLKELERİNDE YABANCI İŞGÜCÜ VARLIĞI: KEFİL SİSTEMİ	70
3. KÖRFEZ'E ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİNİN DÜZENLENMESİ VE ÇOK TARAFLI İŞBİRLİĞİ: COLOMBO SÜRECİ VE ABU DHABİ DİYALOGU	77
4. KÖRFEZ'DE YABANCI VARLIĞI VE GÜNCEL GÖÇ POLİTİKALARI	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	88
KÖRFEZ ÜLKELERİNDE YABANCI İŞGÜCÜ VARLIĞININ SOSYO- EKONOMİK ANALİZİ	88
1. KATAR	88
1.1. Katar'ın Coğrafi Konumu ve Demografik Yapısı	88
1.2. Siyasi Yapısı	90
1.3. Ekonomik Yapısı	92
1.4. Uluslararası Emek Göçü Bağlamında Katar'ın Değerlendirilmesi	96
2. SUUDİ ARABİSTAN.....	102
2.1. Suudi Arabistan Coğrafi Konumu ve Demografik Konumu	102
2.2. Suudi Arabistan Siyasi Yapısı.....	104
2.3. Suudi Arabistan Ekonomik Yapısı	107
2.4. Suudi Arabistan Emek Piyasası Genel Durumu ve Yabancı İşgücü Varlığı.....	111
3. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ.....	118
3.1. Birleşik Arap Emirlikleri Coğrafi Konumu ve Demografik Konumu	118
3.2. Birleşik Arap Emirlikleri Siyasi Yapısı.....	120
3.3. Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomik Yapısı	123
3.4. Birleşik Arap Emirlikleri Emek Piyasası Genel Durumu ve Yabancı İşgücü Varlığı.....	129
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	142

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Körfez Ülkeleri Yerli - Yabancı Nüfusu

Tablo 2: Katar Nüfusunun Yıllara göre Nüfusu, Büyüme Oranı ve Yıllık Değişim Oranı

Tablo 3: Katar Temel Ekonomik Göstergeleri

Tablo 4: Suudi Arabistan Nüfusunun Yıllara göre Nüfusu, Büyüme Oranı ve Yıllık Değişim Oranı

Tablo 5: BAE Nüfusunun Yıllara göre Nüfusu, Büyüme Oranı ve Yıllık Değişim Oranı

Tablo 6: BAE Temel Ekonomik Göstergeleri

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Money Fon)
IOM	Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (Organization of Arap Petroleum Exporting Countries)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü Organization of Petroleum Exporting Countries
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (The UN Refugee Agency)

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıl, dünya siyasi haritasının değiştiği, imparatorlukların yıkılıp yerine ulus devletlerin kurulduğu bir yüzyıl olmuştur. Yüzyıl içerisinde yaşanan iki dünya savaşı ve sonrasında soğuk savaş dönemi tüm dünyayı etkisi altına alırken, bu süreçlerden en çok etkilenen bölgelerin başında Ortadoğu gelmektedir.

Ortadoğu bölgesi, tarih boyunca Pers, Grek, Roma, Arap, Moğol ve Türk imparatorlukları gibi önemli imparatorluklar tarafından yönetilmiştir. Yedinci yüzyılda İslamiyet'in ortaya çıkışı ve bölgeden dünyaya yayılması, bölgeye yeni bir stratejik önem kazandırırken, bu tarihten sonra bölgede ağırlıklı olarak Müslüman yöneticilerin başta olduğu imparatorluklar söz sahibi olmuştur. Ortadoğu, her ne kadar birçok farklı etnik kökenden ve dinden insanın yaşadığı bir bölge olma özelliğini korusa da bölgede nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman Araplardan oluşmaktadır.

Ortadoğu; Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan bir transit geçit bölgesidir. Sahip olduğu stratejik konum bölgenin siyasi, ekonomik ve insani hareketlilik bakımından sürekli bir devinim içerisinde olmasını beraberinde getirmiştir. Üç büyük dinin ortaya çıktığı bölge olması ve dinlerin bu bölgeden dünyaya yayılması, dinler açısından da bölgeyi önemli bir merkez haline getirirken, bölge; doğu ve batı kültürlerinin birbirinden etkilemesi açısından önem arz etmektedir. Birçok doğu bilim ve felsefesinin bölgeye ticaret amaçlı gelen tüccarlar aracılığıyla Avrupa'ya aktarılması, Avrupa'nın bilim ve teknik alanlarda ilerlemesini beraberinde getirirken, on yedinci yüzyıl sonrasında bu akış tersine dönmüş ve bilim, teknik, endüstri alanlarında ilerleyen Avrupa'yı dünya siyaseti ve ekonomisi açısından önemli bir konuma getirmiştir.

On dokuzuncu yüzyılda keşfedilen enerji kaynaklarına bağlı olarak değişen jeopolitik konumu, dini ve siyasi konum açısından önemli bir merkez olma özelliğini değiştirmemiştir. Bugün enerji kaynaklarına bağlı olarak dünya ekonomisi açısından önemli bir yere sahip olan Ortadoğu; önceki yüzyıllarda da önemli ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle dünya ekonomisi açısından da önemli bir bölge olmuştur. İpek yoluyla birlikte, kıtalar arası ticaret için önemli bir yere sahip olan Baharat Yolu, Ortadoğu'nun transit geçiş bölgesi olmasını sağlamıştır. Baharat yolunun bir kolu, Çin

ve Hindistan'dan Basra körfezinin kuzeyindeki Basra Limanına, Basra limanından da Dicle ve Fırat nehirlerinden geçerek, Anadolu'ya oradan da Avrupa'ya uzanmaktadır. Bu kol aracılığıyla taşınan ticari mallar, bölge halkının ticarete bağlı olarak bir zenginlik elde etmesini beraberinde getirmiş, bu ticaret 1500'lere kadar bölge tüccarlarının kontrolü altında gerçekleşmiştir.

1500'lerde Portekiz gemilerinin, Afrika'nın güneyinden Hint Okyanusu'na geçmesi, Basra Körfezi ağırlıklı olmakla birlikte Ortadoğu için yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Özellikle Basra Körfezindeki liman kentleri kontrolü altına almaya ve bu şekilde bölge ticaretini kontrol etmeye çalışan Portekiz, bu tarihlerde bölgede hâkim olan Osmanlı imparatorluğu ile deniz yollarını elde etmek için mücadele etmiştir. Portekiz'in keşfetmiş olduğu bu deniz güzergâhını, diğer sömürge devletlerinin de kullanmasıyla, Hint alt kıtasında ve bölge ticaretinde ilk olarak Portekiz, sonrasında Hollanda ve İngiltere hâkimiyetini beraberinde getirmiştir. Portekiz'in Asya içi ve kıtalararası ticareti kontrol etmesi, ilk monopol yapının oluşmasını beraberinde getirirken, yüzyıl kadar süren Portekiz hakimiyeti yerini Hollanda'ya bırakmış, Hollanda ise İngiltere ile hakimiyet mücadelesini kaybederek, bölge hakimiyeti İngiltere'ye geçmiştir. İngiltere; kurmuş olduğu Doğu Hindistan Şirketi ile tüccarlar aracılığıyla bölge hâkimiyetini uzun yıllar elinde tutmuştur. Hint alt kıtasında, etkin bir şekilde var olan İngiltere, Basra Körfezinde Osmanlı hâkimiyetini tanımakla birlikte, Ortadoğu bölgesinde de on sekizinci yüzyıl itibariyle etkin bir aktör haline gelmiş ve bu durum 1971 yılına kadar devam etmiştir.

Basra Körfezi'nde yer alan Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt ve Bahreyn, Ortadoğu'nun güney kısmında yer almaktadır. Bahsi geçen Körfez ülkelerinin her biri siyasi, ekonomik, demografik ve kültürel olarak kendine has özelliklere sahip olmakla birlikte, ortak bir kültür ve geçmişe sahiptir. Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, 1500-1900 tarihleri arasında Körfez bölgesi de Osmanlı hâkimiyeti altındadır. Dış işlerinde Osmanlı'ya bağlı olmakla birlikte, ülkelerinde etkin bir nüfuz olanı olan emirler tarafından yönetilen bu ülkeler, 1900'lerin ilk dönemlerinde, emirlerin başında olduğu İngiltere'ye bağlı monarşi ile yönetilen ülkelere dönüşmüşlerdir. Bölgedeki İngiliz hâkimiyeti 1971 yılında son

bulurken, Körfez ülkeleri ve İngiltere arasında siyasi ve ekonomik konularda işbirliği ve çift taraflı ilişkiler devam etmektedir.

1900'ler hem Ortadoğu'nun siyasi olarak yeniden şekillendiği hem de ticarete dayalı ekonomisinin keşfedilen petrol rezervleriyle enerjiye bağlı ekonomiye dönüştüğü bir yüzyıldır. Irak ve İran gibi diğer bölge ülkelerinde de var olan petrol rezervlerinin yansısı, Körfez ülkelerindeki petrol rezervleri, dünya petrol rezervlerinin %60'ına denk gelmektedir. 1932 yılında Körfez bölgesinde ilk petrol yataklarının Bahreyn adasında keşfedilmesi ve diğer beş Körfez ülkesindeki rezervlerin de aynı tarihlerde bulunmasından itibaren, Körfez bölgesi dünya enerji piyasası açısından en önemli bölge konumuna gelmiştir. ABD, İngiltere ve Fransa'ya bağlı "Yedi Kız Kardeşler" olarak bilinen büyük petrol şirketlerinin, körfez ülkeleri ile petrol çıkarma- işletme ve ihraç etmek için imtiyaz anlaşmaları yapmaları, ülke petrollerinin millileştirildiği tarihlere kadar Körfez ülkelerinin kendi petrol rezervleri üzerindeki söz hakkını sınırlamıştır. Körfez ülkelerinin bu imtiyazları petrol şirketlerine vermesinde, içerisinde buldukları maddi bunalımlar ve petrol şirketlerinin peşin ödemelerde bulunması etkili olmuştur. İmtiyazlardan rahatsız olan Körfez ülkeleri, 1960'larda OPEC'in desteğiyle petrol şirketlerine katılım ve kendi petroleri üzerinde denetim haklarını elde etmeye çalışmışlar, 1972'de Körfez ülkeleri ve petrol şirketleri katılım anlaşmaları imzalanmış ve böylece millileştirme için ilk adım atılmıştır.

İkinci Dünya savaşından sonra meydana gelen siyasi gelişmelere bağlı olarak, Körfez ülkelerinin petrol ihracatında bir takım ambargolar uygulamasına bağlı olarak petrol fiyatlarındaki ani yükselişler ve düşüşler, fiyat istikrarının oluşmasını engellerken, 1973 yılında petrol fiyatlarının öngörülmez yükselişi ile ortaya çıkan Petrol krizi, küresel çapta bir ekonomik krizi beraberinde getirmiştir. Bu krizin ortaya çıkmasına 1973 Yom Kippur Savaşı etkili olmuştur. İsrail'in varlığına karşı çıkan Arap devletleri ve İsrail arasında gerçekleşen savaşa tepki olarak, OAPEC ülkelerinin Batı ülkelerine uygulamış olduğu petrol ambargosuna neden olmuştur. Bu tarihten sonra 1980'lerin sonuna kadar rezervlerin tamamı üretimin de büyük çoğunluğu Körfez ülkelerinin yönetimine geçmiştir. Bununla birlikte, üretim rafineleri, petro kimya tesisleri, dağıtım ve ihracatta ülke yönetimine geçerken, petrolden elde edilen gelirler

artış göstermiştir. Körfez ülkelerinin milli gelirlerinde meydana gelen artış, ülkeleri çeşitli alanlarda yatırım yapmaya; sağlık ve eğitim kurumları başta olmak üzere devlet kurumlarının iyileştirmesinin yanı sıra; alt yapı, ulaşım, iletişim, sanayi, turizm, şehirleşme gibi alanlarında da yatırımlar yapmaya yönetmiştir. Devlet eliyle liberal ekonomiye geçiş süreci ve buna bağlı olarak kalkınma faaliyetleri doğrultusunda geliştirilen ülke vizyonları, yabancı yatırımcıları da ülkeye çekecek şekilde düzenlenmektedir.

Bu noktada bahsedilmesi gereken Körfez ülkeleri açısından önemli bir gelişme, Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurulmasıdır. Konsey; Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt ve Umman'ın 25 Mayıs 1981 tarihinde bir araya gelmeleriyle kurulmuştur. KİK; ekonomik, siyasi, askeri, tarihi ve dini geçmişi benzer olan bu altı ülkenin, birbirleri ile koordinasyon ve işbirliğini artırmak, toplumlar arası entegrasyonu sağlamak, güvenlik ve savunma alanları başta olmak üzere bilimsel ve teknolojik birçok alanda etkinliklerini artırıp, uluslararası politikalarda birlikte hareket etmek amacıyla bir araya gelmeleriyle oluşmuştur. KİK çatısı altında bir araya gelen Körfez ülkelerinin benzer ekonomik kalkınma süreçleri, mevcut ekonomik durumları, sektörel gelişmeleri ve istihdamın yoğunlaştığı işkolları yanı sıra, çalışmanın konusu açısından önem arz eden benzer istihdam piyasaları, Körfez ülkelerinin uluslararası kamuoyunda birlikte değerlendirilmesini beraberinde getirmektedir.

Körfez ülkeleri, petrolün keşfedilmesinin ardından petrol çıkarım, rafine, üretim ve petro kimya tesislerinde çalışmak üzere işgücüne ihtiyaç duymaya başlamıştır. 1973 Petrol krizine kadar yerli işgücü ve diğer Arap ülkelerinden gelen yabancı işgücü ile mevcut emek talebi karşılanabilirken ve yerli nüfusa göre az sayıda olan Körfezdeki yabancı işgücü varlığı, bu tarihten sonra hızlı bir şekilde artış göstermiştir. 1975 yılında Körfez ülkelerindeki yabancı işgücü, toplam körfez nüfusunun % 31.3'ü seviyesinde 3.762 milyon kişi iken bugün bu oran %48 civarındadır.

1973'den bugüne körfez demografik yapısında önemli bir yere sahip olan yabancı varlığı, körfez ülkelerinde ekonomik gelişmeler ışığında ortaya çıkan emek talebinin yerli halk tarafından karşılanamamasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkelerin petrolden elde ettikleri kazançlar, yüksek milli gelir seviyelerini beraberinde getirmiştir. 1980'lerin başında petrolün millileştirilmesi, devletlerin petrolden elde ettiği gelirleri artırmış, elde edilen gelirler ülkelerin geliştirilmesine harcanmaya başlanmıştır. Günümüzde hala devam eden dev projeler ve yatırımlarla, Körfez kalkınması devam etmekte ve bu kalkınma yabancı işgücüne duyulan ihtiyacı da sürekli hale getirmektedir.

Uluslararası emek göçü açısından, Körfez bölgesi önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca insanlar siyasi, ekonomik ve toplumsal sebeplerle bir yerlerden bir yerlere göç etmiştir. Bu hareketliliğin ulusal sınırlar dışına gerçekleşmesi ile uluslararası göçler meydana gelmiş; göçün zorunlu ya da isteğe bağlı olmasına göre de sığınmacı/ mülteci göçü ve ekonomik göçmen / göçmen işçi kavramlarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Uluslararası göçmenlerin, hedef ülkelere yasal ya da yasadışı yollarla varışına göre de ikili bir ayrıma tabii tutmak mümkündür. Bu bağlamda uluslararası göçmenlerin, hedef ve kaynak ülkeler arasında, ikili veya çok taraflı ilişkilere göre göç güzergâhlarını belirledikleri, tarihsel olarak aralarında ikili ilişkilerin mevcut olduğu ülkeler arasında göç hareketleriyle daha sıklıkla karşılaşıldığına dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde, vatandaşların gittikleri hedef ülkeler ile kendi ülkeleri arasında, göçmenlerin varlığından dolayı ikili ülke ilişkilerinin geliştirdiği de genel bir kanıdır.

Körfez ülkeleri açısından uluslararası göç akışını iki dönem olarak değerlendirmek doğru olacaktır: Diğer Arap ülkelerinden gelen göçmenler ve Asya Ülkelerinden gelen göçmenler. Körfez ülkeleri, mevcut emek talebini karşılamak için 1960-1980 yılları arasında diğer Arap ülkelerinden gelen yabancı işgücünü tercih ederken, ekonomik ve siyasi birtakım sebeplerden dolayı 1980 sonrası dönemde Asya kökenli yabancı işgücünü tercih etmeye başlamıştır. Körfez ülkeleri kendi içerisinde kefil sistemi ile göçmenlerin haklarını ve ülkelerine giriş- çıkışlarını düzenlerken, Körfeze göçmen veren Hindistan, Bangladeş, Sri Lanka, Afganistan, Endonezya ve Filipinler gibi Asya ülkeleri ile ikili ya da çok taraflı işgücü anlaşmaları yaparak, mevcut göçmen akışını devletlerin ilgili bakanlıklar ve bürolar aracılığıyla düzenlemeye çalışmaktadırlar.

Bu noktada, konunun seçilme sebebi ve çalışma kapsamının belirtilmesi gerekmektedir. Öncelikle, konunun tercih edilmesinde uluslararası göç hareketleri açısından önemli bir konu olan Asya ülkelerinden Körfez bölgesine göç hareketlerinin, Türk akademi camiasında tez boyutunda incelenmemiş olmasıdır. Günümüz göç hareketleri, Türkiye’de son yıllarda mülteci göçleri üzerinden değerlendirilirken, ekonomik göçmenlerin akademik çalışmalarda göz ardı edilmesini beraberinde getirmiştir. Ancak, ekonomik göçmenler, dünya göç hareketi açısından hala büyük öneme sahiptir. Körfez bölgesinde mevcut yabancı işgücü varlığı da Türkiye göç çalışmalarında ihmal edilmemesi gereken bir konu olarak değerlendirilmiş ve konu tercih edilmiştir. Bu minvalde, uluslararası emek göçü açısından önemli iki kavram olan 1800’lerdeki “ sözleşmeli işçilik”, 1960’lardaki “ misafir işçilik” kavramlarına benzer bir şekilde körfez bölgesinde ortaya çıkan “ geçici sözleşmeli işçilik” kavramının, Türk akademik yazınında hak ettiği ilgiyi görmemiş olması nedeniyle tercih edilmiş olan konu, küreselleşen emek piyasaları açısından önemli bir yere sahip olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Günümüz uluslararası emek göçü bakımından önemli bir yere sahip olan Körfez bölgesinin değerlendirmesine karar verildikten sonra, konunun çok geniş bir çalışma alanı içerdiği fark edilmiştir. Bu nedenle, çalışma konusunda bir takım sınırlandırmalara gidilmiştir. Öncelikle, çalışma kapsamında ele alınacak olan yabancı işgücü, ülkeye yasal yollarla gelen yabancılardır. Ülkeye yasadışı yollarla giren ya da yasadışı şekilde ikamet edenler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bir diğer sınırlama, çalışılacak Körfez ülkelerinin seçiminde yapılmıştır. Uluslararası göç açısından, benzer politikalara sahip olan altı körfez ülkesinin, her birinin detaylı sosyo-ekonomik analizinin yapılması, yüksek lisans tezine göre geniş kapsamlı bir çalışma olacağına tespit edilmiştir. Hem ülkeler arası benzer politikaları belirtebilmek hem de konuyu daraltabilmek için, çalışmanın ikinci bölümünde körfez bölgesinin uluslararası göç bağlamında genel değerlendirmesi yapılmış ve bu bölümde tüm körfez ülkelerinde mevcut durum analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Körfezin üç önemli ülkesi Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin detaylı sosyo- ekonomik analizi yapılmıştır.

Çalışma kapsamında bir diğer daraltma ise, konunun kaynak ülkelerdeki mevcut durum üzerinden değil, hedef ülkelerdeki mevcut durum üzerinden değerlendirilmesidir. Kaynak ülkelerin göç veren ülke konumuna gelmesine etki eden faktörler, başlı başına bir tez konusu olduğu fark edilmiş ve bu nedenle hedef ülkeler olan Körfez'deki mevcut durumun incelenmesiyle yetinilmiştir. Hiç kuşkusuz, uluslararası göç, göç veren ve göç alan iki ülkenin varlığını gerekli kılmaktadır. Göç alan hedef ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri, göç etme eğiliminde olan olası göçmen adayları için çekici faktörler olmaktadır. Ancak, göç veren kaynak ülkelerin içerisinde buldukları ekonomik, siyasi ve coğrafik şartlarda bireyleri göç kararı almasında itici faktörlerdir. Uluslararası göç bağlamında göç veren ülkelerdeki itici faktörler, göç alan ülkelerdeki çekici faktörler kadar önemli olduğu kabul edilmekle birlikte, çalışma boyunca ağırlıklı olarak Körfez ülkelerinin göçmen işçiler açısından çekici faktörleri incelenmeye çalışılacak, göç veren ülkelerin incelenmesi çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır.

Çalışmanın genel amacı Körfez ülkelerinde mevcut göç hareketliliğini incelemektir. Körfez ülkelerinin göç alan ülke konumu, körfez ülkelerindeki düşük nüfus oranlarının çalışma hayatının ihtiyaç duyduğu emek arzının yerli halktan karşılanamaması buna bağlı olarak yabancı işgücüne ihtiyaç duyulmasına binaen Asya ülkeleri başta olmak üzere farklı ülkelere geçici sözleşmeli işçileri ülkelerinde buldurmalarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında bir takım sorulara cevaplar aranacak ve Körfez emek piyasasının genel durumu tespit edilmeye çalışılacaktır. Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri özelinde ise ülkeler arasındaki farklılıklarında olduğu gösterilmeye çalışılacak ve bahsi geçen üç ülkenin sosyo-ekonomik analizi yapılarak, emek piyasasındaki duruma etki eden faktörler belirlenmeye çalışılacaktır.

Çalışma kapsamında şu sorulara cevap aranacaktır: Uluslararası emek göçü nedir ve tarihsel süreçte nasıl bir gelişme göstermiştir? Ekonomik sebeplerin çıkış noktası olarak kabul edildiği uluslararası göç teorileri hangileridir ve bu uluslararası göç teorilerinin Körfez bölgesi için geçerliliği var mıdır? Körfez Bölgesi jeostratejik önemi tarihsel süreçte nasıl oluşmuştur? Körfez ülkeleri olarak kabul edilen ülkelerin ortak

sosyo-ekonomik geçmişleri ve siyasal tarihleri var mıdır? Körfezdeki uluslararası göç hareketlerini düzenleyen kefil sistemi nedir ve ülkeler arası ikili ya da çok taraflı işgücü anlaşmalarının mahiyeti nedir? Körfez ülkelerinin güncel göç politikaları nelerdir? Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki mevcut ekonomik, siyasi ve demografik durum nedir ve bu durumların ülkelerdeki yabancı varlığına etkileri nelerdir? Bahsi geçen ülkelerdeki yabancılar, hangi sektörlerde, nasıl yaşam ve çalışma koşullarına sahiptirler? Göçmen işçilerin içinde buldukları durum, uluslararası göçmen işçi hakları ve standartları açısından ne durumdadır ve bu ülkelerde zorla çalıştırma durumu mevcut mudur? Körfezin göçmen alan ülke konumuna gelmesine sebep olan çekici faktörlerle diğer göç alan ülkeler arasında çekici faktörler açısından benzerlikle mevcut mudur?

Bu sorular çerçevesinde işlenecek olan çalışmada ilişkisel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Mevcut durum tespiti için nicel verilerden yararlanılacak, verilerin yorumlanması ile mevcut durum analiz edilmeye çalışılacaktır. Göç, uluslararası göç, göçmen işçi kavramsal olarak incelendikten sonra, ilgili teorilere yer verilecektir. Körfez de göç durumunun neden ve nasıl ortaya çıktığı üzerinde durulacak, ekonomik gelişme düzeyleri ve göçmen varlığı arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılacaktır. Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri çerçevesinde ise nicel veriler ile mevcut durum arasındaki ilişki çok boyutlu olarak analiz edilecektir.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler basılı yayınlardan, online veri tabanlarından, uluslararası veri tabanlarından, T.C. Bakanlıklarından, DEİK ve benzeri kurumların yanı sıra çeşitli düşünce kuruluşları tarafından hazırlanmış ülke analiz ve raporlarından yararlanılmıştır. Katar, Suudi Arabistan ve BAE resmi siteleri ve büyükelçiliklerin ülke raporları da faydalanılan diğer kaynaklardır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kavramsal çerçeveye ayrılmıştır. Çalışmada çokça kullanılacak olan göç, uluslararası göç, uluslararası emek göçü ve göçmen işçi kavramları incelenecektir. Bu kavramlar incelenirken, tarihsel arka planlarına da değinilecek, emek göçünün kısa tarihçesine yer verilerek, sonraki bölümlerde anlatılacak olan Körfezdeki uluslararası emek göçü ile benzerlikleri olup olmadığı belirlenmeye çalışılacaktır. Birinci bölüm kapsamın da ILO' nun zorla

çalıştırma kavramına yer verilecek, diğer bölümlerde ise zorla çalıştırma durumunun körfez bölgesi için geçerliliği sorgulanacaktır.

İkinci bölümde, körfez ülkeleri uluslararası göç bağlamında değerlendirilmesi yapılacaktır. Öncelik Körfez bölgesinin tanıtılmasına verilecek, Körfez ülkeleri arasındaki birlik olan KİK ve çalışma şekli değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sonucunda, körfez ülkelerinin sahip olduğu ortak tarihsel, kültürel ve ekonomik geçmişlerine vurgu yapılacaktır. Salt petrolün keşfedilmesinden sonraki süreçlerde değil, öncesinde de ortak ekonomik faaliyetleri gerçekleştiren körfez ülkelerinin, ortak göç politikaları geliştirmesinin sebepleri değerlendirilecektir. Ülkeler arasında küçük uygulama farkları olsa da körfez bölgesine özgü bir sitem olan kefil sistemi incelendikten sonra, hedef ve kaynak ülkeler arasındaki çok boyutlu iş sözleşmelerinden bahsedilerek, bu minvalde körfezdeki mevcut göç politikalarından bahsedilerek, Körfezdeki yabancı işgücü varlığının geleceği tartışılacaktır.

Sonuncu ve üçüncü bölümde ise Körfez bölgesinin önemli üç aktörü olan Katar Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerinin sosyo-ekonomik analizi yapılacaktır. Bu minvalde öncelik, coğrafi ve demografik yapılarına verilerek, yabancı varlığının nicel verilere yer verilecektir. Sonrasında ülkelerin ekonomik durumu, sektörler ve işkolları bazında değerlendirilerek mevcut ekonomik durumlar belirlenmeye çalışılacaktır. Sektörel ekonomik durumların tespiti, ekonomik gelişmelerin istihdamın belirleyici gücü olması açısından önem arz etmektedir. Ülke bazında yabancıların işgücüne katılımı detaylı olarak tartışılacak, yerli kadın ve göçmen kadın istihdamı/ yerli erkek ve yabancı erkek istihdamı açısından değerlendirmeler yapılacaktır. Bu minvalde, ülkelerde ikili emek piyasalarının mevcut olup olmadığı tespit edilmeye çalışılarak, göç teorilerinin bahsi geçen ülkeler açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Son olarak bu bölümde, her bir ülke açısından uluslararası göçmen işçi ve çalışma koşullarına uygunluk tartışılacak, zorla çalıştırma durumunun tespiti yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. GÖÇ

İnsanlık tarihiyle özdeş olan göç, en genel tanımını ile insanların bir yerden bir yere doğru hareket etmesidir. Sosyal bir olgu olması göçün farklı disiplinler tarafından çalışılmasını beraberinde getirmektedir. İnsanların hayatlarına etki etmesi ve kendilerinden sonra gelen nesillere aktarılması nedeniyle de tarihsel bir olgudur. Göç ettikten sonra bireylerin ya da toplumların var olan kültürlerinde değişiklikler meydana getirmesi açısından kültürel, göç eden bireylerde meydana gelen travmalar nedeniyle psikolojik, nüfus oranlarına etki etmesi bakımından demografik, ekonomik gerekçelerle gerçekleşmesi nedeniyle ekonomik, savaşlar ve baskı mekanizmalarından kaçış şeklinde gerçekleşmesi nedeniyle siyasal ve toplumun genelini ilgilendiren bir hareket olması nedeniyle de sosyolojik bir olgudur. Kısaca, göç; demografik, ekonomik, psikolojik, antropolojik, siyasal ve sosyolojik içeriklere sahip olması nedeniyle çok yönlü bir olgudur (Yalçın, 2004, s. 3)

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmakla birlikte sosyal bilimler alanında konu ile ilgili bilinen ilk bilimsel çalışma 1885 yılında Ernst Georg Ravenstein tarafından yazılmış olan “*Göç Kanunları*” ‘dır. Ravenstein’in eseri yazış sebebi, İngiliz epidemiyolojist Dr. William Farr’ın İngiltere’deki nüfus hareketleri üzerine yaptığı çalışması sonucunda göçün hiçbir kesin kanunla ilişkilendirilmeyeceğini söylemesidir (Ravenstein, 1885, s. 2). Ravenstein, bu fikri yanlışlamak için 1885 ve 1889’da farklı iki çalışma yaparak göçe etki eden faktörleri yedi madde halinde sıralamıştır. O tarihten bugüne, sosyal bilimler alanından göç üzerine çokça çalışma yapılmıştır. Ancak, bilimsel çalışmaların başlangıcını oluşturan göçün kesin kanunları - teorisi olup olmadığı sorunsalı, göç çalışmaları yapanlar tarafından hala tartışılmaktadır.

Göçe dair en genel tanımlardan biri Türk Dil Kurumu tarafından yapılmıştır. Göç; ekonomik, toplumsal ve siyasal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işidir. Thomas Faist’e göre ise göç (Faist, 2003, s. 41); bir mekândan diğerine, bir toplumsal veya

siyasal birimden diğesine doğru bir aktarımdır. Göçü, yaşanan yerin daimi ya da yarı daimi ve genellikle de çeşitli idari birimler arasında yer değıştirme olarak da tanımlayan Faist, demografik olayların temeli olan doğum ve ölümden farklı olarak birçok kez tekrarlına bilirlğine de dikkat çekmektedir.

Farklı bir göç tanımı da Uluslararası Göç Örgütü tarafından yapılmıştır. IOM'a göre göç; uluslararası bir sınırı geçmek veya bir devlet içinde yer değıştirmektir. Yapısı, süresi ve nedenine bakılmaksızın insanların yer değıştirdiğı bir nüfus hareketidir. Mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, ekonomik göçmenler göç tanımı içerisinde değıerlendirilmektedir. (IOM, 2009, s. 21)

Var olan çeşitli göç tanımlarının ortak yanı göç etmenin bir nüfus hareketi olduğudur. Göçün, hem göç veren hem de göç alan yer açısından nüfusa pozitif ya da negatif etkisi söz konusudur. Bireyleri ya da kitleleri göç etme kararı alırken hem bireysel hem de toplumsal motivasyonlar önem arz etmektedir.

Göç üzerine çalışmalar yapan önemli isimlerden Willam Petersen, *Göç Tipolojisi* adlı çalışmasında bireysel ve toplumsal göç faktörlerini de göz önünde bulundurarak beş göç tipi belirlemiştir. Petersen'in oluşturmuş olduğu göç tipleri şunlardır:

- a. *İlkel göç*: Hava şartları ve çevre faktörleri başta olmak üzere doğal çevreden kaynaklanan toplu göçler (Mevsimlik göçler),
- b. *Yönlendirilen göç*: Siyasi veya sosyal bir takım sebeplerden dolayı bireyler veya toplulukların göç etme baskısına maruz kaldığı ve yine de bu baskıya rağmen göç edip etmeme kararını kendilerinin verdiği göç (Suriye göçü),
- c. *Zoraki göç*: Siyasi ve sosyal bir takım sebeplerden dolayı bireyler veya toplulukların göç etme baskısına maruz kaldığı ancak göç edip etmeme kararını kendilerinin değil bir karar mekanizması tarafından verilen göç (Nazi dönemi Almanya'sından Yahudi göçü),
- d. *Serbest göç*: Herhangi bir baskıya maruz kalmadan bireyin kendi tercihi olarak gerçekleştirdiğı göç (Ekonomik amaçlı göç) ,

- e. *Kitlesel göç*: Serbest göçü gerçekleştiren göçmenlerin ardından oluşan göçmen ağları sayesinde diğer insanların aynı yere göç etmeye başlaması ile ortaya çıkan göç (Türkiye’den Almanya’ya işçi göçü) (Petersen, 1958)

Petersen’in göç tipleri günümüz göç hareketlerini kapsayan hem bireysel tercihleri hem de toplumsal sebepleri içermesi açısından önem arz etmektedir. Petersen, göç tiplerinde göçün zorunlu ya da isteğe bağlı olması üzerinde dururken göçün sebeplerine ağırlık vermiştir. Göçe sebep olan etmenler haricinde bir amaç ve belirli bir yönetime göre de göçü sınıflandırmak mümkündür: çalışmak ya da sığınmak gibi belirli bir amaçla, yasal veya yasadışı gibi yöntemlerle de göç gerçekleştirilmiş olabilir (Yılmaz, 2014, s. 1686). Göçü gidilen yerde kalınacak süreye göre de sınıflandırmak mümkündür. Göçler, geçici süreli ve sürekli ikamet amaçlı gerçekleştirilebilir. Eğitim amaçlı gerçekleştirilen göçleri geçici süreli göçlere örnek vermek mümkünken, geri dönüş fikri olmaksızın gerçekleştirilen göç ise sürekli ikamet amaçlı göçlere örnek olarak verilebilir.

Göç için yapılan ana sınıflandırma ise göçün ülke sınırları içerisinde gerçekleşip gerçekleşmediğine yönelik sınıflandırmadır. Burada temel etken göçün iç göç veya dış göç şeklinde gerçekleşmesidir. İç göç belirli bir ulusal sınır içerisinde yer değiştirme hareketidir. Yeni bir ikamete sahip olmak amacıyla ya da yeni bir ikamet ile sonuçlanacak şekilde geçici ya da daimi olarak insanların ülkenin bir bölgesinden bir bölgesine göç etmelerine iç göç denir (IOM, 2009, s. 27). İç göçler genellikle kırsaldan şehirlere iş aramak ya da eğitim almak amacıyla gerçekleşmektedir. İç göç ülke içerisinde nüfus dağılımını etkileyen önemli bir demografik olaydır. Ülkeler arası nüfus dağılımını etkileyen dış göç yani uluslararası göç ise çalışma kapsamında üzerinde durulacak olan ulusal sınırlar dışına gerçekleştirilen göç hareketidir.

2. ULUSLARARASI GÖÇ

Uluslararası göç, genel bir tanımlama ile kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere kaynak ülkelerden veya devamlı olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları olarak tanımlanabilir (IOM, 2009, s. 59). Uluslararası göçü,

iç göçten ayıran temel fark ulusal bir ülke sınırının aşarak başka bir ülkeye geçiş yapılmasıdır.

Faist'e göre uluslararası göç; *“Çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus- devlet içindeki iki ya da daha çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik bir süreçtir”* (Faist, 2003, s. 30). Faist bu tanımı ile sadece uluslararası göçün tanımını yapmamış, göçün kaynak ülke ve hedef ülke arasında çeşitli bağlar geliştirdiğinin de altını çizmiştir. İki ülke arasında gerçekleştirilen uluslararası göç toplumlar arasında çok boyutlu ilişkiler kurulmasını da sağlamaktadır. Uluslararası göçler, ülkelerin ekonomik, toplumsal ve demografik yapılarını değiştirmekte kaynak ülke ile hedef ülke arasında kurulan çok boyutlu ilişkiler sosyo-ekonomik ilişkileri de beraberinde getirmektedir.

BM 2015 yılı verilerine göre, 244 milyon kişi uluslararası göçmendir. Bu sayı dünya nüfusunun % 3.32'sine denk gelmektedir (The United Nations Population Fund / Migration, 2016). Her ne kadar dünya nüfusu içerisinde küçük bir oran olsa da uluslararası göç, iç politikaları, ikili ve bölgesel ilişkileri, devletlerin ulusal güvenlik politikalarını etkilemekte; mekân, kimlik ve vatandaşlık kavramlarını da tartışmaya açarak küresel bütünleşmenin itici gücü olmaktadır (Toksöz, 2006, s. 15). Ülke politikaları açısından giderek daha büyük öneme sahip olan göç hareketlerin ortaya çıkmasında ekonomik ve siyasi sorunlar sebep teşkil etmektedir. Ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılık, az gelişmiş ve ya gelişmekte olan ülkelerdeki insanları ekonomik göçe sevk etmekte ya da az gelişmiş ülkelerdeki çatışmalar insanları zorunlu olarak göç etmeye yönlendirmekte bu da göç hareketinin belirli bir yönde olması gerekliliğini beraberinde getirmektedir.

Uluslararası göç bakımından önemli bir ayırım ülkelerin kuzey –güney ülkeleri olarak gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılmasıdır. Gelişmiş ülkeler kuzey ülkeleri olarak tanımlanırken gelişmekte olan ülkeler güney ülkeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, göç hareketleri ile ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında bir ilişki kurulmakla birlikte, göç yönleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. IOM 2013 Dünya Göç Raporu'nda, günümüz uluslararası göç hareketleri bakımından önemli dört göç koridorundan bahsedilmektedir.

- a. *Kuzey – Kuzey Koridoru*: Gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen göç hareketidir. Toplam göç hareketleri içerisinde yaklaşık olarak %17'lik bir orana sahiptir. Almanya'dan ABD'ye gerçekleşen göçler, kuzey- kuzey koridoruna örnek olarak verilebilir.
- b. *Güney – Güney Koridoru*: Gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşen göç hareketidir. Toplam göç hareketleri içerisinde yaklaşık olarak %35'lik bir oran sahiptir. Afganistan'dan Pakistan'a gerçekleşen göçler, güney- güney koridoruna örnek olarak verilebilir.
- c. *Güney- Kuzey Koridoru*: Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere gerçekleşen göç hareketidir. Toplam göç hareketleri içerisinde yaklaşık olarak %45'lik bir oranla en çok gerçekleşen göç hareketi olması açısından öneme sahiptir. Filipinlerden ABD'ye gerçekleşen göçler, güney – kuzey koridoruna örnek olarak verilebilir.
- d. *Kuzey – Güney koridoru*: Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere gerçekleşen göç hareketidir. Toplam göç hareketleri içerisinde %3 civarında gerçekleşmesi bakımından küçük bir orana sahiptir. ABD'den Meksika'ya gerçekleşen göçler, kuzey- güney koridoruna örnek olarak verilebilir (IOM, 2013, s. 55).

Göç koridorları, uluslararası göç hareketlerinin yoğunlaştığı bölgeleri ve hangi ülkelerin yoğunluklu olarak hedef ülke konumunda olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu koridorlar incelendiğinde, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları bireyleri göçe iten en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey ülkelerinde hâkim olan sosyal devlet anlayışı, çatışmaların olmaması, demokratik hakların cazipliği ve daha iyi yaşam koşulları gibi birçok faktör insanları göç etmeye iterken ekonomik faktörler de güney- kuzey göçünde etkin rol oynamaktadır. Güney- güney göç oranının yüksek olması, bir kuzey ülkeye geçerken güney ülkelerin transit olarak kullanılmasından veya komşular arası uluslararası ticaretten kaynaklanmakla birlikte, çatışma ortamlarından kaçan mültecilerin en yakın ülkelere sığınmayı tercih etmesi de bu oranı yükseltmektedir. Kuzey- güney göçü ise daha çok küreselleşen dünya ekonomisinde küresel piyasa anlayışı ile güneydeki piyasaların cazipliği ile açıklanabilmektedir. Son olarak kuzey- kuzey göçü daha çok

eğitim amaçlı olmakla birlikte, yüksek nitelikli işgücünün göç etmesi ile gerçekleştirilen göçlerdir.

Kuzey- güney ayrımı uluslararası göç hareketlerini anlamak açısından önemli olmakla birlikte, hangi ülkelerin kuzey hangi ülkelerin güney olarak adlandırılacağı sorunsalı mevcuttur. Bazı ülkeler bazı sınıflandırmalar açısından kuzey ülkeler olarak adlandırılmakla birlikte, bazı sınıflandırmalara göre güney ülkeleri olarak adlandırılabilir. Rusya Federasyonu ve Singapur gibi bazı güçlü Asya ülkeleri ve çalışmanın konusu olan Körfez ülkeleri sınırda kalan ülkeler olarak değerlendirilmektedir (IOM, 2013). Bu ülkeler, Hem kişi başına düşen milli gelirin yüksek olması hem de çevresindeki kuzey ülkelere oranla daha gelişmiş ülkeler olması bakımından önem arz etmektedir.

Uluslararası göç koridorlarını belirttikten sonra, bir diğer önemli konu da göçmenlerin ülkeye girişteki yasal durumlarıdır. Göçmenler, bir ülke sınırlarından başka ülke sınırlarına geçtiği anda yasal statüleri de bununla birlikte değişmektedir. Kendi ülkelerinde yasal olarak vatandaş olan bireyler, diğer ülkelerde yabancı, mülteci, sığınmacı, göçmen işçi, kaçak göçmen vb. şekillerde ülkeye giriş yöntemlerine ve ülke yasalarına uyup uymamasına göre sınıflandırılmaktadırlar. Bu bağlamda önemli bir ayrım Faist'ten gelmiştir. Ona göre, uluslararası göçmenleri sürekli yerleşimci, *geçici sözleşmeli işçi*, geçici mesleki misafir, gizli ya da illegal işçi, sığınma hakkı arayanlar ve mülteciler olmak üzere altı farklı şekilde incelemek mümkündür (Faist, 2003, s. 47).

M. Weiner'in 1985'de yapmış olduğu çalışmasında uluslararası göçe doğrudan etki eden ülke yönetimlerinin göç politikalarına dikkat çekmiştir. Ülkeler, uluslararası göçü talep etmeleri ya da etmemelerine göre politikalar belirlerler ve bu politikalar uluslararası göç hareketlerinin hacmini ve yönünü belirlemesi açısından önem arz etmektedir. Ülkelerin belirledikleri ülkeye giriş ve çıkış politikalarını beş farklı kategoride inceleyen Weiner'a göre uluslararası girişi düzenleyen beş politika şu şekildedir (Weiner, 1985, s. 444):

- a. *Kısıtsız Giriş Kuralı*: Ülkeler genellikle böyle bir kural belirlememekle birlikte, komşu ülke vatandaşlarına bir takım kolaylıklar

sağlamaktadırlar. Türkiye – Gürcistan arasında giriş çıkışlara kolaylık sağlanması, bu kurala örnek gösterilebilir.

- b. *Destekleyici Giriş Kuralı:* Nüfus bakımından yetersiz olan ülkeler, diğer ülkelerden gelecek olan işgücüne ihtiyaç duymakta ve göçmenlerin ülkeye gelmesini teşvik etmekte ve kolaylaştırmaktadırlar. 1960’larda Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine ve Asya ülkelerinden Körfez ülkelerine çalışmak için giden göçmen işçiler, bu kurala örnek olarak verilebilir.
- c. *Seçici Giriş Kuralı:* Ülkeye gelmek isteyen uluslararası göçmenlerin belirli koşullara göre seçilmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinin son yıllarda uygulamış oldukları göç politikaları, bu kurala örnek teşkil etmektedir.
- d. *İstenmeyen Giriş Kuralı:* Göçmenlerin, legal yollardan bir ülkeye giriş yapamadıklarında illegal yollara başvurmakta ve ülkeler kimi zaman bu durumu engelleyememektedir. Akdeniz üzerinden kaçak yollarla Avrupa’ya giden göçmenler, bu kurala örnek olarak kabul edilebilir.
- e. *Yasaklayıcı Giriş Kuralı:* Ülkeler, belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşıp, ihtiyaç duyulan işgücüne sahip olduktan sonra, uluslararası göçmen kabul etmemeye yönelik politikalar belirlemektedir. Ancak uygulamada bu tam olarak mümkün olmamakta ve göç hareketleri düşük oranda da olsa devam etmektedir.

Çalışmanın konusu açısından, ülkelerin uyguladıkları ülkeye giriş politikaları önem arz etmektedir. Ülkeler, özellikle ihtiyaç duydukları işgücü açığını kapatabilmek için, yabancı ülke vatandaşlarını istihdam etmektedirler. Weiner’in destekleyici giriş kuralı olarak tanımladığı kural, körfez ülkeleri örneğinde aktif olarak uygulanmaktadır. Weiner, belirlemiş olduğu beş giriş politikasını tamamlayıcı nitelikte beş çıkış politikası da geliştirmiştir. Bunları kısaca şu şekilde belirtmekte fayda bulunmaktadır: Vatandaşlıktan çıkışın yasaklanması, seçici çıkış kuralı, izin almayı öngören çıkış kuralı, teşvik edilen çıkış ve sınır dışı etmeyi öngören çıkış (Weiner, 1985, s. 445). Uluslararası göçün, temel belirleyeni genellikle ülke politikalarıdır. Hem kaynak ülkelerin hem de hedef ülkelerin uluslararası göç hareketlerini teşvik etmesi veya kısıtlaması, göç hareketlerinin hacmini belirlemesi açısından önem arz etmektedir.

3. ULUSLARARASI EMEK GÖÇÜ VE KISA TARİHÇESİ

3.1. Uluslararası Emek Göçü

Uluslararası göçün makro ve mikro boyutta olmak üzere birçok belirleyeni vardır. Bu belirleyenleri tespit etmek ve göçe sebep olan bireysel ve toplumsal faktörleri analiz etmek için sosyal bilimciler tarafından uluslararası göç teorileri geliştirilmiştir. Uluslararası göç teorileri bölümünde detaylı bir şekilde incelenecek uluslararası emek göçü, bireylerin ekonomik gerekçelerle, daha iyi iş imkânlarına ulaşmak amacıyla gerçekleştirmiş oldukları göç sonucunda ortaya çıkan kavramdır.

Emek göçünün ana belirleyeni, bireylerin istihdam edilebilmek amacıyla bir ülkeden başka bir ülkeye geçiş yapmalarındadır (IOM, 2009, s. 8). İstihdam amacıyla geçiş yapan bu bireylere göçmen işçi denilmektedir. Göçmen işçi, bir ülkeden bir ülkeye, bağımsız olarak değil bir işverene bağımlı olarak çalışmak amacıyla göç eden kimselerdir.

Uluslararası emek göçü, özellikle hedef ülkeler olan gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınması için önemli rol oynamaktadır. Göçün, uluslararası alanda genel işlevi, olabildiğince ucuz işgücü sağlamasıdır (Toksöz, 2006, s. 15). Kapitalist ekonomilerin hâkim olduğu günümüz emek piyasalarında, gelişmiş ülkelerdeki yetersiz işgücü arzı, çoğu zaman ülkeleri ucuz işgücü anlamına gelen göçmen işçi politikaları geliştirmeye itmiştir. Günümüz emek göçünün, güney- kuzey koridorunda gerçekleştiği, eski sömürge olan güney devletlerinin, kuzeyin egemen devletlerine ucuz işgücü sağladığı veya kuzeyde var olan ucuz işgücü ihtiyacını gidermek için güney ülkeleri ile işgücü anlaşmaları yaparak göçü teşvik ettiği bilinmektedir (Faist, 2003, s. 28).

Uluslararası emek göçü, kaynak ülke konumundaki gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri açısından da önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelere yapısal bir sorun olan işsizlik ve buna bağlı olarak yoksulluk bireyleri başka ülkelere göç etmeye yönelten en önemli faktördür (Stalker, 1994, s. 23). İşsiz nüfusun yurt dışına göç etmesi, ülkelerin emek arzı fazlalığını azaltması bakımında önemli bir unsurken, göçmen işçilerin ülkelere yaptıkları döviz transferleri ve yatırımla da gelişmekte olan ülkelere olumlu bir sonuç olarak yansımaktadır.

Cahit Talas, yapmış olduğu çalışma da uluslararası emek göçüne sebep olan faktörleri kaynak ülkeler ve hedef ülkeler açısından değerlendirmiştir. Kaynak ülkelerin ekonomik, sosyal ve nüfus fazlalığından kaynaklanan göçlerin sebeplerini, üç farklı başlık altında değerlendirmiştir (Talas, 1980, s. 98): İşsizlik, ödeme dengesi bozukluğu ve yeni tekniklere ulaşma isteği. Bu üç faktörün kaynak ülkeler açısından olumlu sonuçlar doğurduğu her zaman için kesin olarak söylenemese de, vatandaşlara göçün teşvik edilmesinin altında yatan sebepleri incelemesi açısından önem arz etmektedir.

Hedef ülke açısından göçmen işçi talebini ise dört farklı başlık altında inceler: İlki; ekonomik işgücünün gereksinimini, ikincisi; ucuz emek, üçüncüsü; ağır, tehlikeli ve yerleşiklerin ilgi göstermediği işler ve son olarak ekonomiye ve yerli işçiye sağladığı yararlar (Talas, 1980, s. 101). Talas'ın dikkat çektiği önemli bir nokta ise göçmen işçi talep eden ülkelerin, göçmen gönderen ülkelere göre göçmenlik durumundan daha fazla fayda sağladığıdır. Bu konuda yapılan diğer analizler ve çalışmalarda Talas'ın dikkat çektiği bu noktayı doğrular niteliktedir.

3.2. Birleşmiş Milletler Göçmen İşçi Tanımı

Küreselleşen dünya piyasası, emek hareketliliğini beraberinde getirmiş ve güneyin ucuz işgücü, üretimin devamlılığı ve maliyetlerin azaltılması için sistemin önemli bir parçası haline gelmiştir. Küreselleşme bir yandan mekân ve zaman kısıtlamasını ortadan kaldırırken, teknolojik gelişmeler de göç etmenin maliyetini en aza indirmiş, bu da hem kaynak ülkeler hem de hedef ülkeler açısından ekonomik kazanım olarak görülmüştür. Küreselleşmenin bir diğer getirisi uluslararası şirketlerin ulusal sınırlar ötesinde örgütlenmesi ile göçmen işçileri korumak ya da göçmen işçi politikalarına bir standart vermek amacıyla BM başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluş bu konuda devletleri bağlayıcı sözleşmeler oluşturarak göçmen politikalarına standart getirmeyi amaçlamışlardır.

Bu sözleşmelerin incelenmesi çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak BM'in göçmen işçi tanımlarına burada yer verilecek ve bu şekilde genel bir göçmen işçi tanımına ulaşılmaya çalışılacaktır. BM, 1991 yılında *Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi* ikinci maddesi,

vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir devlette ücret ödenen bir faaliyette çalıştırılacak, çalıştırılmakta olan veya çalıştırılmış olan kişileri göçmen işçi olarak kabul etmektedir (TBMM Web Sitesi, 2016). Yine aynı sözleşme kapsamında göçmen işçiler yaptıkları işe göre sınıflandırılmışlardır. Buna göre;

- a. *Sınır İşçisi*: Komşu bir devlette sürekli olarak ikamet eden, ancak yapmış olduğu iş gerekçesiyle komşu ülkede bulunan, her gün ya da haftada bir kez kendi ülkesine geri dönen göçmen işçi,
- b. *Mevsimlik İşçi*: Yaptığı işin niteliği gereği, sadece yılın belirli zamanlarında yapılabilen iş için farklı ülkeye giden göçmen işçi,
- c. *Sahil Açığındaki Tesiste Çalışan İşçi*: Vatandaşı olmadığı bir ülkenin sahil açığı sınırları içerisinde istihdam edilen göçmen işçi,
- d. *Gezici İşçi*: Bir devletti sürekli olarak ikamet etmesine rağmen yaptığı işin niteliği gereği, belirli periyotlarla, başka devletlere seyahat etmek durumunda olan göçmen işçi,
- e. *Projeye Bağlı İşçi*: Belirli bir işveren tarafından, ülkede gerçekleştirilecek olan bir projede çalıştırılmak üzere ülkeye kabul edilen göçmen işçi,
- f. *Belirli Bir İş İçin İstihdam Edilen İşçi*: Kısıtlı ve belirli bir süre içinde veya belirli bir görevi yerine getirmek amacıyla, işverenlerin farklı bir ülkeye göndermesi veya farklı bir ülkedeki işverenin talep etmesi üzerine veyahut profesyonel, teknik veya yüksek düzeyde özel yetenek gerektiren bir işi yapmak üzere ülke değiştiren göçmen işçi olmak üzere göçmen işçiler sınıflandırılmışlardır.

Bu sınıflandırmada dikkat çeken üç önemli unsur vardır. Öncelikle bu göçmen işçiler, ilgili devlet hukuku ve o devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara göre ülkeye girme, ülkede kalma ve ekonomik aktivitelerde bulunma izni olan kayıtlı göçmen işçiler ve onların aile fertleridir (IOM, 2009, s. 36). Ancak bilinmektedir ki göçmen işçilerin hepsi kayıt altına alınmamakta ve yasadışı yollardan, kayıtsız ve düzensiz bir şekilde de çalışma izni olmaksızın da ekonomik faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Diğer bir unsur ise, bahsi geçen göçmen işçilerin belirli bir süre,

belirli bir iş amacıyla farklı bir ülkeye gittikleri ve kendi ülkelerine geri dönecekleri üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Belirli süreli göçmen işçiler haricinde gittikleri ülkelere kalıcı olarak yerleşen göçmen işçiler ve aile bireyleri de önemli göçmen işçi türüdür. Her ne kadar göçmen işçi programları geliştiren ülkeler, göçmen işçilerin ülkelerine geri dönecekleri üzerinden değerlendirme yapsalar da, çok sert yasal engeller ve geri gönderimler olmadığı müddetçe göçmen işçilerin birçoğunun gittikleri ülkelerde kalıcı hale geldikleri konu hakkında çalışma yapan araştırmacıların ortak kanaatidir.

Bir diğer unsur ise göçmen işçilerin vasıf düzeyidir. Vasıflı- nitelikli- uzman göçü ile niteliksiz- vasıfsız göçe ülkelerin bakışı farklılık arz etmektedir. Bu farklılık, ülkelerin göçmen politikalarına da yansımıştır. Sanayileşme dönemi talep edilen mavi yakalı- vasıfsız emek göçü günümüzde yerini nitelikli- vasıflı emek talebine bırakmıştır. Eskiden beden gücüne dayalı işlerde çalışan vasıfsız göçmen işçiler, günümüzde gittikleri ülkelerde ağırlıklı olarak hizmet sektöründe çalışmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde, yerli işgücünün yapmak istemediği işleri yaptırmak için vasıfsız göçmen işçiler hala talep edilmekle birlikte ileri teknolojinin kullanıldığı alanlar ağırlı olmak üzere nitelikli göçmenler tercih edilen göçmenler haline gelmiştir (Toksöz, 2006, s. 155).

Kısaca günümüzde uluslararası emek göçü, uluslararası göçün büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Kapitalist gelişmenin ve sanayileşmenin itici bir gücü olarak karşımıza çıkan göçmen işçiler, yetersiz işgücü arzı sorunu yaşayan gelişmiş ülkeler tarafından, erken sanayileşme döneminden itibaren kapitalist sistemin işlemlerini sağlayan parçalardan biri olarak kabul edilmişlerdir. Elbette göçmen işçiler sadece hedef olan gelişmiş ülkelerde değil aynı zamanda kaynak ülkeler olan gelişmiş ülkeler açısından da ekonomik gelişme için sistemin bir parçası olarak görülmüş ve teşvik edilmiştir. Hem kaynak ülke hem de hedef ülke açısından faydalarına değinmeden önce uluslararası emek göçünün kısa tarihçesine bakmak, emek göçünün doğasını anlamak açısından faydalı olacaktır.

3.3. Uluslararası Emek Göçünün Kısa Tarihçesi

3.3.1. On Altıncı Yüzyıl- Yirminci Yüzyıl Arasında Uluslararası Emek Göçü

Göç, insanlık tarihiyle birlikte başlayan bir süreç olması bakımından ilk göç hareketi ya da ilk göçün nedeni veya amacı şeklinde bir analiz yapmak mümkün değildir. Yerleşik hayata geçiş aşamasında coğrafi değişiklikler, iklim değişiklikleri ve besin kaynaklarının yetersizliği sebebiyle kaynakların bol, iklimin güzel olduğu bölgelere doğru yapılan göçler, zamanla yerleşik hayata da geçişin de etkisiyle kurulan büyük imparatorlukların yeni yerleri fethetme arzusu ile siyasal bir anlam kazanmıştır.

Göç hareketlerini aşamalara ayırarak incelemek gerekirse sanayileşme öncesi göçler, sanayileşme ve sömürge dönemi göçler ve küreselleşen dünyada göçler olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Yukarıda bahsi geçen doğal şartlar ve fethetme arzusu ve sürgün hareketlerini sömürge dönemi öncesi göç şekilleri olarak tanımlanabilir. On altıncı yüzyıla kadarki süreci kapsayan göçler daha çok siyasi ve coğrafi gerekçeler ile yapılırken, bu tarihten sonra göçün ana belirleyeni ekonomik gerekçeler olmuş ve emek göçü de dünya göç hareketlerinin en önemli parçası haline gelmiştir (Gençler, 2015, s. 31).

Sanayileşme ve sömürge dönemi olarak adlandırdığımız göçler ise on altıncı yüzyılda ortaya çıkan ve sömürge devletlerinin ortaya çıkmasıyla şekillenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan köle ticareti ve köle işçiler, bugünkü anlamda emek göçünün temelini oluşturmaktadır. Avrupa devletlerinin, keşfedilen Amerika kıtasında ürün çeşitliliği fark etmesi ve üretimi artırmak için emek gücüne ihtiyaç duyması Afrika kıtasından köle ticaretinin temel sebebidir. Amerika'nın güney ve kuzey bölgelerinde kahve, şeker ve pamuk plantasyonları ve madenlerde çalıştırılmak üzere gemilerle Afrika'dan köleler getirilmiş ve bunlar çok zor yaşam şartları altında çalıştırılmıştır (Toksöz, 2006, s. 12). Afrika'dan ilk köle ticareti, 1550 yılında şeker ve tütün plantasyonlarında çalıştırılmak üzere Karayiplere giden bir Portekiz köle gemisidir. 1550de Portekizlilerin başlattığı; ardından Hollanda, İspanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin devam ettirdiği bu köle ticareti hacmi zamanla o kadar gelişmiştir ki birkaç

yüzyıl içerisinde Afrika kıtasından 15 milyon kişinin bu şekilde taşındığı bilinmektedir(Stalker, 1994, s. 9).

Plantasyonlarda çalıştırılmak üzere gemilere bindirilen kölelerin yüzde on üçünün yolda öldüğü bilinmektedir. Sağ kalanların ise zorlu çalışma koşulları altında yaşam süresi ortalama olarak beş yıldır. Başlangıçta köleleri beslemenin ve onların üremelerini sağlayıp köle çocuklarının da köle olarak çalışmasının mı daha ekonomik yoksa kölelerin üremesine izin vermeyip onları ölüme terk edip yenisi almanın mı daha ekonomik olduğunun muhasebesi yapılmış ve bir köle almanın köleleri beslemeden daha az maliyetli olduğu kanaatine varılmıştır (Stalker, 1994, s. 10). Köleler ekonomik mallar olarak görülerek, onlardan en yüksek oranda verim alabilmek için sert kontrol biçimlerine tabii tutulmuşlardır. Köleler, bu şekilde bir insan olarak değil uluslararası bütünleşmiş bir imalat ve tarımsal sistemin bir parçası ve tamamlayıcı olarak görülmüştür (Castles & Miller, 2008, s. 75).

1807 yılında köle ticareti yasaklanması konusunda İngiltere öncülük etmiş ve yüzyılın sonuna doğru köle ticareti birçok sömürge devleti tarafından yasaklanmıştır. Plantasyonlardaki köleler yerini sözleşmeli işçilere bırakmıştır. Sözleşmeli işçilik, köle ticaretinden çok da farklı olmamakla birlikte, çok sayıda işçinin farklı ülkelere beş ya da daha fazla yıllığına gönderilmesini içermektedir. Çin ve Hindistan başta olmak üzere Asya ülkelerinden gelen bu sözleşmeli işçiler, köleler ve özgür işçi arasında bir kategori olarak karşımıza çıkmaktadır (Toksöz, 2006, s. 14).

On dokuzuncu yüzyılda egemen devletler haline gelen İngiltere ve Fransa'nın ekonomik ve siyasal anlamda güç kazanmasında Afrika'dan getirilen bu köle emeği ile üretim ve ticaretin payı büyüktür (Castles & Miller, 2008, s. 72). Üretimin artırılıp devam edebilmesi için gerekli olan emek ihtiyacı köleler tarafından karşılanması, ihtiyaç fazlası üretilen malların ticaretiyle bu ülkelerin sermaye birikimi artırmış, yeni üretim şekilleri ve sanayileşmenin finansmanı sağlanmış ve bugünkü anlamda kapitalist ekonominin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır.

Ayrıca Batı Avrupa'da sanayileşmenin hâkim olduğu on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, merkez ve çevre ülkeler belirginleşmeye başlamış, çevre ülkelerden tarımsal

ürünleri ve ham maddeleri satın alıp merkez ülkelerden de çevreye sanayi ürünlerinin ihraç edilmesi ile günümüze kadar devam eden işbölümü ve ticaretin yönü belirginleşmeye başlamıştır (Toksöz, 2006). ABD, Kanada, Arjantin, Brezilya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika bu dönemde göç alan önemli ülkelerdir (Stalker, 1994). Bu ülkeler İngiltere, Portekiz ve İspanya'nın sömürge devletleri olması bakımından dikkat çekmektedir. Göç alan yerlerde üretilen ürünlerin ticareti ile elde edilen sermaye sanayileşmeye kaynak oluşturmuş ve ekonomik ilerlemenin önünü açmıştır. Sanayileşen ülkelerdeki fabrikalarda çalışacak işgücü ihtiyacı da yeni bir göç hareketini beraberinde getirmiştir. Sanayileşme sürecinde meydana gelen bu bağlantılı göç hareketleri, sanayileşme ve göç arasında bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Daha sonra gelişmiş ülkeler olarak tanımlanacak olan bu erken sanayileşmiş ülkelerin tecrübe ettiği göç olgusu, geç sanayileşme yaşayan diğer ülkeler açısından da örnek teşkil etmektedir.

Özetlemek gerekirse 1500'lerde Portekiz'in başlatıp diğer devletlerin de 300 yıl boyunca devam ettirdiği sömürgecilik faaliyetleri, Batı Avrupa'nın zenginleşmesini beraberinde getirmiş ve bu da sanayi devrimi için gerekli sermayenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sanayileşme, ilk olarak İngiltere işgücü piyasalarında etkisi göstermiş, kırsalda toprakları elinden alınan köylülerin kentlere göç etmesi ile şehirlerde işgücü fazlalığı ortaya çıkmıştır. Bu işgücü fazlalığı da 1850'lerden sonra 8 milyona yakın insanın İngiltere'den Amerika başta olmak üzere farklı bölgelere göç etmesine sebep olmuştur. 1846'dan 1926 yılına kadar, yani endüstriyel dönüşümün gerçekleştiği zaman diliminde, Avrupa ülkelerinden göç eden insan sayısı yaklaşık olarak 48 milyondur. (Stalker, 1994, s. 13). Bu sayı, 1900'deki toplam Avrupa nüfusunun %12'sine denk gelmektedir. Bu göçlerin genel sebebi sanayileşmenin etkisi ile insan gücüne olan ihtiyacın azalması ve insanların geçimlerini sağlayabilmek için yeni yaşam alanlarına yönelmeleridir.

3.3.2 Yirminci Yüzyıldan Günümüze Uluslararası Emek Göçü

1918-1945 arası dönemde ise uluslararası emek göçü azalmıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik krizler ve savaşlarla birlikte artan milliyetçilik akımlarının da etkisiyle birçok ülke, göçmenlere karşı politikalar geliştirmiş bu da göç hareketlerinin

azalmasında etkili olmuştur (Castles & Miller, 2008, s. 86). Ekonomik bunalım dönemlerinde göçmenler genel olarak istenmemekle birlikte aslında ucuz işgücü olmaları sebebiyle sermaye birikimine önem veren işverenler tarafından tercih edilmektedirler. Ülkelerdeki işgücü arzı yetersizse, arz edilen işgücü esnek ve ucuz değilse, işverenlere çıkış yolunu göçmen işçiler vermekte ve bu da işgücü için sınırları olmayan bir dünya pazarının oluşmasını sağlamaktadır (Toksöz, 2006, s. 17). Her ne kadar belirli aralıklarla ülkeler göçe karşı politikalar oluştursa da kapitalist dünya ekonomisi açısından göçmen işçiler önemli bir role sahiptir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte ekonomideki durgunluk döneminin bitmesi ile ekonomik sıçramaların yaşandığı dönemde uluslararası göç de artış yaşanmıştır. 1945-1970 arasında az gelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelere işçi göçleri yaşanmış, genel olarak gelişmiş ülkeler tarafından göçmen işçiler talep edilmiştir. Castles ve Miller'a göre bu dönemde gerçekleşen göç hareketleri şunlardır:

- a. 'Misafir işçi sistemleri' ile gelişmekte olan Avrupa ülkelerinden gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine işçi göçü,
- b. 'Sömürge işçilerinin' eski sömürgeci ülkelere göçü,
- c. Avrupa, Asya ve Latin Amerika'dan Kuzey Amerika ve Avustralya'ya kalıcı göç,
- d. Savaş sonrası Avrupalı mültecilerin kitlesel hareketleri,
- e. Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması sonrasında eski sömürgecilerin ülkelerine geri dönüşü olmak üzere çeşitlilik arz etmektedir.

Savaş sonrası, ekonomik olarak Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünya yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Göç hareketlerinin genel yönü yukarıda bahsedilen şekillerde olmakla birlikte, güneyden kuzeye göç bu dönemde kuzey ülkelerin de teşvik etmesi ile artış göstermiştir. Avrupa ülkeleri genelinde değerlendirme yapmak gerekirse, İkinci Dünya Savaşı'nda 7.8 milyon kişinin öldüğü göz önünde bulundurulduğunda, sanayileşmenin devamı ve yeniden yapılanma

sürecinde çalışma çağında olan dinamik yapılı nüfus ihtiyacı göçmenler tarafından karşılanmıştır. Göçmen teşvikleri ve hızla gelişen ekonomiler ile 1950'den 1973 Petrol Şokuna kadar olan süreçte, OECD ülkeleri her yıl %5 oranında büyürken reel GSYH hızla artış göstermiştir. Bu dönemde yaklaşık olarak on milyon göçmen işçi Avrupa'ya göç etmiş, Avrupa ülkeleri göçmen ithal eden ülkeler konumuna geliştire (Stalker, 1994, s. 16). Gelişmekte olan ülkelerin, bu sanayileşme ve ekonomik büyüme hızına yetişememesi ve uluslararası piyasa ekonomileriyle rekabet edememesi sonucunda bu ülkelerde işsiz kalan insanlar, daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak için kırdan kente veyahut göçmen işçi teşvik eden ülkelere göç etmişlerdir. Böylece Avrupa'nın göçmen talebi Doğu Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok farklı gelişmekte olan ülkeden karşılanmıştır. Doğu Avrupa ülkeleri haricinde en yoğun göçmen işçi akışı, Eski sömürge devletlerinden olmuştur. Örnek vermek gerekirse, İngiltere 1945- 1962 yılları arasında ihtiyaç duyduğu göçmen işçileri, Yeni İngiliz Milletler Topluluğu'ndan karşılamıştır. Karayipler, Hindistan Yarımadası ve Afrika'dan bu tarihlerde emek talebine cevaben 541 bin kişinin İngiltere'ye göç ettiği bilinmektedir (Castles & Miller, 2008, s. 102).

1973 yılından sonra petrol fiyatlarının birden artması ile yaşana ekonomik kriz, öncesinde göçmen talebinde bulunan ülkelerin göçmenleri istemez konuma getirmiştir. Ekonomik büyüme zamanlarında talep edilen göçmen işçiler, Ekonomik regresyon dönemlerinde istenmeyen azınlıklar olarak görülmüşlerdir. Eski sömürge devletlerinden gelen göçmen işçiler ile misafir işçi programları ile gelen göçmen işçilerin ülkelerdeki konumları farklı olmakla birlikte, 1973 sonrası her iki göçmen grubuna da önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Eski sömürge ülkelerinden gelen göçmenlerin çoğu kalıcı olarak göç etmişken, misafir işçi programları ile gelen işçilerin de aile birleşmeleri yoluyla kalıcı olmaya başlaması, göçmenlerin birçoğunun gittiği ülkelerde kaldığı tezini doğrular niteliktedir.

1973 sonrası dönemde göçmen işçi hareketleri Avrupa tarafından kısıtlanmış olsa göçmen işçi hareketleri düşük oranlarda da olsa devam etmiştir. 1990'larda yeni göçmen işçi programları geliştirilmiş olsa küçük bir oran olarak kalmıştır ve gelişmiş ülkeler daha çok nitelikli işgücü talep eder duruma gelmiştir (OECD, 2001, s. 14).

2000 sonrası süreçte, gelişmiş ülkelerdeki hizmet sektöründe çalışacak işgücü arzı yetersizliği, nüfusun yaşlanması, sağlık, eğitim ve ev hizmetlerinde göçmen işçilere ihtiyaç duyulması gelişmiş ülkelerdeki göçmen işçi talebinin eskiye oranla daha az olmakla birlikte devam edeceğini göstermektedir (Castles & Miller, 2008, s. 113).

Uluslararası emek göçü kısa tarihçesi burada Avrupa merkezli olarak değerlendirilmiştir. Bunun sebebi, Avrupa ülkelerinin erken sanayileşme yaşamış olması ve gelişmekte olan güney ülkelerden farklı oranlarda olsa da sürekli olarak gelişmiş kuzey ülkelerine göç akışının gerçekleşmiş olmasıdır. Güneydeki olumsuz ekonomik ve siyasal şartlar, bireyleri yakın çevrelerindeki iş imkânlarının daha geniş olduğu gelişmekte olan ülkelere ya da kuzey ülkelerine göçe teşvik etmiştir. Bu bağlamda, başlangıçta köle işçi olan Afrikalılar, sonrasında sözleşmeli işçi olarak göç eden Asyalılar ve en son olarak serbest göçmen işçi olarak ülkelerinden ayrılan milyonlarca az gelişmiş ülkelerin vatandaşlarının küreselleşmenin de vermiş olduğu imkânları kullanarak göç etmeye devam edecekleri araştırmacıların ortak kanaatidir.

Günümüzde, sadece uluslararası emek göçü açısından değil, diğer göçler açısından da genel bir değişim yaşanmaktadır. Ekonomik değişimler, siyasal sorunlar ve yoğun çatışma bölgelerinin varlığı hem yeni göç akımlarını ortaya çıkarmakta hem de göçün formatını değiştirmektedir. Massey ve Miller'a göre (Castles & Miller, 2008, s. 12-14) yeni göç eğilimleri şu şekildedir; Göçün küreselleşmesi, göçün hızlanması, göçün farklılaşması, göçün kadınlaşması ve göçün giderek siyasallaşması. Eskisinden daha çok ülkenin kaynak ülke haline gelmesi ve teknolojik gelişmelerle çok farklı bölgelerden göçmenlerin hedef ülkelere ulaşması göçün giderek daha da küreselleşmesi anlamına gelmektedir. Her ne kadar hükümet politikaları ile göç azaltılabilir veya artırılabilirse de dünya genelinde göçmen sayısının giderek artış göstermesi göçün hızlandığını göstermektedir. Göç alan birçok ülke, artık sadece emek göçü, kalıcı göçmen veya mülteci değil bunların her birini de ülkesinde ağırlayabilmektedir. Yani göç farklılaşmış ve farklı şekillerin her biri ülkelerde mevcut hala gelmiştir. Önceki göç hareketlerinde kadınlar geri planda kalırken, günümüz göç hareketlerinde artık kadınların görünürlüğü artmış, hizmet sektöründe ihtiyaç duyulan kadın işgücü birçok ülke de göçmen kadın işçiler tarafından karşılanır hale gelmiştir. Son olarak göç,

gittikçe ülkelerin karşılıklı siyasal ilişkilerinden ve bölgesel anlaşmalardan etkilenir hale gelmiş yani göç giderek ekonomik olmaktan çok siyasal bir boyuta evrilmiştir.

4. ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİ

Göç, daha önce de bahsedildiği gibi çok yönlü ve disiplinler arası bir konudur. İç göç ile uluslararası göçler benzerlik göstermekle birlikte farklı boyutları bulunmaktadır. Uluslararası göçe sebep olan faktörler iç göçlerden farklı olarak daha çeşitli makro ve mikro sebeplerden oluşmakta ve hem kaynak ülke açısından hem de hedef ülke açısından farkı sosyo-ekonomik sonuçları beraberinde getirmektedir. Ekonomik ilişkiler de ve siyasal alanda ülkeler arası işbirliği ve diyalogu artırıcı etkisi yanı sıra, ülkelerin nüfus oranlarına etki etmekte, toplumların kültürel olarak değişmelerine yol açmaktadır.

Her ne kadar uluslararası göç hareketleri günümüz göçünün karakteristiğini yansıtsa da ilk göç çalışmaları iç göçler temel alınarak ortaya çıkmıştır. Akademik anlamda göç çalışmaları sanayi devrimi ile birlikte başlamıştır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak kentleşmenin ortaya çıkması ve kırdan kente göç olgusunun incelenmeye başlaması ile göç, sosyal bilimlerde birçok farklı alanın üzerinde çalıştığı bir konu olagelmıştır. Göçmenlerin iş bulmak amacıyla sanayileşmiş ülkelere göç etmeye başlaması da uluslararası göçün kurumsal olarak çalışılmasını beraberinde getirmiştir. Sanayileşen ülkelerin işgücü ihtiyacının karşılanması için kırsal bölgelerden şehirlere gelenlerin yetersiz kalması, önceleri sözleşmeli işçilik ile karşılanmaya çalışılmış, Savaşlar dönemi sonrası ise gelişmekte olan ülkelere göçmen işçilerin sanayileşmiş ülkelere göçü, uluslararası göç hareketlerini artırmıştır. Başlangıçta yapılan çalışmalar ekonomik sebeplerden hareketle makro düzeyde olmuş, daha sonraları ise göçleri mikro düzeyde inceleyen araştırmalarda artış göstermiştir (Adıgüzel, 2016, s. 11)

Göç kavramını açıklarken de belirtildiği üzere akademik olarak göç çalışmalarının ilki Ravenstein tarafından yapılmıştır. Ravenstein göçü, İngiltere'deki nüfus sayımı çerçevesinde nüfus hareketleri bağlamında incelerken asli olarak sosyolojinin bir alt konusu olan göç hareketi, ilk olarak bir coğrafyacı gözünden incelenmiştir. Aslında Ravenstein'den önce sosyolojinin önemli birçok ismi tarafından

da kentleşme ve işbölümü minvalinde değerlendirilmiş olsa da göç olgusu üzerinden tartışmadıkları için Ravenstien'in çalışması ilk olarak kabul edilmektedir.

İlk sosyologların çalışmaları genellikle toplum bilimi üzerine olmuş ve toplumların değişim ve gelişimini, toplumların hareketliliğini incelemişlerdir. Sosyoloji için önemli isimlerden İbn-i Haldun, meşhur eseri Mukaddime'de toplumları bedevi ve hadiri olarak ikiye ayırmakta ve bedevi toplumların göçebe toplumlar olduğunu, hadiri toplumların ise şehirlerde yaşayan yerleşikler olduğunu belirtmektedir. Toplumsal sistemde bedeviler daha medeni toplumları simgelerken, bedeviler hadirilikten bir alt sınıf olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Haldun, toplumların devlet haline gelmesi için bedevilikten şehirliliğe doğru evirildiğini ve daha rahat hayat koşulları ve lükse kavuşmak içinde kırdan kente doğru bir insani hareketliliğin olduğunu da belirtmektedir (Haldun, 2014, s. 244). Haldun daha on dördüncü yüzyılda bunları söylerken, bir göç analizi yapmış ve kırdan şehre göçün asıl sebebinin refaha kavuşmak olduğunu vurgulamıştır.

Klasik iktisadın kuru ismi Adam Smith, kapitalist ekonominin ana kaynaklarından *Ulusların Zenginliği* (1776) kitabında, sanayileşmeyi ve kapitalist gelişimi analiz ederken, insan emeğini sermaye birikimi için en temel unsur olarak görmektedir. Smith, emeğin verimliliğinin işbölümü ile artırıldığını savunurken, işbölümünü sanayileşmenin itici gücü olarak görmektedir. İşbölümünün artması ve sanayinin gelişmesi için ihtiyaç duyulan emek talebi, kırsal bölgelerden şehirlere gelen işçilerin emek arzı ile karşılanmaktadır. (Smith, 2008, s. 79-81). Bir ülkede emek arzının emek talebinden fazla olması da insanları uluslararası göçe sevk etmekte ve sanayileşmenin başlangıç dönemlerindeki Avrupa'dan Amerika başta olmak üzere farklı bölgelere olan göçü açıklamaktadır. Smith, Emek ve işbölümünü bir ahlak bilimci olarak ele alırken, kırdan kente göçe sebep olan faktörleri ekonomik gerekçeler ve sanayileşmenin bir parçası olarak açıklarken aslında emek göçünün nedenlerini ve kapitalist ekonomiler açısından ucuz emeğin önemini de vurgulamıştır. "Bırakınız geçsinler" söylemi ile uluslararası mal ve hizmetlerin paylaşımı haricinde emeğin de tam rekabet piyasası içerisinde hareketli bir argüman olarak değerlendirmiştir.

Adam Smith'in liberal doktrinine karşılık olarak Karl Marx kapitalist ekonomiyi eleştiren birçok çalışma yapmıştır. 1867 yılında kaleme aldığı *Kapital*'de kapitalist ekonominin, artı-değeri üretmek için, artı- emeğe ihtiyaç duyduğundan bahsetmektedir. Kapitalist üretim tarzının yaygınlaşmasıyla uluslararası piyasanın ihracata yönelik satışa ağırlık vermesi, var olan emeğin fazla çalışmasını ve fazla emek ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Fazla emek ihtiyacı ise kırsaldaki topraklarından kopartılan köylülerin şehirlere fabrikalarda çalışmak için gelmesi ile karşılanmıştır (Marx, 2009, s. 238-239). Şehirlerde oluşan emek fazlalığı da işçileri emeğini satmak için başka ülkelere göç etmesine neden olmuştur. Ayrıca Marx, kapitalist ekonominin savunduğu işbölümünü eleştirmiş, işbölümünün emeğin yaptığı işe yabancılaşmasını beraberinde getirdiği ve işveren tarafından sömürülen emeğin işverenler karşısında savunmasız bırakıldığını belirtmiştir. Emeğin işveren karşısında savunmasızlığı, uluslararası emek göçlerinde kendini daha fazla göstermiş ve göçmen işçiler, Marx'ın değindiği gibi artı değer üretiminin devamı için vazgeçilmez bir unsur olagelmıştır (Marx, 2009, s. 292).

Ülkeler açısından gelişmişliğin önemli bir göstergesi ülkelerin şehirleşme oranlarıdır. Bu bağlamda, gelişmekte olan her toplumda kırdan kente göç önemli bir hareketlilik olarak kabul edilmiştir. Yukarıda bahsedilen üç önemli ismin çalışmalarından da anlaşılacağı üzere, kırdan kente doğru olan nüfus hareketleri açıkça göç olarak adlandırılmasa da şuan ki gelişmiş ülkelerin, sanayileşme ve gelişme aşamasında işçi göçünün önemini vurgulaması bakımından değerlidir. Bahsi geçen toplum bilimciler haricinde birçok sosyolog, antropolog ve iktisatçı tarafından da göç ile alakalı kavramlar geliştirilmiş olsa da burada sadece bu üç isimden bahsetmekle yetinilecektir.

Toplum bilimcilerin, uluslararası göç teorilerinin yeni yeni oluşturulmaya başladığı 19. yüzyıl konuya yaklaşımlar ile yirminci ve yirmi birinci yüzyılda konuya yaklaşımları farklılık arz etmektedir. Nermin Abadan Unat'ın duruma yaklaşımı şu şekildedir: “ 19. Yüzyılın iç ve dış göç hareketlerini tek, kapsamlı bir kuramla açıklama çabalarından sonra 20. Yüzyılın toplum bilimcileri farklı kavramlar, farklı başvuru kalıpları kullanmak suretiyle çeşitli kurumsal modeller geliştirmeye başlamıştır. Bu

çalışmalar sonucunda üretilen kuramlar- birey, hane halkı, ulusal ve uluslararası pazarlar- gibi farklı nedensellik süreçlerine ve farklı irdeleme düzeylerine dayandıkları için, bunları birbiriyle bağdaşmaz biçimde değerlendirmemek gerekir... Göç kararının alınmasında hem ulusal hem de uluslararası piyasaların rolünün etkili olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla beraber farklı kurumsal modeller, değişik araştırma hedefleri, odak noktaları ve ilgiler yansıttıkları için modeller arasındaki tutarlılığı saptayabilmek üzere her bir kuramın iç mantığını, varsayımları ve önermelerini anlamak zorunludur” (Unat, 2002, s. 6-7). Unat’ın da değindiği üzere, tek bir göç teorisi üzerinden göç hareketini tam olarak anlamak mümkün olmayacağı için bu çalışmada klasik göç teorilerine yer verilecek ardında uluslararası göçün başlamasına yönelik teoriler incelenerek Körfez bölgesindeki göç hareketlerini ortaya çıkaran faktörler bu teoriler üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır.

Ravenstein’den bugüne kadar gelen süreçte, göç konusunda birçok teori geliştirilmiştir. Ancak göçün çok yönlü yapısı göç için temel ve kesin bir teorinin oluşmasına engel olmakta ve bütün göç hareketlerini kapsayan tek bir göç teorisi oluşturulamamaktadır. Bu noktada farklı yaklaşımların konuyu farklı yönleri ile alması ve konuyu diğer olası faktörlerden soyutlayarak kendilerinin temel aldığı yönüyle ilgilenmesi ve tek bir yönü üzerinde yoğunlaşması etkili olmaktadır (Mutluer, 2003, s. 56).

Uluslararası göç teorilerini, mikro ve makro faktörlere odaklanan teoriler, göçün başlamasına yönelik teoriler, göçün devamına yönelik teoriler, liberal ve Marksist teoriler olmak üzere farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Makro teoriler uluslararası nüfus hareketleri çerçevesinde, büyük yapılar ve uzun süreçler üzerinde dururken, mikro teoriler yerel koşullar ve özellikle bireysel ihtiyaçlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. (Morawska, 2007, s. 1). Ewa Morawska’nın göç teorilerini analiz ettiği çalışmasında dünya sistemleri teorisi ve ikili emek piyasası teorisini makro teoriler olarak değerlendirirken, neoklasik ekonomi teorisi, insan sermayesi teorisi, göç ağı ve yeni göç ekonomileri teorisini mikro kuramlar olarak değerlendirmektedir.

Thomas Faist ise yapmış olduğu çalışmada *göç analizini üç stilize seviyesinde* incelemiştir: makro düzey, orta düzey ve mikro düzey (Faist, 2003, s. 58-62).

Uluslararası göçü mikro düzeyde ele alan teorilerde göçün belirleyeni bireysel değerler ve beklentilerdir. Bireylerin veya hane halklarının aldığı göç kararlarında “ *...yaşamın, sermayenin, statünün, konforun, bir aradalığın ve ahlakın yükseltilmesi ve güvence altına alınması..*” etkili olmaktadır. Bireysel olarak alınan kararların, toplumlar ve ülkeler bazında etkisini göz önünde tutmakla birlikte, göç hareketinin karar merkezinde bireyler yer almaktadır. Makro düzeyli teoriler de ise ekonomik ve siyasal faktörler başta olmak üzere, yapısal ölçekte fırsat yapıları göçün belirleyeni olarak ön plandadır. Göç alan ve göç veren ülkelerdeki karar alma otoritelerinin göçe bakış açısı ve göçmen talep edilip edilmemesi gibi daha üst mekanizmaların kararları uluslararası göçün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Makro düzeyli analizlerde göç hareketinin itici gücü olarak ülkeler arasındaki bazı farklılıklar ele alınmaktadır. Ekonomik (gelir ve işsizlik farkları), siyasal(siyasi baskılar, rejim sorunları, etnik, ulusal ve dini çatışmalar), kültürel (baskın normlar ve söylemler) ve demografik- ekolojik(nüfus artışı, ekilebilir alanlar sorunu, teknolojik gelişmişlik düzeyi) farklılıklar sonucunda uluslararası göç hareketi ortaya çıkmaktadır. Orta düzeydeki değerlendirmeler ise kolektif ve toplumsal ağlar üzerinden değerlendirilmektedir. Göç eden toplumların hem göç ettikleri yerdeki hem de kendi ülkelerindeki toplumsal ve sembolik bağları incelemesi açısından önemlidir. Toplumsal bağları güçlü veya zayıf olması, ülkelerdeki etnik, ulusal dini örgütler gibi sembolik bağlar ve bu bağların işlevi göç kararı alınmasında etkindir. Bağların, karşılıklı dayanışma içerisinde olması veya yükümlüklerini yerine getiriyor olması kısacası işbirliği içerisinde olması göç etmeye karar verecek olan bireyler açısından önemlidir.

Russel King ise uluslararası göç teorilerin değerlendirdiği çalışmasında, teorileri temel aldıkları ideolojilere göre sınıflandırmıştır: klasik ekonomi görüşüne göre geliştirilen teorileri ve Marksist görüşe göre geliştirilen teoriler. Klasik ekonomi temelli teoriler olarak itmek- çekme teorisini, neo-klasik teoriyi ve göçün yeni ekonomisi teorisi ele alırken, ikili emek piyasası ve dünya sistemleri teorisi ve ona bağlı olarak bağımlılık teorisini de tarihsel yapısalcı teoriler olarak ele almaktadır. Bu teoriler göçün ortaya çıkmasını açıklamaya yönelik olmakla birlikte, King göçün devamına ilişkin teori olarak da ağ teorisine yer vermektedir (King, 2012, s. 15).

Son olarak, uluslararası göç teorilerinin genel değerlendirmesini içermesi ve uluslararası göç çalışmalarında çokça kaynakça olarak gösterilen bir çalışma olması bakımından önem arz eden Massey ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada da uluslararası göç teorileri sınıflandırılmıştır. Teoriler göçün ortaya çıkması yani başlangıcı ve uluslararası göçün devamlılığı olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, & Taylor, 1993). Bu çalışma da, Massey ve arkadaşlarının teorilerden çıkarmış oldukları genel varsayımlara ve önerilere sıklıkla yer verilecektir.

Literatürde, uluslararası göçü açıklamak için on ikiye yakın teori bulunmaktadır. Göçün farklı disiplinler tarafından çalışılan disiplinler arası bir konu olması ve tek bir teori tarafından açıklanamayacak kadar çok boyutlu olması, geliştirilen teorilerin çokluğunu da beraberinde getirmiştir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde Körfez ülkelerindeki uluslararası göçün, yabancı işgücü kapsamında ele alınacak ve sosyo-ekonomik boyutta incelenecek olması nedeniyle bu çalışmada Körfez'deki göç hareketlerini açıklamakta kullanılacak olan uluslararası göçün ortaya çıkmasını ekonomik gerekçeler ile açıklayan teorilere yer verilecektir.

4.1. Klasik Ekonomi Teorileri

4.1.1. Ravenstein Göç Kanunları

On dokuzuncu yüzyıl İngiltere ve Galler bölgesindeki nüfus hareketlerini inceleyen coğrafyacı Ravenstein çalışması, kendisinden sonra yapılacak binlerce göç çalışmasının ilki olması bakımından önemli bir çalışmadır. Ravenstein 1876' yılında göç ile ilgili ilk çalışmasında yaş ve göç arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu çalışma bir coğrafya dergisinde yayınlanmıştır. 1895 ve 1899 yıllarında aynı adla yayınladığı *Göç Kanunları* ise dönemim meşhur *İstatistik Dergisinde* yayınlanarak göçün genel sınırlarını belirten ilk çalışma olarak literatürdeki yerini almıştır (Grigg, 1977, s. 41).

1885'deki çalışmasında göçün genel sınırlarını ve kanunlarını belirtirken ekonomik koşullar üzerinden de değerlendirme yapmıştır. 1899 yılında yaptığı çalışma da ise ekonomik faktörlerin yanı sıra siyasi faktörleri de göz önünde bulundurmuş ancak hiçbir göç hareketinin ekonomik gerekçelerle yapılan göç yoğunluğuna

ulaşamayacağını belirtmiştir (Ravenstein, 1889, s. 286). 1885'deki çalışma da İngiltere ve Galler bölgesindeki nüfus istatistiklerine ve nüfus değişimlerine yer verirken, emeğin endüstri ve ticaretin yoğun olduğu bölgelere doğru akış içerisinde olduğunu istatistikler ile ispatlamaya çalışmıştır (Ravenstein, 1885, s. 198). 1889'daki çalışmasında, diğer Avrupa ülkelerindeki nüfus hareketlerine de yer vererek çalışmasını genişletmiştir. Bu bağlamda Avrupa ülkeleri arasında karşılaştırma yapmış ve uluslararası göçü de değerlendirmeye almıştır. Bu bağlamda coğrafi farklılıklar ve yasal sınırlamalar da göç kanunları kapsamına alınmıştır (Ravenstein, 1889, s. 241).

Revenastein'in 1885'deki yedi maddelik göç kanunları şunlardır:

- a. *Göç ve mesafe arasındaki ilişki:* Buna göre, göçmenlerin birçoğunun kısa mesafelere göç etmektedir. Göçün yönü, endüstri ve ticaret merkezlerine doğrudur ve böylece bu merkezler göçü emme eğilimindedir. Göçün boyutunu, göç alan yerdeki nüfus yoğunluğu ve iş imkânlarının çokluğu belirlemektedir. Uzun mesafeli göçler ise genellikle büyük merkezlerdeki endüstri ve ticaret merkezlerine doğrudur.
- b. *Göçün aşamalı yapısı:* Bir merkezde meydana gelen hızlı endüstrileşme bu merkeze yakın yerlerden, endüstrileşmiş yerlere göç akınlarını beraberinde getirmektedir. Merkeze göç veren yerdeki işgücü eksikliğini de kapatmak için, daha uzak bölgelerden buraya insanlar göç etmektedir. Bu göç akışı, adım adım daha az gelişmiş yerdeki insanların daha gelişmiş yere doğru hareketi olarak devam eden bir süreci ifade etmektedir.
- c. *Yayıma ve emme süreçlerinin benzerlikleri:* Göçün ortaya çıkması sadece bireylerin göç itme isteği ile ortaya çıkmaz. Endüstri ve ticaretler merkezlerinde daha iyi şartlarda yaşamak için merkezlere göç eden bireyler, buralardaki işgücü talebine karşılık emme görevi görecek ve bu şekilde yayılma süreci sonucunda bireyler iş imkânı bulurken, merkezlerdeki emek talebi karşılanmış olacaktır.
- d. *Göçün her ana akımı karşılayıcı bir akımı beraberinde getirir:* Göç alan yerlerin de göç vermesi üzerine şekillenen bu madde, genellikle göç verme özelliği olan bölgelerin bile daha kırsala yerlerden göç

alabileceğini söyleyen göçün aşamalı yapısı ile birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılacaktır.

- e. *Uzun mesafeli göçlerde doğrudan endüstri ve sanayinin önemli merkezlerin tercih edilmesi:* Daha önce bahsedilen kısa mesafelerdeki aşamalı göçlere karşılık, uzun mesafelerde aşamasız - doğrudan bir göç hareketinden bahsedilmektedir.
- f. *Kırsal bölgelerdeki insanlar, kentlerdeki insanlara göre daha çok göç etmesi:* Kentteki iş imkânlarının çokluğu, kırsaldaki insanların göç eğilimini artırmaktadır.
- g. *Kadın ve erkeklerin göçe eğilim farkı:* Kısa mesafeli göçlerde kadınların erkeklere oranla göçe daha eğilimli olduğudur. Bu tespitini, İngiltere de dönemin nüfus kayıtlarına göre yapmıştır. Ayrıca bu tespitine 1889'daki çalışmasında kadınların kısa mesafe de göç etmeye daha eğilimli olduğunu ekleyerek uzun mesafe erkeklerin daha eğilimli olduğunu kabul etmiştir (Ravenstein, 1885, s. 198-199).

Yukarıda bahsi geçen göç maddelerine ek olarak 1889'daki çalışmasında göç hareketlerine rehberlik edebilecek bazı ilke ve yasaları çıkarmaya çalıştığını ve elbette 1885'deki çalışmasında baz aldığı ekonomik faktörlerin göç etmenin tek sebebi olmadığını belirtmiştir. Ona göre, kötü ve baskıcı yasalar, ağır vergilendirmeler, kötü iklim şartlar ve köle ticareti ve sürgünlerde göç hareketlerine sebep olabilmektedir (Ravenstein, 1889, s. 286). Ravenstein'in 1889 yılında yaptığı bir diğer ekleme artan endüstrileşen ve ticaret merkezlerin sürekli olarak artış göstermesi ile göçün sürekli hale gelmesidir.

Ravenstein'in Göç Kanunları'nda ortaya çıkan iki göç tipi vardır: Uzun mesafeli göç ve kısa mesafeli göç. Her iki göç türünün de ortak yanı endüstri ve ticaret merkezlerine doğru olmasıdır. Buradan hareketle göçlerin daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak amacıyla yapıldığı sonucuna varılabilmektedir. Ayrıca, kısa mesafeli göçlerin aşamalı bir yapısı varken, uzun mesafeli göçlerde doğrudan- aşamasız göçler ön olana çıkmaktadır. Göç eğilimi açısından değerlendirdiğinde de kırsal kesimin göçe daha yatkın olduğunu ileri sürmekte bu durum uzun ve kısa mesafeli göçler içinde

geçerliliğini korumaktadır. Kadın ve erkeğin göçe eğiliminde her ne kadar o dönem şartlarında kadının daha göçe eğilimli olduğu yadsınabilir bir madde olsa da günümüz göç hareketleri açısından değerlendirildiğin de göçün kadımlaştığı bir gerçektir.

Kendinden sonra gelen göç çalışmalarına öncelik etmesi bakımından önemli olan bu kanunlar, daha çok iç göç hareketleri üzerinde durmakla birlikte, o dönemki göçün genel bir karakteristiğini yansıtmaları açısından da önemlidir. Ek olarak, Ravenstein'in çalışmalarında ekonomik sebepler üzerinde yoğunlaşması sebebiyle göçü, neo-liberal ekonomi üzerinden değerlendiren teorilere de öncülük etmektedir.

4.1.2. Everest Lee ve İtme- Çekme Teorisi

Everest Lee, 1966 *Bir Göç Teorisi* adlı eseri kaleme almış ve göçe sebep olan etkenleri kaynak ülke ve hedef ülkeler açısından ayrı ayrı değerlendirerek kaynak ülkeden göç etmenin itici sebeplerini ve hedef ülkeye göç etmenin çekici sebepleri üzerinde bir teori kurmuştur. Çalışmasının başlangıcında Ravenstein'in Göç kanunlarını değerlendirmiş, göçün genel bir tanımı yaptıktan sonra bireylerin göç etmesine neden olabilecek faktörleri belirterek teorisini oluşturmuştur (Lee, 1966).

On dokuzuncu yüzyıl sonrası devletin ulus devlet oluşturma çabaları doğrultusunda ulusal sınırların kontrol altına alınarak geçişleri düzenleme ve sınırlama yoluna gitmeleri göçmenlerin hareketlerinin de kısıtlanmasına neden olmuştur (Gençler, 2015, s. 26). Bu kısıtlamalar karşısında bireyler göç etmekten vazgeçmemiş hedef ülkelerin teşvikleri veya teşvik olmaksızın göç hareketlerine devam etmişlerdir. Bireylerin kararlarını etkileyen makro ve mikro birçok sebep olmakla birlikte Lee, göç etme kararını ve göç etme sürecini başlatan faktörleri dört başlık altında incelemiştir (Lee, 1966, s. 50):

- a. Kaynak bölge ilgili faktörler
- b. Hedef bölge ilgili faktörler
- c. Aradaki engeller
- d. Bireysel faktörler

Bu dört unsuru açıklamak için kaynak ve hedef bölgeler arasında bir diagram oluşturmuş, kaynak bölgedeki göçe teşvik eden sebeplere artı (+), göçten vazgeçiren sebeplere de eksi (-) ve kişilerin kayıtsız kaldığı sebeplere de sıfır (0) değer vermiştir. Aynı diagramda hedef bölge için artı, eksi ve sıfır değerler geliştirmiş ve diagramın ortasında ise iki bölge arasındaki engellere yer verilmiştir. Artı ve eksik değerler kaynak ve hedef bölgeler için ayrı ayrı tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. (Lee, 1966, s. 51). Kaynak ülkenin itici ve çekici faktörleri ile hedef ülkenin itici- çekici faktörleri birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Göç etmeye etki eden itici- çekici faktörler belirlendikten sonra Lee, göç etmeyi düşünün bireylerin artı ve eksi değerlere karşı farklı tavırlar geliştirebileceğini belirtmektedir. Faktörlerin, bireyler tarafından artı ya da eksi olarak algılanmasında bireylerin demografik özellikler önem arz etmektedir. Evli ya da bekâr olmak, çocuk sahibi olmak-olmamak ve yaş durumu gibi birçok faktör bireylerin göç kararı almasında önemli bir rol oynamaktadır (Lee, 1966, s. 50). Göç etmeye kararına etki edecek olan itici (-) faktörler ile gidilecek yerlerdeki çekici(+) faktörler, bireyler tarafından kendi kişisel demografik özelliklerine göre yorumlanırken, göç etme kararının verilmesinde sadece bireysel faktörler etkili değildir.

Lee, bireylerin tercihlerinin önemini vurgulamakla birlikte bireylerin gidilecekleri yerle ilgi artı ve eksi değerler hakkında tam bilgi sahibinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Bireylerin itici ve çekici faktörleri algılaması ile birlikte aradaki engelleyen faktörlerin de basitçe analiz edilmesi gerekir. Bunlar göçe sebep olan faktörlerin çerçevesini çizmesi ve araştırmalara yön vermesi bakımından önemlidir (Lee, 1966, s. 52). Lee, teorisini daha çok fayda ve maliyet hesabı üzerinden oluşturmaktadır. Bireyler, göç kararını verirken itici ve çekici faktörler üzerinden kar-zarar hesabı yapmakta eğer çekici faktörler itici faktörlerden çoğunlukta ise göç etme kararı vermektedir. Göç kararı alındıktan sonra göçe etki eden bir diğer unsur aradaki engellerdir. Sınırlayıcı, engelleyici, sert göç kanunları veya fiziksel engeller aradaki engeller olarak değerlendirilebilmektedir. Burada göz ardı edilmemesi gereken önemli nokta aradaki engelleri her bireyin kendine göre yorumlamasıdır.

Bu bağlamda var olan farklı faktörler göçün hacmini de etkilemektedir. Lee, göçün hacmini ve göçün akış ve geri akışını belirlemek için bir dizi hipotez geliştirmiştir (Lee, 1966, s. 52-55). Belirli bir ülkedeki çeşitlilik, o bölgenin göç hacmini belirlerken insanların etnik çeşitliliği de göç hacmini belirlemektedir. Göç hacmini aradaki engeller belirlerken, kaynak ve hedef ülkedeki ilerleme de önem arz etmektedir. Göç hacmini belirleyen bir diğer faktör ise bölgeler arasında sıkı kontrollerdir. Eğer sıkı kontroller yoksa göç hacmi daima artış eğilimindedir. Son olarak ise göç hacmi ekonomik dalgalanmalardan etkilenmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik olanak farkları, göç hacmini artırıcı etkiye sahiptir.

Ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı ve gelişmiş ülkelerdeki istihdam olanaklarının çokluğu, daha rahat bir yaşama kavuşmak isteyen bireyleri göçe teşvik ederken yaşanan yerdeki bir takım sorunlarda itici faktörler arasındaki yerini almaktadır. Castles ve Miller'a göre bu faktörler şunlardır: "İtici faktörler demografik büyümeyi, düşük yaşam standartlarını, ekonomik fırsat yoksunluğunu ve siyasal baskıları içerirken, çekici faktörler emeğe olan talep, boş araziler, cazip ekonomik fırsatlar ve siyasal özgürlükler. (Castles & Miller, 2008, s. 31)."Bu itici ve çekici faktörler her bir kaynak ülke ve hedef ülke için farklılık göstermekle birlikte bölgesel benzerlikler ya da gelişmişlik düzeylerindeki benzerlikler nedeniyle de aynı itici ve çekici sebepler söz konusu olabilmektedir.

Lee'nin belirlemiş olduğu teori de göçmenler üzerinde de durulmuş olsa da ağırlıklı olarak göç olgusu ve belirleyenleri üzerinde durmuştur (Çağlayan, 2006, s. 72).Yukarıda değinildiği üzere göç olgusunu belirleyeni mikro olarak değerlendirebileceğimiz bireysel faktörler ve bireysel olmayan makro faktörlerin toplamıdır. Lee'nin teorisinin önemli yanı, 1966 yılında yazılmış olmasına karşılık günümüz göç hareketlerini açıklamak için de hala geçerliliğini koruyor olmasıdır. Kaynak ve hedef ülkelerdeki itici ve çekici faktörler değişime uğramış, güney kuzey koridorlarında bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Göç olayı daha karmaşık ve çok boyutlu bir hal alırken, teorisinin geçerliliğini korumasında, Lee'nin göçün sadece itici-çekici faktörler üzerinden kar zarar hesabı yapılarak ortaya çıkmadığını ve göçün

daha karmaşık bir yapısı olduğunu, bu faktörlerin göçün başlaması için bir koşul olduğunu kabul etmesi ve teorini bu minvalde oluşturması etkilidir (Yalçın C. , 2004, s. 25).

Temel göç teorileri olarak değerlendirdiğimiz bu iki teori de klasik ekonomik model çerçevesinde oluşturulmuştur. Klasik ekonomik modelde bireysel rasyonel karar alıcılar ve kendileri için en karlı olanı tercih etme eğilimindedirler (Paya, 2007, s. 221). Bu durum göçün bütün türleri için geçerli değildir. Siyasi sebepler ile gerçekleşen göçler için bireysel rasyonel kararlar ve fayda analizinin bir önemi yoktur. Ancak ekonomik amaçla yapılan göçlerde bireylerin kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda göç etme eğiliminde oldukları kabul edilen bir gerçektir. Bu bağlamda özellikle Lee'nin İtme – Çekme Teorisi, göçü “iş döngülerindeki dalgalanmalar” olarak değerlendirmesi bakımından uluslararası emek göçünü açıklamak için kullanışlı bir teoridir. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan Körfez ülkelerindeki yabancı işgücü varlığını açıklarken, Lee'nin itme çekme teorisi tekrardan ele alınacak ve var olan durum itici ve çekici faktörler üzerinden de değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.2 Neoklasik Göç Teorileri

4.2.1. Neoklasik Ekonomi Teorisi

Temel göç teorileri klasik ekonomik model çerçevesinde belirlenirken, Neoklasik Ekonomi Teorisi John Maynard Keynes'in neoklasik ekonomik modeli esas alınmıştır. Neoklasik ekonominin emek piyasalarına bakış açısı, klasik modellerle benzerlik göstermektedir (Paya, 2007, s. 95). Nasıl ki mal piyasalarında arz- talep dengesi söz konusu ise emek piyasaları içinde emek arz- talebi mevcuttur. Ulusal sınırlar içerisinde emek arz talebi dengesi gerçekleşmediğinde kendi faydasını gözetken emek, uluslararası göçe yönelmektedir. Emek arzının fazla olduğu gelişmekte olan ülkelere doğru bir emek hareketliliği söz konusudur.

Neoklasik ekonomi, uluslararası göçü makro ve mikro teori olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirmektedir. Makro teoride daha çok ülkelerin gelişmişlik düzeyi, ücret farklılıkları ve emek arz ve talebi üzerinde dururken, mikro teoride rasyonel bireylerin fayda- maliyet hesabı yaparak göç etmeleri üzerinde durur. Bu iki teori içinde

farklı varsayımlar geliştirilmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Kaynak ve hedef ülkelerdeki farklılıklar üzerinden değerlendirme yapması temel göç teorisi olarak kabul ettiğimiz itme- çekme teorisinin burada da işlerlik kazandığını ve temel alındığını göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin genel özelliği sermaye ve yatırım eksikliğidir. Sermaye ve yatırımlardaki eksiklik yetersiz emek talebine neden olmakta, bu da emek arzı fazlalığını, düşük ücret seviyelerini ve işsizliği beraberinde getirmektedir. Bu durum gelişmiş ülkeler içinse tersine işlemektedir. Bu bağlamda neoklasik teori, işgücü arz ve talebindeki bu bölgesel farklılıkların, bireylerin emek talebinin az olduğu gelişmiş ülkelere, emek talebinin fazla olduğu gelişmekte olan ülkelere doğru göç ettiğini ve bunun da uluslararası göçün başlıca sebebi olduğunu vurgulamaktadır. Bu göç hareketi ile birlikte, gelişmiş ülkelerde işgücü arzı artarken, ücretler düşmekte, göç hareketi sonrasında işgücü arzı azalan gelişmekte olan ülkelere ise ücretler artmakta ve emek piyasası bu şekilde küresel anlamda dengelenmektedir (Sert, 2016, s. 32). Burada söz konusu olan denge, tam istihdam piyasasını oluşturmaktadır. Dengelenen emek piyasası ile birlikte, sermayenin gelişmekte olan ülkelere yönelmesi, nitelik işgücünün bu bölgelere akışı ve gelişmişlik düzeyinin artışı da beraberinde getirmektedir.

Göçün ortaya çıkmasını ücretler ve arz talep dengesi üzerinden açıklayan bu neoklasik model, uluslararası göçün neoklasik makro sebeplerini analiz etmektedir. Douglas S. Massey ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada bu kurumun çeşitli analiz ve varsayımları sıralanmıştır (1993, s. 434). Buna göre neoklasik teori makro analizinde şu varsayımları içermektedir:

- a. İşçilerin uluslararası göç hareketine ülkeler arasındaki ücret farklılıkları sebep olmaktadır.
- b. Eğer ücret farklılıkları ortadan kaldırılırsa, yani bölgeler arasında ücret eşitliği olursa, işçi hareketliliği son bulacak ve göç olmayacaktır.
- c. İnsan sermayesi anlamına gelen nitelikli işgücü hareketliliği, niteliksiz işgücü hareketinden farklılık gösterir. Nitelikli işgücü için nitelikli işgücünün tersine doğru bir göç akışı söz konusudur ve bu da nitelikli

işgücü için gelişmekte olan ülkelerde yüksek ücret düzeylerini beraberinde getirmektedir.

- d. Uluslararası emek göçü üzerinde birincil belirleyen, emek piyasalarıdır. Diğer piyasaların çok fazla etkisi söz konusu değildir.
- e. Göç akınlarını düzenlemek- kontrol etmek isteyen ülkeler, kaynak ve hedef ülkelerdeki emek piyasalarını düzenlemesi gerekmektedir.

Rasyonel düşünen bireyler, kendileri için fayda – maliyet hesabı yapmakta ve kendilerine fayda sağlayacak kararlar almaktadır. Daha yüksek kazanç elde edecekleri düşüncesiyle, göç etmenin maliyetini de hesaplayan bireyler, göç etmenin daha karlı olacağına karar verirlerse göç etmektedirler. Göç etmenin yolculuk ve taşıma masrafı, yeni bir dil öğrenme, gidilen yere adaptasyon sürecinde karşılaşılabilecek psikolojik sıkıntılar gibi masrafları yanı sıra eğer göç illegal yollarla gerçekleşiyorsa sınır dışı edilme gibi durumları da göze alınmaktadır (Unat, 2002, s. 7). Bireylerin yaşadıkları yerdeki itici faktörler onları göçe sevk ederken, gidecekleri yerdeki çekici faktörleri olumlu değerlendirmesi sonucunda göç hareketi başlamaktadır. Burada göçmenin göç edeceği ülkeyi nasıl belirlediği ve farklı ülkelerdeki farklı çekici faktörlerden hangisini tercih ettiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Teoriye göre, göç etme kararı almış bireyler göç alan ülkeler arasında bir karşılaştırma yapıp, göçmelerin göç maliyetine katlanmasına karşılık en yüksek karı elde edeceği ülkeye göç etmektedir (Borjas, 1989, s. 461).

Var olan itici ve çekici faktörlerin değerlendirmesini yapan göçmen, bu değerlendirme sonucunda gidilecek yerdeki itici faktörleri fazla bulursa göç etmez, çekici faktörler fazla ise de göç eder. Neoklasik makro ekonomiden farklı olarak Massey ve arkadaşları, bireysel tercihler odaklı, şu varsayımları yapar (1993, s. 435):

- a. Bireylerin hedef ve kaynak ülkelerdeki kazanç ve istihdam oranları farklılıklarını fark etmesi, uluslararası göç hareketini ortaya çıkarmaktadır.
- b. Gidilecek ülkede bireylerin iş bulma olasılığını yabancı dil bilgisi, deneyim, eğitim bireysel yetkinlikler artırmakta ve bu da diğer koşulların eşitliği durumunda uluslararası göçü artırıcı etki göstermektedir.

- c. Teknolojik gelişmeler, toplumsal bağlar, bireysel özellikler gibi etmenler, bireylerin katlanmak zorunda olduğu göç maliyetini düşürecek, bu da uluslararası göçün hızlanmasını beraberinde getirecektir.
- d. B ve C’de sunulan faktörlerden dolayı, bireyler aynı ülkeler arasında göç eğilimi gösterebilirler.
- e. Ülkeler arasındaki gerçekleşen göç akımları, bireysel fayda ve maliyet hesaplarının toplamıdır.
- f. Ülkeler arasında kazanç ve maliyet farklılıkları olmaksızın uluslararası göç hareketleri ortaya çıkmayacaktır.
- g. Uluslararası göç akışının boyutunu, beklenen getirilerin farklılığı belirler.
- h. Ülkelerin işgücü piyasaları arasındaki dengesizliği bir sonucu olarak uluslararası göç kararları ortaya çıkmaktadır. Diğer piyasaların göç kararı üzerinde direk etkisi yoktur.
- i. Uluslararası göçü engellemek ya da azaltmak için, gidilecek yerlerdeki çekici faktörlerin, kaynak ülkedeki itici faktörlerden fazla olması gerekir.
- j. Kaynak ve hedef ülkelerdeki hükümetlerin göçü kontrol edebilmesi için, iki yer arasındaki kazanç farklarını azaltıcı politikalar geliştirmelilerdir.

Neoklasik teori makro ve mikro boyutta teorisini oluştururken, tam rekabet piyasası esas almıştır. Bu bağlamda bireylerin gidilecek yer hakkında tam bir bilgi sahibi olduğu öngörülmekte ve bu doğrultuda tercih yaptıkları ileri sürülmektedir. Oysa Castles ve Miller’ın da dikkat çektiği üzere, göçmenler gidecekleri yer hakkında sınırlı bilgiye sahiptirler ve işverenler ve devletler tarafından engellenmektedirler (Castles & Miller, 2008, s. 33). Teorinin eleştiri aldığı önemli bir nokta ise göç kararı üzerinde sadece emek piyasalarının etkinliği olduğudur. Oysa uluslararası göçü tetikleyen birçok faktör bulunmaktadır. Son olarak, teori ülkeler arası ücret farklılıkları giderilirse, uluslararası göçün azalacağını öngörmektedir. Oysa günümüz göç hareketleri sadece ücret farklılıklarından kaynaklanmamakta toplumsal, siyasi birçok etmen uluslararası göçün oranını artırmaktadır. Neoklasik teorinin yeniden analizinde, göç etme kararının mutlak ücret farklılığına göre değil, algılanan ve beklenen kazanç farkına göre alındığı üzerinde durulmuştur (Unat, 2002, s. 23). Her ne kadar göç olgusunun tam ve bütünüyle bir açıklaması olmasa da bireylerin zorunlu göçler haricinde tam bilgi sahibi

olmasalar da ellerindeki bilgiler doğrultusunda kendi fayda- maliyet hesaplarını yaptıktan sonra göç etme kararı aldıkları açıktır.

4.2.2. Göçün Yeni Ekonomisi Teorisi

Neoklasik teori, bireyin fayda maliyet hesabı yaparak göç etme kararı aldıklarını vurgularken, göçün yeni ekonomisi göç etme kararının tek başına birey tarafından alınan bir karar olarak değil aile ve hane halkının da işin içine dâhil olduğu bir teori ileri sürmektedir. İlk olarak 1985 yılında Oded Stark ve David E. Bloom tarafından geliştirilmiş olan teori, göç kararının sadece göç eden bireyler tarafından alınmadığını, göç etmeyen bir grubunda bu karar üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir (1985, s. 174). Bahsi edilen göç etmeyen grup bireylerin aileleri veya hane halkları olarak kabul edilmektedir. Aileler ve hane halkları göç etme kararı alırken, sadece fayda maksimizasyonuna değil aynı zamanda var olan risklerin minimuma indirilmesini de hedeflemektedir. Bunu yaparken sadece ulusal emek piyasasındaki olumsuzlukları değil var olan diğer piyasalardan kaynaklanan riskleri de en aza indirmeye çalışılmaktadır (Porumbescu, 2015, s. 56).

Bireylerin aksine aileler ve hane halkları ailedeki işgücünü farklı alanlarda çalıştırarak, karşılaşacakları riskleri en aza indirme fırsatına sahiptir. Bu durum hane halklarının organize olmasına bağlıdır. Ekonomik zorlukların üstesinden gelmek için var olan işgücü kaynağını çeşitli hedeflere yönlendirerek hem ekonomik refahlarını artırabilmekte hem de karşılaşılabilecekleri riskleri en aza indirmektedirler. Hane halkı bireylerinin bir kısmı ücretlerin daha yüksek olduğu ülkelere göç ederken bir kısmı da ulusal piyasalarda iş bulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki ulusal piyasalar işsizlik ve düşük ücret sebebiyle birçok olumsuzluğu ve riski barındırmaktadır. Göçmenlerin ülkelerine geri gönderdikleri dövizler, bu riskleri azaltması anlamına gelmektedir(Oded Stark & David E.Bloom, , 1985, s. 174).

Gelişmiş ülkelerde hane halklarının karşılaşacakları risklerin en aza indirilmesi için sosyal devlet olmanın bir gereği olarak özel sigortacılık başta olmak üzere birçok mekanizma oluşturulmuştur. Regresyon dönemlerinde hane halklarının karşılaşacağı riskleri en aza indirmek için sigorta sistemleri haricinde kredilendirme sistemlerinin de

mevcut olduğu gelişmiş ülkelerin aksine gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda bu mekanizmalar ya hiç yoktur ya da ulaşılması oldukça zor ve maliyetlidir. Bu mekanizmaların yokluğu, hane halkı riskini azaltmak için gelir kaynaklarını çeşitlendirmeye yönlendirmekte, bu şekilde uluslararası göçü teşvik etmekte ve göçmenlerin gönderdiği havaleler ya tüketim ya da yatırım için kullanılmaktadır. (Unat, 2002, s. 9)

Riskleri en aza indirmek için kaynaklarını çeşitlendirme yoluna giden hane halkları, sadece ailenin mutlak gelirini artırmak için değil, görece yoksulluğunu azaltmak amacıyla da gelişmiş ülkelere göçmen işçi gönderebilirler. Bu kavram diğer hane halklarına göre ailelerin kendilerini varlıklı ya da yoksul hissetmesi ile alakalıdır. Görece yoksulluk kavramı, görece gelir kavramı ile açıklanır. Eğer zengin hanelerin geliri artarken yoksul hanelerin geliri sabit kalıyorsa, görece yoksulluk oranı artış göstermektedir. Massey ve arkadaşları konuyu şu şekilde açıklamaktadır (1993, s. 488); *“Eğer hane halkının gördüğü fayda görece yoksulluktan olumsuz etkileniyorsa, yoksul hanenin mutlak geliri ve göçten beklediği kazançlar değişmese dahi ve eğer hane bir aile üyesini yurtdışına gönderdiğinde yaşadıkları toplum içinde görece bir gelir artışı sağlayacaklarını umuyorlarsa uluslararası göçe katılım teşviki güçlenir. Böylelikle göç olasılığı diğer hane-halklarının gelirindeki değişimden dolayı göç etme olasılığı artar.”* Görece yoksulluk üzerinde duran göçün yeni ekonomisi, bu şekilde toplumdaki adil gelir dağılımına da dikkat çekmektedir. Eğer hane halkları kendilerini görece olarak yoksul hissederlerse, kaynaklarını çeşitlendirme noktasında aile bireylerinden bazılarını yurt dışına gönderecektir. Yurt dışına gönderilecek kişiler, genellikle ailenin genç bireyleri olmaktadır (Oded Stark & David E.Bloom, , 1985, s. 175).

Göçün bireysel karar alma mekanizmaları haricinde hane halkların kararı olarak gören yeni göç ekonomisi teorisi, Massey ve arkadaşlarının belirttiği gibi şu varsayımları içermektedir (1993, s. 439-440):

- a. Teori, göçü bağımsız olarak bireyler üzerinden analiz etmeyip, aileler, hane halkları veya üretim ve tüketimleri üzerinden kültürel bir topluluk meydana getiren birimler üzerinden analiz etmektedir.

- b. Ülkeler arasındaki ücret farklılığı göçü başlatan tek sebep değildir. Hane halkları karışılacağı riskleri azaltmak için ücret farklılık söz konusu olmadığı durumlarda da uluslararası göçe yönelebilmektedir.
- c. Hane halkları hem yerel istihdam piyasalarına hem de uluslararası göç yoluyla diğer piyasalara katılabilmektedir. Bu durum gelişme için yeterli sermayeye sahip olmayan kaynak ülkelerin ekonomik gelişmesi için önem arz etmekle birlikte, ortaya çıkan bu ekonomik gelişme uluslararası göçü daha çekici hale getirebilmektedir.
- d. Ülkeler arası ücret farklılıkları ortadan kaldırılrsa bile uluslararası göç durmayacaktır. Emek piyasası haricinde diğer piyasalardaki eksiklik ve dengesizlikler de göçü teşvik etmeye devam eder.
- e. Hane halklarının farklı gelir dağılımına ait olmaları, onların farklı beklentileri olmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda eşit oranda kazanç, hane halklarını göçe eşit oranda teşvik etmeyecektir.
- f. Hükümetler sadece emek piyasalarına yönelik politikalar ile uluslararası göçe etki edemezler. Emek piyasası yanı sıra sermaye ve sigorta piyasalarını da düzenlenmesi gerekmektedir. İşsizlik sigortası bu konuda önem arz etmektedir.
- g. Hükümetlerin yapmış olduğu politikalar ve ekonomik değişimler gelir dağılımında farklılıklar meydana getirebilir. Bu farklılıkta hane halklarının görece yoksulluğunu ve göçe olan teşvik oranını da değiştirmektedir.
- h. Hükümet politikaları ve ekonomik gelişmeler sonucunda ortalama gelir oranları değişmektedir. Eğer gelir artmasına rağmen adil gelir dağılımı oluşmaz ve görece yoksul hane halkları kendini daha yoksul hissederse göç etme eğimi artacaktır. Görece zengin hane halklarının da kendilerini görece daha zengin hissetmesi göç eğilimini azaltacaktır.

Göçün yeni ekonomisi teorisinin uluslararası göçü açıklama da iki şey üzerinde odaklanmaktadır: düzgün işlemeyen piyasalar ve görece yoksulluk. Neoklasik teori sadece emek piyasalara odaklanırken, yeni göç ekonomisi sigorta ve kredi piyasaları üzerinde de durmakta ve bunların dengesiz ya da yetersizliğini göçün itici göçü olarak

görmektedir. Dengesiz ve yetersiz işleyen bu piyasalar hane halkları açısından birçok riski beraberinde getirmekte ve ürünlerde meydana gelecek bir hasarı ya da işsiz kalma durumunda ortaya çıkacak yoksulluk durumunu önleyici mekanizmaların olmaması, hane halklarının uluslararası göçe yöneltmektedir. Uluslararası göç sonucunda, göç eden bireylerin ülkelerine gönderdikleri havaleler ile riskler azaltmaktadır. Gelişmekte olan ve göç veren ülkeler açısından bu havaleler, gerçekten de ülke ekonomileri açısından önem arz etmektedir. Daha sonra tekrar işlenecek olmakla birlikte, bu havalelerin yatırıma kullanılması durumunda gelişmekte olan ülkelere istihdam artırıcı etki etmektedir. Yeni ekonomi modelinin bir diğer önemli noktası adil gelir dağılımını baz alan görece yoksulluktur. Görece yoksulluğun önem arz eden yanı, neoklasik ekonomi adil gelir dağılımı üzerinde durmazken, uluslararası göçe etki eden itici bir faktör olarak adil olmayan gelir dağılımının da değerlendirilmiş olmasıdır. Teorinin önemi, göç etme sürecine hane halklarını da karar alma mekanizmasının içine dâhil etmiş olmasıdır.

4.3. Marksist Teoriler

4.3.1. İkili Emek Piyasası Teorisi

Göçün ortaya çıkmasına ilişkin yukarıda bahsedilen neoklasik ve göçün yeni ekonomisi teorileri, göç hareketinin başlamasını daha mikro düzeyde değerlendirirken, ikili emek piyasası teorisi göçün ortaya çıkmasında makro düzeyde karar alıcıların etkili olduğunu vurgulamaktadır. Karar alıcıları mikro ölçekte değerlendiren teoriler, birey veya hane halkının, gelir ve risklerini maksimize ve minimize etmek için, tam rekabet piyasası ya da eksik istihdam piyasasında mutlak gelir ya da görece gelir üzerinden değerlendirirken, ikili emek piyasası bütün bunlarla ilgilenmez (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, & Taylor, 1993, s. 441). Teorinin ilgilendiği nokta, modern sanayileşmiş ekonomilerdeki emek piyasalarının göçmen işçiye ihtiyaç duymasındır.

1979 yılında Michael J. Piore “*Emek Göçü ve Endüstriyel Toplum*” adlı çalışması ile teorinin genel çerçevesini belirlemiştir. Ona göre göç, kaynak ülkelerdeki düşük ücretler veya yüksek işsizlik oranları gibi itici faktörlerden değil, hedef ülkelerdeki yapısal sorunlardan yani çekici faktörlerden kaynaklanmaktadır (King, 2012, s. 16). Gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretli işler için yeterli emek talebi

bulunmamaktadır. Yerli işçilerin çalışmayı tercih etmediği düşük ücretli ve esnek işlerde göçmen işçilere ihtiyaç duyulmakta ve bu da uluslararası göçün ortaya çıkmasına ve devam etmesine sebep olmaktadır.

Massey ve arkadaşlarına göre (1993, s. 440-443), gelişmiş sanayi toplumlarının sürekli bir ihtiyacı haline gelen göçmen işçi talebi, bu ülke ekonomilerinin dört temel niteliğinden kaynaklanmaktadır: Yapısal enflasyon, motivasyon sorunları, ekonomik düalizim ve emek arzının demografik yapısı.

Yapısal enflasyon, emek piyasasında yer alan işler arasında ücretlerinde baz alındığı bir prestij hiyerarşi olduğu varsayımına dayanır. Emek arz ve talebi, sadece ücretlere göre belirlenmemektedir. Emeğini arz eden işçi, aldığı ücretin yansıra yaptığı işin kendine verdiği toplumsal rol, statü ve değeri de göz önünde bulundurmaktadır. Bireyler, emek piyasası var olan hiyerarşide, mesleki statüleri ve aldıkları ücretler arasında güçlü bir bağ kurarlar. Bu bağlamda ücretin tek belirleyeni işverenler değildir. Resmi ve gayri resmi toplumsal mekanizmalar ücretin belirlenmesinde rol oynamaktadır. İşveren bu durumda en düşük ücreti ödediği işçinin ücretini yükseltmez. En düşük ücretli işçinin ücretini yükselttiğinde, bir üst statüdeki işçinin de ücretlerini yükseltmesi gerekecek, bu da tüm üst statüdeki ücretlerin yükseltilmesini beraberinde getirecektir. Bu maliyete karşılayamayacak olan işverenler, daha düşük ücretle çalıştırabilecekleri niteliksiz göçmen işçi talebinde bulunmak zorunda kalmaktadır (1993, s. 440).

Yapısal enflasyonda da bahsedilen bireyin yaptığı iş, onun toplumsal statüsü açısından önem arz etmektedir. İş hiyerarşisi içerisinde en dipte bulunan işlerde çalışanlarda motivasyon sorunu yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. En dipteki işleri piyasadan kaldırmak mümkün olmayacağına göre, işverenler bu en dipteki işleri yaparken toplumsal statüleri gereği motivasyon sorunu yaşamayacak göçmen işçilere ihtiyaç duymaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelere gelen göçmen işçilerin, gelir elde etmek için bu ülkelere gelmiş olmaları ve toplumdaki statülerini daha çok kendi ülkelerine göre değerlendirmeleri nedeniyle, en azından başlangıç döneminde bir motivasyon sorunu yaşamamaktadırlar(1993, s. 441).

Ekonomik düalizm, kapitalist ülke ekonomilerinde işlerin emek yoğun-sermaye yoğun işler olarak ikiye ayrıldığını ifade etmektedir. Sermaye yoğun sektörlerde çalışanlar beyaz yakalılar olarak nitelendirilirken, emek yoğun işleri yapanlar mavi yakalı işçilerdir. Bu iki grup arasındaki ayırım sadece aldıkları ücret ya da bedeni veya fikri olarak çalışmaları değildir (Yalçıntaş, 1999, s. 151). Sermaye yoğun sektörle birincil sektörler olarak kabul edilirken, bu işlerde çalışanlar yüksek eğitimli, iş güvencesi yüksek, sürekli istihdam edilen profesyonel beşeri sermaye olarak kabul edilmektedir. Emek yoğun sektörler olan ikincil işlerde çalışanlar ise, dönemsel ekonomik dalgalanmalardan etkilenirler, sosyal güvenceleri yoktur ve yarı vasıflı ya da vasıfsız işleri vardır. Bu işlerde çalışanlar ücretlerinin daha yüksek, iş güvenliğinin daha fazla olduğu ve mesleki gelişmenin mümkün olduğu birincil sektördeki işlere yönelme eğilimindedirler. Yerli işçilerin bu eğilimi, ikincil sektörlerde çalıştırmak için işverenleri göçmen işçi talebine itmektedir. (1993, s. 443)

Son olarak emek arzının değişen demografisi, gelişmiş ülkelerin göçmen işçi talebini etkilemektedir. Erken endüstri dönemlerinde esnek ve ucuz işgücü olarak kadın ve genç emeği görülmektedir. Bu iki grup, düzenli olarak çalışmak zorunda olmadıkları, kazandıkları paraya ek gelir- harçlık olarak baktıkları için, işverenler tarafından düzensiz ve geçici işlerde tercih edilmektedirler. İleri endüstri toplumlarında bu durum değişmiş, kadınlar birincil gelir kaynağı elde etmek için çalışmaya başlamış ve uzayan eğitim süreçleri gençleri istihdam talebinden uzak tutmuştur. Ortaya çıkan bu esnek ve ucuz işgücü arzı eksikliği, işverenleri göçmen işçileri istihdam etmeye yönlendirmektedir (1993, s. 444).

Yukarıda bahsedilen dört nitelik, gelişmiş kapitalist ekonomilerin yapısal olarak göçmen işçi talebinde olduklarını göstermektedir. Göçmen işçi taleplerinin kısıtlandığı ya da sınırlandırıldığı zamanlar da bile göçmen işçilerin legal ya da illegal yollarla bu ülkelere geçişleri, sadece kendilerinin faydasına değil aynı zamanda bu ülkelerin işgücü açığını kapatmaya da yönelik olmaktadır. Hedef ülkeye gelen bu göçmen işçiler hizmet sektöründe, fabrikalarda, yapı ve inşaat sektörlerinde vasıfsız işçi olarak, güvencesiz ve genellikle yerli işçilerin çalışmayı kabul etmeği hoş olmayan işlerde çalışmaktadırlar (King, 2012, s. 16).

Özetlemek gerekirse, ikili emek piyasası teorisi Massey ve arkadaşlarına göre diğer neoklasik teorilere göre farklı ve önemli bir takım varsayımları içermektedir (1993, s. 44):

- a. Uluslararası göç, gelişmiş ülkelerin işverenleri veya işveren taleplerini destekleyen hükümetlerin göçmen işçi istihdam kararına bağlı olarak ortaya çıkar.
- b. Göçmen işçi talebi, ekonomilerdeki yapısal sorunları giderici olarak ortaya çıktığı ve işe alım politikaları ile alakalı olduğu için, uluslararası ücret farklılıklar emek göçünün ortaya çıkması için yeterli ve gerekli bir koşul değildir.
- c. Toplumsal ve kurumsal mekanizmalar tarafından baskı altında tutulan göçmen talep eden ülkelerdeki düşük ücretli işçiler, göçmen işçilerin artışına tepki göstermezler. Zira düşük ücretler, göçmen işçi arzı olmaması durumunda artmamaktadır.
- d. Göçmen arzındaki artış, düşük ücretleri daha da düşürebilir. Ücretlerin yükselmesini engelleyen toplumsal ve kurumsal mekanizmalar, ücret düşüklüğüne etki edememektedir.
- e. Hükümetlerin ücret veya istihdam politikaları uluslararası göçe etki edememektedir. Göçmenler, endüstri sonrası ekonomilerin yapısal olarak bir ögesidir ve var olan emek talebine karşılık olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası göç arz ve talebini değiştirmek için, dünya ekonomisinin yapısal olarak değişmesi gerekmektedir.

Diğer makro teorilerde olduğu gibi, ikili emek piyasası teorisi de dünya piyasasının ekonomi politığını, devletlerarası ilişkileri, göç ile ilgili kanunları, uygulamaları ve yapıları incelemektedir (Castles & Miller, 2008, s. 37). Bu incelemeyi, var olan kapitalist sistemi eleştirel bir noktadan ele almaktadır. Uluslararası göç hareketini bireylerin tercihlerinden daha çok kapitalist sistemlerin devam edebilmesi için sistemin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bu yanı sıra uluslararası göçe Marksist bakış açısıyla ele almaktadır. Yapısal ve gelişmeye dayalı dünya ekonomisi, kapitalist yapısal güçlerin tarihsel oluşumunu beraberinde getirmektedir. Nasıl ki

neoklasik ekonomi ve yeni göç ekonomisi liberal değerleri baz almakta ise, ikili emek piyasası ve dünya sistemleri teorisi de Marksist bir yorumla göçün ortaya çıkışını tarihsel yapısal olarak ele almaktadır (King, 2012, s. 15)

4.3.2. Dünya Sistemleri Teorisi

Dünya sistemleri teorisi, kavramsal olarak Immanuel Wallerstein'in tarafından oluşturulmuştur. Birinci cildini 1974 yılında kaleme aldığı “*Modern Dünya Sistemi*” adlı dört ciltlik çalışmasında on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar geçen süreçte liberalizmin gelişme aşamaları anlatmaktadır. Wallerstein birinci ciltte modern dünya sisteminin ekonomik ve siyasal kurumlarının olduğu on altıncı yüzyıl ekonomik gelişmelerini, ikinci ciltte 1600 -1750 arası dönemde Avrupa'nın dünya ekonomisi ile bütünleşmesini ve farklı bölgelerdeki kapitalistlerin yayılma ve büyüme sürecini, üçüncü ciltte 1730-1840 arası dönemde kapitalist dünya ekonomisinin hem ekonomik hem de coğrafi olarak gelişmesini anlatırken 1789-1914 arası dönemi kapsayan son ciltte ise modern dünya sisteminin nasıl oluştuğunu, merkezci liberalizm çerçevesinde gelişen ve değişen hem ekonomik hem siyasal hem de kültürel değişimlerden bahsetmektedir (Wallerstein, 2014, s. 13-14).

Wallerstein'in geliştirmiş olduğu bu teori hâkim liberal dünya ekonomisini tarihsel bir yapısal oluşum süreci olarak ele alınmakta ve bunu yaparken de Marksist bir yaklaşımı benimsenmektedir. Wallerstein haricinde Bağımlılık Okulu'ndan birçok isimde teori üzerinde çalışmalar yapmıştır ancak bu çalışmada Wallerstein çalışması esas alınmıştır. Bu bağlamda teori uluslararası göçü, kapitalizmin ortaya çıkışı ve sömürgecilik kavramı üzerinden değerlendirilmektedir. Bağımlılık Okulu'na göre ülkeler merkez- çevre ülkeleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Wallerstein 1974 yaptığı çalışmasında ise bu ikili ayrıma bir üçüncüsünü eklemiş ve yarı çevre kavramını geliştirmiştir.

Dünya ekonomisinde ülkeler merkez- yarı çevre- çevre olarak sınıflandırılırken, Wallerstein bunun ortaya çıkmasını dünya çağında evrensel bir iş bölümüne bağlamaktadır. Kapitalist dünya ekonomisinin oluşum sürecinde artan sanayileşme işbölümünü beraberinde getirmiş ve bu iş bölümü küreselleşme ile birlikte

uluslararası bir işbölümü haline gelmiştir (Wallerstein, 2014, s. 14). Bu noktada ekonomik ve toplumsal olarak kapitalizmi benimsemiş, sanayileşmiş ülkeler merkez ülkeler olarak kabul edilirken, kapitalist ülkelerin etkisi ve sömürüsü altında kalan ülkeler çevre ülkeler olarak kabul edilmektedir. Yarı çevre ülkeler ise çevre ülkelere göre daha gelişmiş olmasına rağmen merkez ülkeler seviyesinde gelişmişlik seviyesine sahip olmayan ülkelerdir. Bu merkez- yarı çevre ve çevre ülkeler, kapitalist dünya ekonomisinin getirdiği zorunluluklar çerçevesinde birbirine bağımlıdırlar (Çağlayan, 2006, s. 79).

Bu bağımlılık sadece mal piyasalarında kendini göstermemekte aynı zamanda emek piyasalarının da bağımlılığını beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda uluslararası göç “...kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmenin doğal sonucu...” olarak ortaya çıkmaktadır (Unat, 2002, s. 15). Batı Avrupa ve Kuzey Amerika gibi kapitalist ekonominin merkezlerinden dünyaya yayılan serbest piyasa ekonomisi dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu etkisi altına almış ve ülkeler arası bağımlılık da küreselleşme ile birlikte kopmaz hale gelmiştir. Merkez ülkeler, hammadde ve üretilen mamul malların pazarlanması için çevre ülkelere ihtiyaç duymakla birlikte çevre ülkelerdeki ucuz işgücü, kapitalist merkez ülkelerin yetersiz emek arzına karşın var olan emek talebini karşılamak için tek çözümdür. Çevreden merkeze gelen hammaddenin, çevreden merkeze göç eden ucuz işgücü ile düşük maliyetlerle üretilip hem merkez ülkelerde tüketilmesi hem de çevre ülke pazarlarına ihraç edilmesi ve tüketilmesi ile kapitalist sistem kendi içerisindeki döngüsünü oluşturmaktadır (Çağlayan, 2006, s. 80). Bu şekilde çevre ülkelerdeki emek, toprak ve hammadde küresel pazarların etkisi altında olduğu müddetçe çevreden merkeze göç akışı devam etmektedir.

Çevre ülkelerdeki çiftçilerin merkez ülkelere gelen sanayi ürünü gübre ve tohum kullanmaya başlaması ve teknolojik tarım gereçlerinin kullanımının artması ile tarım sektöründe çalışanlar işsiz kalmaktadır. Bu işsiz kalan tarım işçileri “topraktan kopmuş hareketli bir emek gücünün” ortaya çıkmasına sebep olmakta ve uluslararası göç hareketlerinin ortaya çıkmasında itici güç olan işsizliği ortaya çıkarmaktadır. Yine aynı şekilde çevreden elde edilen hammadde üretimi için emeğe dayalı endüstriyel

yöntemler kullanılmaktadır. Bu da topraktan koparılmış eski çiftçilerin ücrete bağlı olarak istihdam edilmesini beraberinde getirmektedir. Ülkeler arasındaki ücret ve nüfus farkları da göçü teşvik eden itici bir faktör oluşturmaktadır. Son olarak merkez ülkelerin çevre ülkelerde montaja dayalı fabrikalar kurarak yapmış oldukları yatırımlar dolaylı olarak bireylerin göç etmesine sebep olmaktadır. Kurulan fabrikalarda kadın emeği talep edilmesi, ücret düzeylerini düşürmekte, geleneksel üretim modelleri zayıflatmakta ve kadın emeğine taleple de erkek işgücünün işsiz kalmasına sebep olmakta ve göç meyilli bir nüfusun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Massey, 1989).

Dünya Sistemleri teorisi, kapitalist ekonomik sistemin nasıl oluştuğunu, feodal toplumlardan modern toplumlara evrilişini ve günümüz dünya ekonomilerinin küreselleşmesini Marksist bir bakış ile ele alırken, ekonomik ilişkilerin merkez ve çevre ülkeler arasında ideolojik ve kültürel bağlar oluşturduğunu da ileri sürmektedir. Küreselleşmenin mekân ve zaman sınırını ortadan kaldırması ve gelişen iletişim ve ulaşım ağlarıyla hem uluslararası göç hareketini kolaylaştırmış hem de toplumlar arası bağları geliştirmiştir. Merkezin göç veren ülkeleri, çevredeki göç alan ülkelere ideolojik olarak da etki etmekte, tüketim alışkanlıklarından kullandıkları dillere, eğitim ve yönetim tiplerine kadar birçok konu da çevre ülkelere kültürel ve ideolojik kodlarını aktarmaktadır. Özetle küreselleşme ile mamul malların, sermayenin, ideolojik ve kültürel kodların çevreye aktarımı daha kolaylaşmışken, tersine yönde, uluslararası göç hareketleri de artış göstermektedir.

Bağımlılık okulu ve dünya sistemi teorisi çerçevesinde ele alınan küresel şehirler kavramı önem arz etmekte ve ikili emek piyasaları teorisi ile benzer hipotezler ortaya atmaktadır. Bağımlılık okulunun önemli temsilcilerin Saskia Sassen 1991 yılında “*Küresel Şehirler*” kitabını yazmış ve ikili emek piyasasının büyük şehirlerde ortaya çıkış sürecini ele almıştır (Sassen, 1991). Sassen’a göre Bu küresel şehirler, kapitalist gelişmesini tamamlamış dünya ekonomisine etki eden, finansın merkezi olarak kabul edilen, profesyonel hizmetlerin ve teknolojinin hâkim olduğu, üretim ve tüketimin merkezi konumundadırlar. New York, Londra ve Tokyo gibi bu küresel şehirlerin ortaya çıkmasında küreselleşmenin yadsınamaz etkisi vardır (Sassen, 1991, s. 28). Bu şehirler yüksek refah düzeylerine sahiptirler ve yüksek vasıflı emek talebi ve arzı

yoğundur. Bu şehirlerde ağır sanayi üretiminin çevre bölgelere veya ülkelere kaydırılmış olmasına karşılık, yüksek teknoloji imalatının büyümesi buna bağlı hizmet sektörünün büyümesini beraberinde getirmekte ve vasıfsız emek arzına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum emek piyasasının çok vasıflı veya tamamen vasıfsız işlere göre ikiye bölünmesini de beraberinde getirmektedir (Unat, 2002, s. 17) İkili emek piyasası teorisinin genel hipotezini destekleyerek, yerelin az eğitilmiş işçilerinin bu vasıfsız işlerde çalışmayı reddetmesi ile göçmen işçiler bu işlerde çalışmak üzere bu merkez şehirlere göç etmektedirler.

Özetlemek gerekirse, dünya sistemleri teorisi, Bağımlılık Okulu tarafından ortaya atılan merkez çevre kavramını genişleterek kapitalist üretim modelinin küreselleşmenin etkisi ile dünya pazarını oluşturması ve işgücü piyasaları başta olmak üzere iyi örgütlenmiş bir dünya ekonomisinden bahsetmektedir. Massey ve arkadaşları, dünya sistemleri teorisinin öne sürdüğü hipotezleri şu şekilde özetlemektedir (1993, s. 448):

- a. Uluslararası göç, küresel ekonominin çevre bölgelere nüfus etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.
- b. Uluslararası piyasada, sermaye ve malların akışı işgücünün akışı tersi yönde işlemektedir. Kapitalist üretim şekilleri ve merkez ülkelerin çevreye yaptığı yatırımlar, çevre ülkelerde hareketli bir nüfusu ortaya çıkarıp uluslararası göçe neden olurken, çevre ile kurduğu kültürel bağlar ile akışın devamlılığını sağlamaktadır.
- c. Eski sömürge devletleri ve onların eski sömürgesi olan devletler arasında yaygın olarak uluslararası göç hareketi mevcuttur. Bunun sebebi ülkeler arası kültürel bağların, sömürge döneminde kurulmasıdır.
- d. Uluslararası göç üzerinde hükümetlerin etkisi çok az olmaktadır. Küreselleşen pazar ekonomisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan göç daha çok temel kaynaklara ve sermayeye sahip çok uluslu şirketlerin etkisi altındadır.
- e. Merkez ülkeler, çevre ülkelerdeki yatırımlarını korumak ve kendi pazarlarını koruyup genişletmek amacıyla çevre ülkelere politik ve askeri

müdahalede bulunmakta, çevre ülkelerdeki savaş ve çatışma ortamlarından kaçan sığınmacıların merkez ülkelere göç etmek zorunda kalması ile farklı bir uluslararası göçün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

- f. Uluslararası göç, ücret farklılıkları veya istihdam piyasalarının özelliklerinden tamamen bağımsız olmamakla birlikte uluslararası göçü ortaya çıkaran asıl etmen küresel ekonominin yapısıdır. Var olan yapının devam edebilmesi için, göçmen işçi vazgeçilmez bir unsurdur.

5. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜNE GÖRE ZORLA ÇALIŞTIRMA – MODERN KÖLELİK

İnsanlık tarihine bakıldığında kölelik, Eski Yunan ve Roma uygarlıklarından on dokuzuncu yüzyıla kadar devam etmiş bir statü olarak karşımıza çıkmaktadır. En genel anlamıyla köle, birinin boyunduruğu altında yaşamak ya da çalışmak zorunda olan, özgür olmayan kişidir. Tarih boyunca farklı boyutlarda kölelik olgusu var olmuştur, on altıncı yüzyılda sömürge devletlerinin ortaya çıkması ile birlikte uluslararası boyut kazanmıştır.

Kölelik kapitalist öncesi toplumlarda da var olmakla birlikte, sömürge sistemiyle farklı bir köle taşımacılığı sistemi ortaya çıkarmıştır. Daha önceleri bir kimsenin boyunduruğu altında yaşayarak özgürlüğü kısıtlanan köleler, kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte zorla çalıştırılarak özgürlüğü kısıtlanan bireyler haline gelmişlerdir. Plantasyonlarda ve büyük çiftliklerde çalıştırılmak üzere Asya ve Afrika ülkelerinden gemilerle Amerika'ya taşınan köleler, insanlık tarihinde karşılaşılan en büyük emek göçlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Stalker, 1994, s. 11). Sermaye birikimi ve üretimin devamı için ihtiyaç duyulan emek, çok düşük maliyetlerle elde edilen köle emeği ile sağlanmıştır. Bu köleler, ticari sermayenin hâkim olduğu bir dünya piyasası oluşturmaya çalışan sömürge devletleri tarafından uzak mesafelerden taşınarak, alınıp satılan bir meta olarak kullanılmışlardır (Castles & Miller, 2008, s. 75). Beden gücüyle, zorlu yaşam koşullarında, uzun çalışma saatleriyle, zorla çalıştırılan kölelerin ortalama yaşam süresi daha önce de değinildiği üzere beş yıldır.

Sömürge devletlerinin kapitalizmin başlarında üretim için gerekli emeği, köle taşımacılığı sistemi ile sağlarken 1815 Viyana Kongresinde kölelik yasaklanmıştır. Fransa ve İngiltere başta olmak üzere, dönemin sekiz sömürge devleti, köle ticaretinin kaldırılması ve var olan kölelerin özgürleştirilmesi konusunda anlaşmışlardır (Duymaz, 2013, s. 68). Köleliğin yasaklanması ile birlikte köle emeğinin yerini sözleşmeli işçilik almıştır. Sözleşmeli işçilik, birçok Asya ülkesinden işçilerin toplanıp madenlerde ve plantasyonlarda çalıştırılmak üzere farklı bölgelere gönderilmesidir. Cohen'e göre (R.Cohen, 1991) sözleşmeli işçilik, maaşların ve çalışma şartlarının çok kötü olduğu, birkaç yıllık sürelerle katı kuralları olan sözleşmelerine bağlı olarak çalışan bireylerin, işverenlerin talimatlarına uymadıklarında çok sert bir şekilde cezalandırıldıkları ve kölelere göre işverenler için daha az maliyetli olan bir sistemdir (Aktaran, Castles & Miller, 2008, s. 76). L. Potts'a göre (Potts, 1990, s. 71), 1834-1941 yılları arasında, 40 farklı ülkeden yaklaşık olarak 37 milyon kişi sözleşmeli işçi olarak çalıştırılmıştır. Sözleşmeli işçi sayısının yirminci yüzyıl başlarında bu yoğunlukta olması, uluslararası emek hareketinin kuzey- güney koridorunun ya da merkez -çevre ayrımının ortaya çıkması açısından önem arz etmektedir. Bu yoğunlukta bir göçmen hareketliliği, çalışma hayatına dair uluslararası standart oluşturulması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.

Bu ihtiyaca binaen, 1919 yılına gelindiğinde dünya genelinde kapitalist ekonomik sistem hâkim olmaya başlarken, üretim faktörlerinden en güçsüz olanı işçilerin çalışma koşullarına uluslararası bir standart getirilmesi amacıyla Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kurulmuştur. Gelişen pazar ekonomisi ülkelere arası rekabeti artırırken, emek piyasaları arasındaki ücret farklılıkları- çalışma koşullarındaki farklar uluslararası emek hareketliliğini de artırıcı bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan, ILO'nun kuruluşu, çalışma hayatında daima en savunmasız olan göçmen işçilerin korunması için de önem arz etmektedir.

Evrensel ve kalıcı barışın ancak sosyal adalet sistemi içerisinde sağlanabileceği ilkesi ile kurulan ILO, kuruluş amacını ILO Anayasasında şu şekilde belirtmiştir: *"...günlük ve haftalık maksimum çalışma saatlerinin düzenlenmesi, işçilerin işe alınması, işsizliğe karşı mücadele, yeterli yaşam koşullarını sağlayacak bir ücretin*

güvence altına alınması, işçilerin genel ve mesleki hastalıklara ve iş sırasında meydana gelen kazalara karşı korunması, çocukların, gençlerin ve kadınların korunması, yaşlılık ve maluliyet aylıklarının bağlanması, eşit işe eşit ücret ilkesinin tanınması...” (ILO Anayasası). Bu amaçla kurulan ILO üyesi ülkelere birçok kanun ve yönetmelik ile çalışma hayatı hakkında belirli standartlar getirmiş ve 1930 gibi erken bir tarihte 29 No’lu Zorla Çalıştırma Sözleşmesi ile zorla çalıştırma yasaklanmıştır. Sözleşmeye göre: “Sözleşmeyi onaylayan her bir üye ülke, her ne şekil ve şart altında olursa olsun zorla ve zorunlu olarak çalışmanın kaldırılmasını taahhüt etmektedir” (ILO Web Sitesi, 2015).

ILO’nun 1930 gibi erken bir tarihte zorla çalıştırmayı kaldırmasının haricinde birçok uluslararası sözleşme tarafından da kölelik insan onuru aykırı kabul edilip yasaklanmıştır. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, Avrupa İnsan hakları sözleşmesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi bölgesel ve uluslararası insan haklarını korumaya yönelik bütün belgelerde kölelik/ zorla çalıştırma yasaklanmış ve herhangi bir istisna da tanınmamıştır (Duymaz, 2013, s. 68). Köleliğin evrensel mutabakatlarla yasaklanması, klasik anlamda köleliği ortadan kaldırırken zorla çalıştırma veya zorunlu çalıştırma şeklinde modern kölelik sistemlerinin ortaya çıkmasına uluslararası bir engel konulamamıştır.

Modern kölelik, klasik anlamda köleliğin benzeri uygulamaları içermekle birlikte modern köle olarak adlandırılan kişilerin yaşam şekilleri ve çalışma koşulları, bu koşulların devamı için uygulanan yöntemler ve kullanılan araçlar ve kölelerin hukuki statülerindeki farklılıklar klasik anlamda kölelikten ayırmaktadır (Duymaz, 2013, s. 74). Bu bağlamda klasik anlamda kölenin hukuki bir statüsü yokken modern kölelerin hukuki bir statüsü mevcuttur. Bu hukuki statü bir takım sebepler ile bir başkanının tahakkümü altına alınmış, bireyin emeği ve gücü sömürü nesnesi olmuştur. Klasik anlamda köle alınıp satılan bir nesne olarak görülürken, modern kölelik olarak adlandırılan sistemde bireyin alınıp satılması söz konusu değildir. Ancak, ekonomik, sosyal ya da hukuki sebeplerle bireyin emeğinin sömürülmesi söz konusudur. Klasik kölelik sisteminde, kölelik yaşam boyu devam ederken, modern kölelik sistemlerinde

emek ve onu sömüren arasında mutlak bir bağılıktan daha çok kimlik veya pasaportuna el koyma şekli kısıtlı bir bağılık söz konusudur.

Modern kölelik bu şekilde tanımlanabilirken, modern köleliği meydana getiren bir takım kurucu unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi köleliğin ortaya çıkma şekliyle ilişkilidir: borçlanma ya da borç senediyle ortaya çıkan modern köleliktir. Birinin aldığı borç karşılığında verdiği senedi ödeyememesi durumunda ortaya çıkan bu durumu en ağır şekilde yaşayanlar, kayıtlı ya da kayıtsız göçmen gruplarıdır (Bales, 2002, s. 15). ILO'nun modern kölelik olarak kabul ettiği zorla çalıştırma ise köleliği ortaya çıkaran bir diğer unsurdur. Köleliğin kronikleşmesi ve yasal düzenlemeler ile “ sözleşmeli işçilik” gibi sözleşmelerle köleliğin meşrulaştırılmaya çalışılması da modern kölelik için önemli bir diğer unsurdur (Güler, 2015).

Andrew Crane'in modern köleliğin oluşumuna dair yaptığı çalışma bu noktada önem arz etmektedir. Crane Modern köleliği ortaya çıkaran, fırsat veren koşulları beş farklı bağlamda değerlendirmiştir (Crane, 2012): endüstriyel, sosyo-ekonomik, coğrafi, kültürel ve düzenleyici bağlam.

Endüstriyel bağlam çalışmanın konusu açısından önem arz etmektedir. İşgücü yoğunluğu, değer dağılımı, talep esnekliği, meşruiyet ve bölgesel kümelenme endüstriyel bağlamda modern köleliğin ortaya çıkmasına etki etmektedir. ILO'nun da sürekli olarak değindiği gibi, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı ve aşırı yoksulluk modern köleliğin ortaya çıkmasında en önemli etkenlerden biri iken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından modern kölelik yapısal bir istihdam sorunu olabilmektedir. Hizmet sektörü başta olmak üzere, yapı- inşaat ve imalat sektörü, tarım- ormancılık, balıkçılık gibi iş dalları yoğunluklu olarak modern köleliğin kapsamındaki iş kolları olduğu bilinmekle birlikte kadın ve çocukların yoğunluklu olduğu ev hizmetleri işleri ve kadınların sex işçisi olarak kullanılması gibi illegal işler de modern kölelik kapsamındadır.

ILO modern kölelik ve zorla çalıştırmayı ya eş anlamlı olarak kullanmakta ya da modern köleliği zorla çalıştırmanın bir alt kümesi olarak değerlendirmektedir (Martin, 2011)(aktaran (Duymaz, 2013, s. 76). Zorla çalışma, herhangi bir kişinin, kendi

rızası olmadığı herhangi bir işte herhangi bir ceza tehdidi ile çalışmaya ya da hizmet vermeye mecbur bırakılması olarak tanımlanmaktadır. (ILO, 2012, s. 19). ILO' ya göre bu tanım üç ana unsur içermektedir: *İlk unsur*, zorla çalıştırılan işçinin sunduğu hizmeti bir üçüncü tarafa sunması gerekmektedir. *İkinci unsur*, işin fiziksel, psikolojik, mali ya da başka şekillerde herhangi bir ceza tehdidi ile sürekli olarak borçlandırılması ya da zorlanması şeklinde gerçekleştirilmesidir. *Üçüncü unsur* ise işin istemsiz olarak gerçekleştiriliyor olmasıdır. İşçi, bir kere başladıktan sonra, belirli bir müddet o işten bir ödeme ya da diğer haklara gerek olmadan ayrılamayacağını bilmesidir (ILO, 2012, s. 19). Özellikle üçüncü unsorda kimlik ve pasaportları, işverenler ve aracı kurumlar tarafından ellerinden alınarak çalıştırılan göçmen işçiler için zorla çalıştırmanın en ağır şekli ortaya çıkmaktadır.

Kavramsal çerçeve bu şekilde iken, günümüzde 167 ülkede, 45.8 milyon modern köle olduğu bilinmektedir (Foundation, 2016, s. 5). Bu oranın yüzde atmış sekizi, emek sömürüsü ile zorla çalıştırma, yüzde onu devlet tarafından dayatılmış zorla çalıştırma ve geriye kalan yüzde yirmi ikisi ise zorla cinsel sömürüdür (ILO, 2012, s. 14). Aynı çalışmada zorla çalıştırma ile ilgili önemli bazı oranlara da yer verilmektedir. Dünya genelinde zorla çalıştırmanın kadın erkek oranı yüzde elli beşe/ kırk beş iken yetişkin ve çocuk dağılımı, yüzde yetmiş dörde/ yüzde yirmi altıdır. Kadınların ağırlıklı olarak cinsel sömürü ile zorla çalıştırılması söz konusu iken, erkeklerde bu durum güce dayalı emek sömürüsü şeklinde kendini göstermektedir. Araştırmalarda sıkça vurgulanan önemli bir konu ise, ev hizmetlerinde çalışan özellikle göçmen kadınların, pasaportlarına el konularak, zorla çalıştırıldığı ve bu ev hizmetleri sundukları kişiler tarafından cinsel sömürüye maruz kalmaları, bu oranların yükselmesine sebep olmaktadır.

Zorla çalıştırmanın yaygın olduğu bölgeler ise şu şekilde sıralanmaktadır: Orta ve Güney doğu Avrupa(4.2)¹, Afrika(4.0), Ortadoğu(3.4), Asya Pasifik(3.3.), Latin Amerika ve Karayipler (3.1) ve Gelişmiş Avrupa ülkeleri(1.5). Gelişmiş Avrupa ülkelerinde düzenleyici kanunların etkili olması bu oranı düşük tutarken, İnsan

---

¹ Verilen oranlar, ILO tarafından bin kişi de karşılaşılan zorla çalışan kişi sayısı üzerinden hazırlanmıştır.

kaçakçılığına bağılı olarak çalıştırılanlar ve cinsel sömürüye maruz kalanların nüfusa göre oranının çokluğu da Orta ve güney Doğu Avrupa'daki oranları yüksek tutmaktadır.

Oranlar bu şekilde olmakla birlikte zorla çalıştırmadan en çok etkilenen gurupların göçmenler olduğu bilinmektedir. İlgili uzmanların belirttiği üzere, 2016 yılı itibariyle göç hareketlerinin küresel ölçekte daha önce karşılaşılmadık seviyeye gelmesi ile zorla çalıştırmanın savunmasızlığının da artışını beraberinde getirmiştir (Foundation, 2016, s. 11). Dünya genelinde yerinden edilmiş kişi sayısının 60 milyon civarında olması ve var olan çatışmaların devam etmesi durumunda bu sayının her geçen gün aratacağı genel bir kanıdır. Bu bağlamda, ekonomik amaçlarla göç etmiş ve gittikleri yerlerde zorla çalıştırılan göçmen işçiler haricinde, buldukları bölgelerdeki savaş ve çatışma ortamları nedeniyle zorunlu olarak g etmiş sığınmacı/ mültecilerin de gittikleri yerlerde zorla çalıştırılması durumu ortaya çıkmaktadır. Çatışma ortamları nedeniyle insan kaçakçılığı, organ ticareti, fuhuş çeteleri, ocuk askerler gibi modern köleliğin türlerinin de ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir (Foundation, 2016, s. 18).

Çalışmanın konusu kapsamına giren ekonomik göçmenlerin zorla çalıştırılması ise değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Göçmen işçiler, bir yerde zorla işe başlatılması, çalışması için çeşitli aracı kurumlara harç ödemesi, pasaportları aracı kurumlar tarafından elinden alınana işçilerin sömürüye maruz kalması, maaşlarından kesinti yapılması ya da maaşların ödenmemesi, insani yaşam koşulları dışında şehirlerden uzak yerlerde barındırılmaları, sınır dışı edilmesi tehdidi ile fazla mesai ile çok ağır işlerde çalıştırılmaları gibi durumlarla karşılaşmaktadır (Foundation, 2016, s. 81).

Özetlemek gerekirse, küreselleşen dünya ekonomisi uluslararası göç hareketlerinin yaygınlaştırmasının yanı sıra göç eden bireylerin yaşadıkları sorunların da çok çeşitli hale gelmesine sebep olmaktadır. Göçmen işçiler, hedef ülkelerde en ağır işlerde, en zor koşullarda, çok düşük ücretlerde hiçbir garantisi olmadan çalışmaktadırlar. Az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki adil olmayan gelir dağılımı, gelişmiş ülkelerin yapısal olarak göçmen işçiye ihtiyaç duyması ve az gelişmiş ülkelerdeki yüksek yoksulluk oranları g hareketlerini ortaya çıkaran sebepler olarak

ortaya çıkarken, modern kölelik olarak tanımlanan zorla alıştırma göçmen işçilerin mağduriyetini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÖRFEZ ÜLKELERİ ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

1. KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ VE KÖRFEZ BÖLGESİ STRATEJİK KONUMU

1.1. Körfez İşbirliği Konseyi Kuruluş Nedeni ve Örgüt Yapısı

1.1.1. Körfez İşbirliği Konseyi Kuruluş Nedeni

Örgütün tam adı “Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi” olmakla birlikte kısa ismi Körfez İşbirliği Konseyi olarak bilinmektedir. KİK; Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar, Umman, Kuveyt ve Umman’ın 25 Mayıs 1981 yılında bir araya gelerek kurduğu bölgesel bir örgüttür. Ortak tarihsel, kültürel, coğrafi ve dinsel özellikleri taşıyan bu ülkeler, ekonomik ve siyasi güçlerini bir araya getirerek her konuda işbirliği yapmak ve bölgenin güvenliğini sağlamak için merkezi Riyad’da olmak üzere bu örgüt çatısı altında birleşmişleridir.

19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı ve İngiliz çekişmesinin hâkim olduğu bölge, Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz hâkimiyeti altına girmiş ve 1971 yılına kadar İngiliz himayesi devam etmiştir. 1971 yılında İngiltere’nin bölgeden ayrılması ile tüm Ortadoğu’da olduğu gibi, Körfez ülkeleri de ABD ve SSCB’nin politikalarından etkilenmiştir. 1968 yılında körfez bölgesinden çekileceğini açıklayan İngiltere’nin bölgeden çekilmesinde etkili olan faktörleri Mustafa Bilge şu şekilde ifade etmektedir: “ABD ve SSCB’nin iki süper güç olarak ortaya çıkmaları ve bu iki ülkenin körfezdeki menfaatleri ve Arap milliyetçiliğinin bölgede gittikçe güçlenmesi, İran, Irak ve Suudi Arabistan gibi büyük bölge devletlerinin İngiliz nüfuzuna karşı çıkmaları, İngiliz kamuoyunda sömürgelerin bağımsızlığının verilmesi gerektiği düşüncesinin yaygınlaşması gibi sebepler İngiltere’nin bölgedeki varlığının zamanla zayıflamasına körfez ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasını sağlamıştır(Bilge, 1992, s. 201).”

KİK ülkelerinin bir araya gelmesinde ülkelerinin siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarını etkileyen en önemli gelişme olarak kabul edilen, bu ülkelerin petrol

bakımından zengin olduğunun fark edilmesi ve petrolün keşfi sonrasında benzer süreçlerden geçmiş olmalarının hiç kuşkusuz etkisi vardır. Yirminci yüzyıl başlarında ilk olarak Bahreyn’de keşfedilen petrol rezervlerinin 1940’larda üretilip ihraç edilmeye başlamasıyla dünya enerji piyasasını etkisi altına alırken, bölge yüzyılın ikinci yarısında Körfez ülkelerini etkisi altına almaya çalışan ABD-SSCB’nin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Her ne kadar 1971 yılına kadar Körfez ülkeleri dış politikada İngiltere’nin yönetimi altında olsa da ABD; büyük petrol şirketlerinin, Körfez ülkeleriyle imtiyaz sözleşmeleri yapmasıyla körfez bölgesinde etkili bir aktör olmaya başlamıştır. İmtiyaz hakları büyük şirketlere verilmiş olsa da, bu şirketler menşei ülke şirketleri aracılığıyla Körfez yönetimlerini etkilemişlerdir. Soğuk Savaş döneminde ABD ile bölgede “*denge politikası*” yürüten SSCB, bölgede ABD’nin tek güç olmasını önlemek için, Körfez ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. SSCB’nin dağılması ve soğuk savaş döneminin sona ermesi, Ortadoğu genelinde ve körfez özelinde ABD’yi tek güç haline getirmiştir. ABD’nin, yirminci yüz yıl bölge politikasını “*bölgenin zengin petrol kaynaklarına serbestçe erişim ve söz sahibi olmak*” şeklinde özetlemek mümkündür(Akbaş, 2011, s. 2). Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, ekonomik bir kazanım olan petrolün varlığı, keşfedildiği ilk günden bugüne dünya siyasetini etkileyen bir unsur olmuş ve bölge politikalarının baş argümanı haline gelmiş olmasıdır.

Körfez bölgesinde uluslararası sistemin yapısı büyük ölçüde güç dengesi sistemi olarak karşımıza çıkmakta ve ABD’nin genel politikası güçsüz olan ülkenin yanında yer alarak bölge de güçlü bir ülkenin var olmasına engel olmak üzerine şekillenmiştir(Arı, 1996, s. 20).SSCB’nin bölgedeki genel politikası, ABD de başta olmak üzere Batı’nın bölgedeki etkinliğini sınırlandırmak, bölgenin denetimini ele geçirerek SSCB’nin çıkarlarına zarar verebilecek ve hâkim olan güç dengesini bozabilecek güçlü bir bölge devletin ortaya çıkmasını engellemek olarak tanımlanabilir (Arı, 1996, s. 81). Hem ABD’nin hem de SSCB’nin bölgedeki ekonomik çıkarları ise petrol üzerine şekillenmekte olduğu için sadece politik olarak değil ekonomik açıdan da güç dengesi sistemi önem arz etmektedir. Dünya petrol rezervlerinin yüzde altmışını elinde bulundurmasına rağmen askeri ve siyasi olarak bölünmüş bir yapı arz eden bu altı ülkenin bir örgüt çatısı altında birleşmesi, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden

büyük devletlere karşı işbirliği içerisinde olma ve tedbir alma ihtiyacından kaynaklanmıştır.

Büyük devletlerin bölge politikaları haricinde Ortadoğu bölgesindeki diğer devletlerde meydana gelen gelişmeler de örgütün kurulmasında tetikleyici faktör olmuştur. 1979 İran Devrimi ve akabinde 1980’de meydana gelen İran- Irak savaşı bölgenin güvenliği açısından tehdit oluşturmuş, askeri güvenliği korumanın yansırı İran’ın yayılmacı Şii politikasına karşı da ortak hareket etme ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Akkaya, 2013, s. 9). Yine 1979 yılında Mısır ve İsrail arasında Barış Anlaşmasının imzalanması, Arap milliyetçiliği fikrinin çökmesini beraberinde getirmiş ve bu durum Körfez Araplarını kendi aralarında birlik olması fikrini ortaya çıkarmıştır. Kısacası KİK; hem ABD ve SSCB gibi büyük devletlere hem de Ortadoğu’daki diğer devletlere karşı petrol zengini Arap ülkelerinin birlik olması sonucu kurulmuştur.

Körfez Bölgesi hakkında detaylı bir çalışma yapmış olan Hilmi ÖZEV, KİK’in kuruluş nedenini çalışmasında şu şekilde belirtmektedir(Özev, 2010, s. 283-284):

“KİK bölgede baş gösteren çatışma ortamında doğmuştur. KİK’in ortaya çıkmasında en güçlü faktör ortak siyaset anlayışı idi. Bu anlayış Körfez’deki Arap ülkeleri tarafından 1970’li yıllar boyunca paylaşılmıştır. Ayrıca, bu ülkelerin hepsi de aynı tarihsel dönemde refah bakımından belirli bir yükseliş kaydetmişlerdir. Körfez İşbirliği Konseyi’nin kökenleri kabile temeli üzerinde inşa edilmiş bulunan bu toplumların belirsiz bir gelecek algısı nedeniyle iş birliği ve istişare noktasında kendilerini ani bir zorunluluk içerisinde hissettikleri zamanlara kadar uzanmaktadır. O sırada bu ülkelerin karşı karşıya kaldıkları temel tehdit Arap ülkelerinin sosyalist ve Batı karşıtı politikalar güden ve Körfezdeki muhafazakâr rejimleri saf dışı etmeyi amaçlayan hükümetlerinden gelmekteydi. Yani asıl tehdit ideoloji kaynaklıydı ve Körfez ülkelerinin monarşi kimliklerini hedef almıştı. İşte bu ortamda Körfez ülkeleri yerel düzeyde Arap milliyetçiliğine ve radikal İslami akımlara karşı koruma sağlamak ve uluslararası alanda Batılı ülkelerle askeri anlaşmalar yapma ve ittifaklar kurma gibi etkinliklere meşruiyet sağlayan bir çerçeve oluşturmak amacıyla KİK’i kurmuşlardır.”

Özetlemek gerekirse KİK ekonomik, siyasi, askeri, tarihi ve dini geçmişi benzer olan altı ülkenin ortak bir dış politika belirleyerek, her alanda koordinasyon, işbirliği ve entegrasyonu gerçekleştirip, Arap Milletinin ve kendi halklarının yüce amaçlarına ulaşması için Arap ve İslam Âlemini yüceltmek, savunma kaynaklarını birleştirerek ulusal savunmalarını güçlendirmek, bilimsel ve teknolojik işbirliği yapmak, olası yabancı askeri müdahalelere karşı güç birliğinde bulunmak ve uluslararası sistemde etkin olarak yer alabilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur (The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf Web Sitesi, 2016).

1.1.2. Körfez İşbirliği Konseyi Örgüt Yapısı²

KİK 'in kurulmasına 4 Şubat 1981 yılında bir araya gelen dış işleri bakanları karar verilmiş ve 25 Mayıs 1981'de üye devlet başkanları tarafından imzalanmıştır. Konsey'in yirmi iki maddelik bir tüzüğü bulunmaktadır. Tüzükte örgütün temel amacı, faaliyet alanları ve temel organları detaylı olarak bahsedilmiştir.

KİK'in temel organları ve faaliyet alanlarına tüzükte detaylı olarak belirtilmiştir. Tüzüğün altıncı maddesinde üç tane temel organdan bahsedilmektedir. Uyuşmazlıkların çözümü için Yüksek Konsey, Bakanlar Kurulu ve Genel Sekterlik. Bu kuruluşların her biri kendisi için gerekli alt kurulları kurabilmektedir. Düzenli olarak her yıl bir araya gelen Yüksek Konsey, örgütün en yetkili organıdır ve ülkelerin başkanlarından oluşmaktadır. Dönem başkanları, üye altı devletin alfabetik sırasına göre sırayla seçilmektedir. Konseyin, genel sekreter atama, Bakanlar Kurulunda görüşülen konuları karara bağlama, diğer devlet ve uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmaları onaylama/görüşme gibi temel yönetim faaliyetleri bulunmaktadır.

Yılda dört defa toplanan bakanlar kurulu ise ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşmaktadır. Diğer bakanlıklar da kendi aralarında Bakanlar komitesi oluşturabilmekte, oluşturdukları komitelerden çıkan kararları veya raporları Bakanlar kuruluna sunmaktadır. Bakanlar Kurulunun temel görevi politika önerileri geliştirmek, çeşitli alanlarda üye ülkeler arasında koordinasyon ve işbirliğini geliştirmek, ortak proje ve çalışmaları hazırlayarak bu konularda karar almaktır. Bunu haricinde üye ülkeler

---

² Bu bölümde verilecek olan bilgiler KİK 'in resmi internet sitesinde bulunan tüzükten elde edilmiştir.

arası ticaret ve işbirliğini sağlayarak işbirliğine özendirmek, üye devlet vatandaşları arasında işçi hareketliliğini teşvik etmek, yüksek konsey toplantılarını düzenlemek ve gündem belirlemek gibi görevleri de vardır.

Bir diğer temel organ olan Genel Sekreterlik ise bir genel sekreter ve beş genel sekreter yardımcısından oluşmaktadır. Genel sekreter yardımcıları insan ve çevre, güvenlik, askeri, siyasi ve ekonomik konulardan sorumludur. Ayrıca idari ve mali işler, iç denetim ve enformasyon işleri de genel sekreterliğe bağlıdır. Sekreterliğin, üye ülkelerin entegrasyonu ve eylem programları için çalışmalar hazırlamak, Yüksek Konsey ve Bakanlar Kurulu kararlarının üye devletler tarafından uygulamalarını takip etmek, Konsey ve Kurul için raporlar ve bütçe hesapları hazırlamak gibi temel görevleri bulunmaktadır.

KİK bölgesel bir örgüt olması bakımından ortak bölgesel güvenlik ve askeri savunma konularında ortak hareket etmeyi amaçlamasının yansira ekonomik konularda da işbirliğini öngörmektedir. İlk ekonomik anlaşma 1981'de imzalanmış, 31 Aralık 2001'de ise yeni Ekonomik Anlaşma imzalanmıştır. Gümrük Birliği, ortak pazar, ekonomik ve mali birlik, insan kaynakları gelişimi, bilimsel ve teknolojik konularda işbirliği, ulaştırma, altyapı ve iletişim konularını içermektedir (Dışişleri Bakanlığı Web Sitesi, 2016). Bu anlaşma kapsamında ekonomik entegrasyon alanında ilk adım 2003 yılında Gümrük Birliği'nin kabulü ile ikinci adım ise 2008 yılında Ortak Pazarın imzalanması ile atılmıştır. Ortak Pazar, üye ülkeler için diğer üye ülkelerin firmalarına ve vatandaşlarına ekonomik olarak eşit muameleyi şart kılmıştır ve bu da yatırımların ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması için etkili olmuştur. (Öztürkler, 2012)

Körfez ülkelerinin tarihsel, kültürel ve coğrafi yakınlıkları yanı sıra, 1930'lu yıllarda bölgenin petrol yatakları bakımından zenginliğinin keşfedilmesi ve büyük petrol şirketlerinin Körfez devletlerinden imtiyazlar alarak bu petrolerin keşif, üretim ve ihracını üstlenmesi ve bunun karşılığında Körfez devletlerine mülkiyet payları ödemesinden elde edilen gelirlerle Körfez ülkelerinde petrole dayalı ekonomik kalkınma süreci başlatmıştır. 1960 -1980 yılları arasında Körfez ülkeleri bu imtiyazları kaldırmaya çalışmış 1980'lerin başında ise petrol rezervleri millileştirilerek petrolden elde edine gelirler hızla artış göstermiştir(Özev, 2010, s. 124-125). Benzer ekonomik ve

siyasal süreçlerden geçen Körfez ülkeleri KİK'nin kurulmasından sonra da petrol konusunda ortak politikalar izlemiş, ekonomik gelişmeler açısından benzer süreçler yaşamış ve benzer kalkınma politikalarını hayata geçirmişlerdir.

1.2. Körfez Bölgesi Stratejik Konumu

1.2.1. 20. Yüzyıla Kadar Körfez Bölgesi Genel Durumu

Körfez, jeo-ekonomik ve jeopolitik konumu sayesinde tarih boyunca farklı kültürlerin ve hatta kıtalararası kültürlerin kesişme noktası olmuştur. Körfez; Asya-Avrupa ticareti arasında transit bir bölge olması nedeniyle de zengin bir ticari geçmişe sahiptir. Körfez Bölgesini, Ortadoğu'nun genelinden siyasal, ekonomik ve tarihsel olarak ayırmak pek mümkün olmamakla birlikte, kendine özgü jeopolitik özelliklerinin bulunması bölgenin ayrıca ele alınarak incelenmesini gerektirmektedir (Arı, 1996, s. 32).

Körfez bölgesi hakkında çalışmalar yapan Abdülkadir Gerçeksever'e göre: “*Körfez; Ortadoğu'yu Afrika, Hindistan ve Çin'e bağlayan önemli ticaret yolu olmanın yanı sıra belirli bir kimliğe sahiptir. Körfez; insani, ticari, dinsel hareketlerin değişimi ile karakterize edilebilecek, tarihsel olarak kaynaşmış bir bölgedir.*” Bölgenin tarihinin, insanlık tarihi ile birlikte başlaması, birçok dinin Ortadoğu'dan dünyaya yayılması ve ortak tarihleri benzer inanışların ve benzer kültürlerin bölgede var olduğu bilinmektedir.

Tarihçilerin eski kaynaklar üzerinde yaptıkları incelemeler sonucunda eski çağlardan itibaren Körfez'den diğer Arap bölgelerine oranla daha çok bahsedildiği görülmektedir. Özellikle deniz ticareti ve liman şehirlerine sahip olması açısından eski çağlardan itibaren stratejik önemi vurgulanmış ve doğu ile batı arasında bir köprü görevi görmüştür. Ticari faaliyetlerini çoğunlukla deniz yoluyla gerçekleştirmiştir. Arap denizciler ve diğerleri, Uzak doğudan ve Hindistan bölgesinden aldıkları malları, Hint Okyanus'unda geçirerek liman şehirlerine getirmekte, buradan da Irak üzerinden önce Akdeniz'e ve oradan Avrupa'ya geçirmişlerdir(Yıldırım, 2007, s. 4)

Filistin, Hindistan ve Katar'da yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular da ise eski taş dönemine ait benzer eşyaların çıkmış olması, bölgeler arasında

sürekli bir iletişimin var olduğunu ve bölgelerdeki insanlık tarihinin ne kadar eski olduğunun en büyük kanıtı olarak gösterilmektedir(Aktaran Yıldırım (Şakir, 2003, s. 13-14). Bu arkeolojik benzerlikler, çalışmanın konusu açısından önem arz etmektedir. Bu arkeolojik çalışmalarda elde edilen bulgular, Körfez ile Hint bölgesi arasındaki hem ticaretin hem de insan hareketliliğinin eski tarihlerden beri var olduğunu gösterir. Körfezin genel geçim kaynağı denizcilik faaliyetleri iken (inci-mercan avcılığı-balıkçılık başta olmak üzere), Çin-Hindistan bölgesinden getirilen ürünler de çeşitliliği artırmış bu da körfez bölgesinin refah seviyesini yükseltmiştir.

Tarihsel süreçler boyunca Körfez şehirlerinin Çin- Hindistan bölgesinden ithal ettikleri ürünler arasında baharat çeşitleri, bakliyatlar, meyve çeşitleri, Hint ağacı (gemi yapımı açısından önemli bir üründür), bol miktarda ipekli dokuma çeşitleri ve birçok zirai ürün bulunmaktadır(Şami, 2001, s. 34). Körfez bölgesinden o dönemde ihraç edilen önemli ürünler arasında inci, mücevher, kıymetli taşlar, gümüş, Arap atı ve petrol sayılabilir(Tanci, 2015, s. 260). İthalat ve ihracatın çok eski tarihlerden itibaren bu denli geniş bir ürün yelpazesi ile gelişmiş olması bölgelerin birbirlerini tanımalarını sağlarken ekonomik olarak birbirlerine karşı olan bağılıklarını da artırmıştır.

Bu şekilde Çin- Hindistan ve körfez ülkeleri arasındaki ticari canlılığın çok olması, Arap körfezi şehirlerinin dünya ticaretinde ve ekonomisinde önemli bir yer almasını sağlamıştır(Yıldırım, 2007, s. 146). Doğu ile batı arasındaki iki önemli ticaret yolundan “ Baharat Yolu” (Diğeri ipek yoludur.) Çin’den başlayarak bir kolu Kızıl Deniz’e oradan Akdeniz Limanlarına diğeri bir kolu da Basra Körfezi’nin kuzeyindeki Basra Limanına, oradan da Şattül-Arap’dan yukarı çıkarak Bağdat’a, oradan ise Anadolu üzerinden Avrupa’ya ulaşmaktadır(Gerçeksever, 2005, s. 127). Akdeniz kolu üzerinden devam eden güzergâh da Venedikliler ve Cenevizliler baharat ürünlerini ve diğeri değerli eşyaları Şam limanlarından kendi gemilerine yükleyerek bütün Avrupa’ya dağıtıp bu yolla büyük zenginlikler elde ettiler(Önalp, 2010, s. 46). Venedik ve Cenevizlilerin Körfezden gelen ticaret yolundan birine hâkim olması, diğeri kolun ise Arapların ve Türklerin hâkimiyeti altında olması daha sonraki dönemlerde Avrupalıları Hindistan’a başka yollardan ulaşmaya sevk etmiştir. Baharat yolunun bu güzergâhlarından da anlaşılacağı üzere, Körfez ticaret açısından tam bir kavşak görevi

üstlenmiştir. Bu da körfezin hem Batı hem de Asya ile olan ilişkilerini artırmıştır. Körfez'deki Aden ve Hürmüz Boğazları tarihten bugüne Batı Hindistan sahilleri ile Arabistan arasındaki ticaretin en önemli iki noktası olagelmiştir.

Körfez bölgesi stratejik konumunu da etkileyen önemli bir gelişme İslamiyet'in Mekke- Medine merkezli olarak ortaya çıkması ve buradan tüm dünyaya yayılmasıdır. Kabileler halinde yaşayan Arap hakları İslamiyet gelene kadar Hıristiyanlık, Yahudilik ve putperestlik gibi dini inançlara sahipken, İslamiyet'in tüm Arap yarım adasına yayılması ile dini bir çatı altında toplanmışlardır. Medine İslam Devletinin kurulması ve körfezdeki şehirlere valiler atanarak İslam Devletine bağlanmaları ve halifeler döneminde İslam topraklarının genişletilmesi ile bölge siyasi olarak da bir bütünlük oluşmuştur. Halifeler dönemi sonrası bölgede kurulan Emevi ve Abbasi Devletleri de körfez bölgesini kendi kontrolleri altında tutmuş, 16. Yüzyılda Portekizlilerin bölgeye gelişine kadar da Arap devletleri hâkimiyetini korumuştur.

Bölge İslamiyet öncesi ticari canlılığını, İslamiyet sonrası dönemde de korumuş, hatta bu dönemde liman kentleri eskiye oranla ticari canlılığını daha da artırmıştır. Körfez bölgesi sahip olduğu limanları sayesinde, ekonomik yönden zenginliklerini tarih boyunca korumuş olmakla birlikte bu stratejik konum bölgeyi diğer ülkeler tarafından cazibe merkezi haline getirmiştir. Uzak doğudan gelen ticaret gemilerinin, bu liman kentlerinde yüklerini boşaltması ve bu ticari malların hem iç bölgelere hem de uzak bölgelere gemilerle veya kara yoluyla ihracatı bu şehirlerde yaşayan Araplar tarafından yapılmıştır. Bu durum, bölgeyi hem ticari olarak bir depolama alanı haline getirmiş hem de dünya ticareti açısından önemli bir ihraç merkezi haline getirmiştir(Yıldırım, 2007, s. 127). Arapların hâkimiyeti altında olan bu liman şehirleri bölgenin ve bölge halkının ekonomik olarak zenginleşmesini sağlamıştır.

İslamiyet sonrası kurulan İslam devletlerinin Ortadoğu bölgesinden hâkimiyet kurlmaları ve önemli ticaret yollarını ellerinde bulundurmaları; Avrupa devletlerini Asya'nın zenginliklerine ulaşmak için farklı yollar aramaya itmiştir. Bu amaçla okyanus seferlerine başlayan ilk Avrupa ülkesi Portekiz'dir. Vasco De Gama'nın 1498 Yılında Ümit burnunu geçerek, Mozambik'ten aldığı bir Arap kılavuz ile Hindistan kıyılarına varması ile bölge de 100 yıl sürecek bir Portekiz hâkimiyeti başlamıştır. 16. Yüzyılın

başında Portekiz'in hem Afrika'nın güneyini hem de Hint okyanusu üzerindeki dünya deniz gücünü ele geçirip, Afrika ve Brezilya'yı sömüren, Japonya ve Çin'le iyi ilişkiler kurup Asya içi ticareti monopolleştiren Portekiz, ilk global sistemin kuruculuğunu da yapmıştır(Gerçeksever, 2005, s. 125).

Portekizlilerin kurduğu sistem üzerinde tek önemli rakipleri Arap'lar olmuş ve bu sebeple Barsa Körfezini de kontrol altında tutmaya çalışmışlardır (Roberts,2013,632). Portekizliler liman şehirlerde Ticaret kolonileri kurarak yerel yönetimleri de baskı altına almak amacıyla Hint okyanusunda devamlı olarak donanmalarını bulundurmışlardır. Aynı zamanda Kızıldeniz'e ve Basra Körfezi'ne mal taşıyan Müslüman gemilerini zapt edip yağmalamış mürettebatı ve yolcuları işkenceye tabi tutarak öldürmüşlerdir(Önalp, 2010, s. 46). Portekizliler yıldırma politikalarında başarılı olmuş ve bir müddet sonra açık denizlerin tek hâkimi haline gelmiştir. Arapların Hint okyanusu üzerindeki ticari egemenlikleri bu şekilde son bulurken; Hint okyanusunun ticari yapısı da değişmiştir. Daha öncesinde ticaret serbest bir şekilde yapılırken, Portekizliler ticareti kendi kontrolleri altına almış ve serbest ticarete son vermiştir.

16. yüzyılda değişmeye başlayan dünya ekonomisi ve kapitalist üretim ve tüketim modellerinin ortaya çıkması ile bölgenin doğu- batı arasındaki ticaret yollarını birbirine bağlayan stratejik konumunu daha da pekiştirmiştir. Devam eden yüzyıllarda da sömürge devletlerinin hedefinde olmuştur. Uzak doğudan gelen ticari mallarının gemilerle Avrupa'ya taşınmasının yanı sıra, kapitalist üretimi gerçekleştirmek için lazım olan insan gücü Asya'dan ve Afrika'dan gemilerle köle taşımacılığıyla sağlanmıştır. Hint Okyanusu ticaret yollarına 17. Yüzyılda Hollanda, 18. Yüzyılda Fransa, 19. Yüzyılda Almanya ve Rusya ve 20. Yüzyılda İngiltere ve ABD'nin bölge üzerinde hâkimiyet kurma çabaları, bölgenin stratejik önemini gösterir niteliktedir(Yıldırım, 2007, s. 2).

Bölgede 1500'lerin sonlarında etkinlik göstermeye başlayıp bu etkinliğini 1900'lerin başına kadar devam ettiren önemli bir diğer güç ise Osmanlılardır. 1516'da Mısır ve Suriye'nin fethedilmesi ve ardından 1534'de Irak'ın fethiyle birlikte Körfez bölgesinde etkili olmaya başlayan Osmanlılar, bu bölgeye gelerek hem Kızıldeniz'deki

varlığını korumayı hem de Asya'dan gelen ticaret yolları üzerinde etkili olmayı amaçlamıştır. Ancak bölgedeki Portekiz hâkimiyeti, Osmanlıların ticaret yolları üzerinde etkinlik kurmasına engel olmuştur(Önalp, 2010).

Osmanlılar, Körfez bölgesini merkezden atadıkları valilerle değil, yerel halktan seçilen kaymakamlarla yönetmeyi tercih etmişlerdir. Katar, Kuveyt kaymakamlıkları buna örnek teşkil etmektedir(Bilge, 1992, s. 115). Bu yönetim şeklinin tercih edilmesinde Arapların aşiret temelli bir toplumsal yapılanmaya sahip olmaları ve aşiret liderlerinin halk nezdinde yönetici olarak kabul edilmesinin etkisi bulunmaktadır. Bugün var olan modern Körfez ülkelerinin kuruluş zamanında güçlü aşiret liderlerin ülkenin kurucu ailesi olması da bu aşiret yapısının etkinliğini gösterir niteliktedir.

Körfez bölgesi açısından 20. yüzyıl öncesi ve sonrasında en önemli aktör İngiltere olmuştur. İngiltere, Hindistan'daki sömürgelerini kontrol altında tutmak ve ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamak amacıyla Hindistan'la ticaret yapan tüccarlara belirli imtiyazlar tanımış ve bu amaçla 1602 yılında Doğu Hindistan Şirketini kurulmuştur(Stein, 2015, s. 211). Hindistan'dan gelen ticaret gemilerin Avrupa'ya güvenli olarak ulaşabilmesi için, Basra körfezi, Aden körfezi ve Kızıl Deniz önemli geçiş noktaları olmuş ve bu nedenle diğer sömürge devletleri de bu güzergâhtaki devletleri hâkimiyetleri altında tutmak istemişlerdir.

18. yüzyıl boyunca ticari etkinliğini genişleten Doğu Hindistan şirketi, İngiltere'nin mali egemenliğini koruyan, mali planlamasına yön veren ve uluslararası ticarete en büyük kurumlarından olmuştur(Stein, 2015, s. 213). Bu genişlikte ticari büyüklüğünü korumak için, bölgede siyasi olarak egemen güç konumunda Osmanlı ile yakın ilişki içerisinde bulunan İngiltere, 1800'lerin ilk yarısında diğer sömürge devletlerine karşı bölgedeki Osmanlı egemenliğini korumaya yönelik politikalarla etkinliğini sürdürmüştür. Aynı zamanda bölgedeki emirlikler ile yakın ilişki içerisinde bulunmuş ve kendi ticaretini korumak gerekçesi ile bölgeye ve bölge politikalarına nüfus etmiştir.

Özetlemek gerekirse 19. yüzyılın sonlarına doğru Umman, Katar ve Bahreyn başta olmak üzere körfez bölgesini tam olarak etkisi altına alan İngiltere; Birinci Dünya

Savaşı sonrasında Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle körfez bölgesindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir. İngiltere'nin yirminci yüzyıla kadar bölgeyle olan ilişkisi, Basra körfezindeki limanlar aracılığıyla Doğu Hindistan Şirketi ticaret gemileri korumak ve güvenliğini sağlamak üzerine kurulmuşken, bölgede petrolün keşfi ile var olan ilişki farklı bir boyut kazanmıştır. Bu minvalde genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Körfez Bölgesi'nin stratejik önemi; Asya'dan gelen ticari malların Avrupa'ya aktarılması için transit bölge olmasından kaynaklanırken, bölgenin petrol yatakları bakımından zengin olduğunun anlaşılmasıyla yine dünya enerji piyasası açısından stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bu önem günümüze kadar devam ederken var olan petrol yatakları sayesinde önümüzdeki on yıllarda da bu stratejik önemin devam edeceği öngörülmektedir. Tarih boyunca kurulan bu ilişkiler, ekonomik fayda çerçevesinde şekillenirken, bölgeler arasındaki insani hareketlilikte kaçınılmaz olmuş ve kültürlerarası etkileşim ve iletişim sürekli olarak devam etmiştir.

2. KÖRFEZ ÜLKELERİNDE YABANCI İŞGÜCÜ VARLIĞI: KEFİL SİSTEMİ

Körfez ülkeleri ortak tarihsel ve kültürel bir geçmişe sahip olmanın yansırı demografik özellikler bakımından da benzerlik göstermektedir. Özellikle 1973 Petrol krizinden sonra millileştirilen petrol şirketleri ve buna bağlı olarak artan devlet gelirleri hükümetleri farklı alanlarda yatırımlar yapmaya sevk etmiştir. Petrole bağlı gelişen sanayi sektörü ve inşaat sektörü başta olmak üzere ülkelerin izlemiş oldukları kalkınma planları çerçevesinde birçok sektör devlet desteği ile gelişme gösterirken, ihtiyaç duyulan emek arzının yerli nüfustan karşılanamaması nedeniyle, Körfez ülkelerinde yapısal olarak yabancı işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca binaen, göç veren Asya ülkeleri ile göçmen işçi anlaşmaları yapılmış ve geçici iş sözleşmeleri yapılarak göçmen işçilerin ülkeye gelmesi sağlanmıştır.

Körfez ülkelerinden toplam yabancı varlığı 2016 yılı itibarıyla 26 milyona ulaşmıştır. Körfez'deki yabancı varlığı çoğunlukla Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleri olan Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Filipinler ve Endonezya vatandaşlarından oluşmakla birlikte, Mısır Ürdün ve diğer Arap ülkelerinden gelen Araplarda mevcuttur.

Ancak Körfez'deki yabancı varlığını ve yabancı işgücünün temel aktörünü Asya ülkelerinden gelenler oluşturmaktadır. (Shah, 2009, s. 8)

1950-1960'larda Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu emek gücünü çeşitli ülkelerle yaptığı ikili ya da çok taraflı anlaşmalar ile sağlamasına benzer bir süreç Körfez ülkeleri açısından da gerçekleşmiştir. Emek talebi, 1970'lerin başlarına kadar Yemen başta olmak üzere; Mısır, Suriye, Irak ve Filistin gibi kültürel ve dilsel benzerlikleri olan diğer Arap ülkelerinden gelen göçmen işçiler tarafından karşılanmıştır (Yalçın S. , 2015, s. 5). Bu durum 1970'lerin sonuna doğru değişmiş ve halen çoğunlukta olan Asya kökenli göçmen işçiler, Arap işçiler yerine ikame edilmeye başlamış ve bu tarihten itibaren körfez emek piyasasının önemli bir parçası olagelmıştır. 1975'de körfezdeki yabancı nüfusun %72'si diğer Arap uluslarından gelen göçmenlerden oluşurken bu sayı 1996 yılında %31'lere düşmüş ve 2000'lerin başından itibaren bu oran sürekli olarak düşmektedir.

1960'lı yıllarda Körfez ülkeleri ihtiyaç duyduğu emek arzını karşılamak için öncelikler belirlemiş ve istihdam edilme önceliği ilk olarak Körfez ülke vatandaşları, ikinci olarak diğer Arap ülkeleri vatandaşları ve son tercih olarak da diğer ülkelere gelecek yabancılar olmuştur. 1970'lerde de bu görüş devam etmiş, Arap Çalışma Örgütü ve Arap Ligi tarafından bu görüş desteklenmiştir. 1980'lerin başında yabancı işgücü bağımlılığına karşı, Arap işgücünün desteklememesi gerektiği kanaati hâkim olaya devam etmiş olmakla birlikte bir takım ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı Asya ülkelerinden gelen göçmenler tercih edilmeye başlanmıştır (Kapiszewski, 2006, s. 8).

Arap uluslarından gelen göçmenlerin yerlerini Asya kökenli göçmenlere bırakmasında ekonomik ve politik bir takım sebepler mevcuttur. İlk olarak Asya kökenli göçmen işçilerin diğer Arap uluslarından gelen göçmen işçilere oranla daha az maliyetli olmaları tercih edilme sebebidir. Az maliyetli olmaları yanı sıra daha verimli, kolay yönetilebilir ve kolay işten çıkarılabilir olmaları, Asya kökenli göçmenlerin tercih edilmesini beraberinde getirmiştir. İkinci olarak, diğer Arap ülkelerinden gelen Arapların daha radikal sosyo- politik eğilimlerinin olması ve Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde meydana gelen siyasi olaylardan etkilenmeleridir. 1970'lerden sonra

kapitalist bir gelişim ve kalkınma sürecinin başladığı Körfez ülkeleri hükümetleri, ülkelerinde refahın artması için çeşitli reformlar yaparken, özellikle sol ideolojiden etkilenen grupların hükümetler aleyhine propaganda yapması ve göçmen işçilerin örgütlenerek işçi grevlerine gidilmesi Körfez hükümetlerini farklı göç politikaları oluşturmaya sevk etmiştir. Üçüncü olarak, zenginleşen Körfez ülkelerinin petrolden elde ettiği gelirlerin Arap milliyetçiliği fikrine bağlı olarak petrol bakımından fakir ve az gelişmiş Arap ülkeleri ile paylaşılması gibi fikirler çerçevesinde, Körfez'deki diğer Arap işçilerin ayaklanması gibi durumlar, hükümetleri Arap göçmen işçiler yerine Asya kökenli ülkelerle işgücü anlaşmaları yaparak, ihtiyaç duyduğu emek arzını bu bölgelerden karşılamaya itmiştir (Kapiszewski, 2004, s. 119).

Körfez'de var olan işgücü talebine karşılık, Asya ülkelerindeki yüksek nüfus oranları, olumsuz ekonomik şartlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk gibi makro sebeplerin yanı sıra sosyal güvencesiz işlerde, az ücret karşılığında, düşük gelir sahibi bireylerin ya da hane halklarının gelirlerini artırmak istemesi gibi mikro sebeplere bağlı olarak göç hareketleri ortaya çıkmaktadır. 2015 yılı itibariyle, dünya genelindeki uluslararası göçmenlerin yaklaşık olarak yarısı Asya ülkelerinden göç eden göçmenlerden oluşmaktadır. Dünya genelindeki 244 milyon uluslararası göçmenin, 104 milyonu yani %43'ü Asya kökenlidir. Bu sayının %60'ı Asya ülkeleri arasında göç ederken, %20'si Avrupa'ya, % 16'sı Amerika kıtasına ve geri kalanı dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmektedir(UN, 2016, s. 17). Asyalı göçmenlerin göç akışı ülkeler bazından değerlendirildiğinde ise Körfez ülkeleri bu alanda önemli bir yer tutmaktadır. Körfeze göç eden Asyalılar genellikle vasıfsız ve yarı vasıflı işçilerden oluşmaktadır. Asya ülkelerinin bu oranda göç vermesinin sebepleri, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte, burada Asya ülkelerinin göçü teşvik etmek için oluşturmuş oldukları göç büroları ve göç politikalarına değinilmekte yetinilecektir.

Göç veren ülke konumundaki Asya ülkeleri göç edecek vatandaşlarını korumak ve var olan göç hareketlerini düzenlemek amacıyla bir takım politikalar geliştirmişlerdir. Asya ülkeleri ve Körfez ülkeleri arasındaki göç hareketlerinin düzenlenmesi için 1970'lerden itibaren idari mekanizmalar geliştirilmiş ve kaynak ülkeler, hedef ülkelerdeki yabancı işçi alma mekanizmalarını denetlemek, yapılan işçi

sözleşmelerini incelemek ve onaylamak, gönderilen göçmenlerin çalışma ve yaşam koşullarında bir standart getirmek ve vatandaşlarının hedef ülkelerde korunmak amacıyla ilgili bakanlıklar dâhilinde özel göç büroları oluşturmuşlardır. Yapılan düzenlemeler ve oluşturulan göç kılavuzları; göç edecek bireyleri legal yollardan göç etmeye teşvik ederken bir taraftan da göçmenlerin istismarı önlenmeye çalışılmaktadır(Shah, 2009, s. 2).

Asya ülkeleri göç politikalarını belirlerken göçmenlerin döviz transferleri ile yoksullukla mücadele ve kalkınma politikaları kapsamında değerlendirmektedir. Göç veren Asya ülkeleri döviz transferlerinin milli gelirdeki yeri açısından dünya sırlamasında ilk sıralarda yer almaktadırlar (Migration and Remittances Factbook; 2016). Bu amaçla Asya ülkelerinin göç politikaları üç amaca göre şekillenmektedir. İlk olarak göçmen işçilerin korunması amacıyla istihdam şartlarının düzenlenmesi, iş sözleşmelerinin onaylanması ve kaynak ülkeden çıkışlar ile hedef ülkeye varışların sorunsuz şekilde halledilmesine yönelik bir takım hizmetler verilmektedir. İkincisi, nitelikli işlere erişimi artırmak için göçmelere istihdam promosyonlarının verilmesidir. Son olarak bir diğer amaç ise vatandaşların geri dönüşü ve entegrasyonunu sağlamaktır(Baruah, 2016, s. 18). Bu amaçlar çerçevesinde, Asya ülkeleri ve Körfez ülkeleri arasında ikili ya da çok taraflı anlaşmalar imzalanmakta ve uluslararası emek göçü düzenlenmeye çalışılmaktadır.

Kaynak ülkeler açmış oldukları bürolar ile göç hareketini düzenleme ve denetleme yoluna giderken hedef ülke olan Körfez ülkeleri de geliştirmiş oldukları işçi alım politikaları ile yabancı işgücü varlığını kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar. Petrole bağlı olarak artan milli gelirler, ülkeleri modern kapital şehirler ve sistemler oluşturmaya sevk etmiştir. Endüstriyel gelişim ve inşaat sektörünün ilerlemesi için zaruri ihtiyaç olan emek gücü, göçmen işçi transferleri ile sağlanmaktadır. 1940’larda göç almaya başlayan Körfez ülkeleri, 1970’lerden itibaren göç alan ülke konumuna gelmiş ve bu süreç ileriki on yıllarda devam ederek günümüzde Körfez ülkelerinde yabancı işgücü körfez ekonomisinin ve çalışma hayatının yapısal bir aktörü haline gelmiştir. Her ne kadar son yıllarda hükümetler tarafından yabancı işgücü varlığını

kısıtlanmaya yönelik politikalar geliştirilmeye çalışılsa da körfezdeki yabancı işgücüne bağlı emek piyasasının yerli işgücüne aktarılmasının zor olduğu genel bir kanıdır.

Körfez ülkelerinin, yukarıda bahsi geçen ekonomik ve siyasi sebepler haricinde Asya kökenli göçmen işçilere yönelmesini teşvik eden bir diğer faktör ise Asya hükümetlerinin diğer Arap ulusların aksine, ilgili bakanlıklara bağlı olarak göç büroları kurmaları ve bu bürolar ve aracılığıyla göçmen işçi gönderim ve işe yerleştirilmesinde bir takım kolaylıklar sağlamasıdır. Bu bağlamda, Körfez ülkeleri de belirledikleri işgücü politikaları çerçevesinde ihtiyaç duydukları alanlarda istihdam edilmek üzere Asya ülkeleri ile göçmen işçi anlaşmaları yapmışlardır. Bu anlaşmaların genel amacı, iş gücü akışının sürdürülebilirliğini sağlamanın yansira, emek piyasasında ihtiyaç duyulan alanlarda ve talep edilen özelliklerde işçi sözleşmelerinin yapılması ve gelen göçmenlerin geçici süreliğine istihdam edilmesini garanti altına alarak, sözleşmeleri bittiğinde geri dönmelerini sağlamaktır (ILO, 2015 b, s. 23). Bunun yansira yapılan ikili ve çok taraflı anlaşmalar ile belirli standartlar getirilerek göçmen işçilerin korunması, Körfez ülkelerindeki asgari ücretlerin belirlenmesi, vize türlerinin ve kefil /sponsorluk şartlarının belirlenmesi hedeflenmektedir.

Kefil / sponsorluk sistemi, Körfeze özgü bir göçmen işçi sözleşme türü olup tüm körfez ülkeleri tarafından uluslararası emek göçünü düzenlemek için kullanılan bir sistemdir. Her ne kadar sistemin uygulanmasında altı ülke arasında küçük farklar olsa da büyük ölçüde benzer şekillerde uygulanmaktadır. Körfez ülkelerinde işe alma, geçici çalışma izni ve vizelerin verilmesini düzenleyen sisteme kefil sistemi denmektedir. Kefil sistemi, tüm göçmen işçilerin körfezde iş bulabilmesi için ülke vatandaşı bir kefil bulması gerekliliğine dayanmakla birlikte, kefil bir kişi veya şirket olabilmektedir(Ahmad, 2010, s. 26). *Geçici sözleşmeli işçiler* işe alınmadan önce, çoğu zaman kendi ülkelerindeki göçmen büroları ve aracı kurumlar aracılığıyla daha ülkelerinden ayrılmadan kefil bulmakta ve geçici iş sözleşmesini imzalamaktadır. Bireyin kaynak ülkede iş bulmasına aracı olan göçmen büroları, göçmenlerden buldukları iş karşılığında bir takım ücretler talep etmektedirler. Göçmen işçiler eğer bu ücreti ödeyecek paraya sahip değillerse, iş bulan bürolardan kredi alabilmekte ve bu krediye eklenen faizleri ödemek için körfezde kazandığı paranın neredeyse yarısını bu

aracı kurumlara vermesi gerekebilmektedir. Kefil sistemi ile Körfeze giden göçmen işçilerin, geçici iş sözleşmesi anlaşmaları genellikle iki yıllık yapılmaktadır. Bu iki yıllık süre sarfında ortalama olarak iki bin ya da üç bin dolar seviyelerinde ücretle iş sözleşmeleri imzalamaktadırlar(Hamza, 2015, s. 87). Körfeze gelmeden iş bulan kurumlar tarafından sömürülen göçmen işçileri kefillerinin anlaştıkları ücret üzerinden ödeme yapmaması, maaşların zamanında verilmemesi ya da zorla çalıştırılma şartlarında çalışmaya maruz bırakılması ile hem kaynak ülkede hem de hedef ülkede sömürülere maruz kalmaktadırlar.

Her ne kadar kefiller sözleşme şartlarına tam olarak riayet etmese de bir kefil sözleşmesi, kefil ve göçmen işçinin karşılıklı olarak belirli sorumlulukları kabul etmesini içerir. Kefilliği kabul eden kişi, iş sözleşmesi süresince ekonomik ve sosyal konularda yasalar karşısında göçmen işçinin sorumluluğunu üstlenmeyi de kabul etmektedir. Göçmen işçinin konut ihtiyacını, çalışma izninin alınması gibi göçmenlerin çalışmasını ve hayatını ikame ettirebilmesi için gerekli şartları sağlamak kefilin sorumluluğudur. Göçmen işçi sözleşmesinde meydana gelebilecek herhangi bir değişikliği ya da ülkeden erken gönderilmesi gibi durumları, kefil ilgili bakanlık veya göç bürolarına bildirmekle yükümlüdür(Ernst, 2011, s. 18-19).

Kefil sistemi, göçmen işçiyi kefile bağımlı hale getiren-ki kefiller genellikle işverenlerdir - göçmen işçilerin işverenler tarafından sömürülmesini mümkün kılan bir sistemdir. Özellikle vasıfsız işlerde çalışan işçilerin birçoğunun işçi kamplarında olumsuz yaşam koşullarında yaşamak zorunda bırakılmaları, işverenlerin işçilerin pasaportlarına el koydukları, sözleşmede belirtilen ücretlerden daha düşük ücretlere çalıştırdıkları ve uzun çalışma sürelerine maruz bırakıldıkları bilinmektedir(Ross, 2015, s. 11). Kefil sisteminin, göçmen işçiyi işverenlerin sorumluluğu altına bırakması ile çeşitli hak ihlallerinin yaşanması kaçınılmaz olmasına rağmen kefil sisteminin oluşturulması, uluslararası göç hareketlerini düzenleyemeyecek durumda olan Körfez hükümetlerinin devlet dışı aktörleri kullanma isteğinden kaynaklanmamaktadır. İşverenlerin sorumluluk almayı kabul etmesini etkileyen faktörler ise şirketlerin gerçekleştirmek istedikleri yatırımları yapması için hükümetler tarafından bir takım kolaylıklar sağlanması ve

şirketlerin ihtiyaç duydukları alanlarda ve vasıflarda göçmen işçileri kendilerinin seçebiliyor olmasıdır.

Kefil sisteminde çalışan işçi, kefilin açık ve yazılı izni olmadan çalıştırılmaz, işten ve ülkeden ayrılamaz veya işverenini değiştiremez. Kefillere Çalışma Bakanlıkları tarafından belirli kotalar verilmekte ve bu kotaların üzerinde kişiye kefil olmalarına izin verilmemektedir. Bu durum, işçilerin istihdam ve seyahat belgelerini elinde bulunduran işverenlerin, kotaları daha geniş düşük olan işverenlere transfer edilmesini beraberinde getirmektedir. Ülkeden ayrılmak için ülkeden kefil tarafından verilmiş bir çıkış vizesine ihtiyaç duyan işçilerin sistemden ayrılması tamamen işverenin inisiyatifine bırakılmıştır. İşçilerin iş mahkemelerine başvurma ve itiraz etme hakkı bulunmakla birlikte, mahkeme süreçlerinin çok uzun sürmesi nedeniyle işçiler genellikle bu yolu tercih etmemekte ya zorla çalıştırma koşullarında çalışmakta ya da ülkeden illegal yollarla ayrılmanın yollarını aramaktadırlar(ILO, 2015 b, s. 26).

Körfez'de göç hareketleri hem göç veren ülkeler hem de göç alan körfez ülkeleri açısından yukarıda bahsedilen bürolar ve sistemler aracılığıyla düzenlenmeye çalışmakla birlikte, körfezdeki yabancı varlığı Körfez ülkeleri açısından önemli bir konu olmaya önümüzdeki yıllarda da devam edecek görünmektedir. İşgücünün millileştirilmesine yönelik bir takım politikalar oluşturulmaya çalışılsa da kişi başına düşen milli gelirlerin yüksekliği, yerli halkın çalışmak zorunda olmaması, yerli halkın göçmenlerin çalıştığı işlerde çalışmayı kabul etmemesi ve işkollarının göçmen işçi işi- yerli işçi işi şeklinde ikili emek piyasası şeklinde keskin bir ayrımın oluşmasını beraberinde getirmektedir. Göçmen işçiler körfez ülkelerinde özel sektörde ağırlıklı olarak ağır sanayi işlerinde, inşaat işlerinde ve hizmet sektöründeki vasıfsız ve yarı vasıflı işlerde çalışırken, yerli nüfus çoğunlukla kamu sektöründe devlet kadrolarında, profesyonel işlerde tekniker ve uzman olarak çalışmaktadırlar.

3. KÖRFEZ'E ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİNİN DÜZENLENMESİ VE ÇOK TARAFLI İŞBİRLİĞİ: COLOMBO SÜRECİ VE ABU DHABİ DİYALOGU

Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinden, Körfez ülkelerine, Avrupa'ya ve Amerika'ya yüksek oranda emek göçü vermesi, onları uluslararası göç hareketlerini düzenleyebilmek açısından ortak bir politika belirlemeye yöneltmiştir. Her ne kadar her ülkenin kendi göç bakanlıkları ya da göç büroları göç hareketlerini düzenlemekte olsa da, ortak sosyo-kültürel yapıları ve ekonomik durumları, ülkeleri göç hareketlerini düzenlemek açısından bir araya gelerek ortak politikalar belirlemeye yöneltmiştir. Bu bağlamda Asya ülkeleri bir araya gelerek 2003 yılında IOM'un sekreteryasını üstlendiği Colombo Sürecini'ni kurmuşlardır.

Asya ülkelerinden birçoğu vatandaşlarının istihdam edildikleri hedef ülkelerde korumak için politikalar belirlerken, belirlemiş oldukları politikalar çerçevesinde göç eden vatandaşlarının hem kendi ülkelerinde hem de hedef ülkelerde sömürülmesinin önüne geçmeye ve bir takım hizmetler ile göç sürecini yönetmeye çalışmaktadırlar. Var olan göç akışını resmi kanallar aracılığıyla yönetme gereksinimi hem yeni pazarlar oluşturmak hem de döviz transferlerinin düzenli akışını sağlayarak ekonomiye katkı sağlama isteğinden kaynaklanmaktadır. Kaynak ülkelerde mevcut olan durumu, hedef ülkeler ile işbirliği ve diyalog içerisinde, göç akışlarını düzenlemek, düzensiz göç hareketlerini önlemek, illegal göç akışlarının önüne geçmek, var olan göç hareketlerinden maksimum faydayı sağlama, kapasite geliştirmek ve mevcut verileri toplamak amacıyla Asya ülkeleri 2003 yılında tavsiye ve öneriler oluşturmak için ilgili bakanlıklar düzeyinde bir araya gelmişlerdir (Colombo Process Web Sitesi; 2016).

1-2 Nisan 2003 tarihinde Sri-Lanka'nın Colombo kentinde Sri- Lanka, Bangladeş, Çin, Hindistan, Endonezya, Nepal, Pakistan, Filipinler, Tayland, Afganistan, Vietnam ve Kamboçya Göç Bakanlarının bir araya gelerek sorunların tespiti ve çözümü için başlattıkları Colombo Süreci, IOM ve ILO'nun da desteği ile göç süreçlerinde etkin rol oynamayı hedeflemektedir. 2004 yılında Manila'da, 2005 yılında Mali'de ve 2011 yılında Daka'da gerçekleşen toplantılarda politikalar, öneriler ve uygulamalar değerlendirilmiş, göç alan ülkelerinde sürece dâhil olmaları ile daha etkili bir yapıya

dönüşmüştür. Umman hariç tüm körfez ülkeleri, ABD, İsviçre, Kore, İtalya, Avusturya ve Malezya hali hazırda Colombo Sürecinin ortak ve gözlemci devletleri konumundadır (IOM Web Sitesi, 2016).

Sürecin son toplantısı 4-5 Kasım 2015 yılında, halen başkanlığını yöneten Sri-Lanka'da gerçekleşmiş, üye ve gözlemci ülkelerin temsilcileri yansira, IOM, ILO, BM, Dünya Bankası, Abu Dhabi Diyalog Ofisi ve birçok uluslararası kurum ve kuruluşta toplantıya katılmıştır. Toplantının sonuç raporunda göçmen işçilerin istihdamı sürecinde ILO'nun *İstihdamda Uluslararası Dürüstlük ve Adil İşe Alım* girişimi yönetmeliklerle kabul edilmiş işe alım süreçlerinin daha adil ve dürüst bir sisteme ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Göçmen işçilerin savunmasızlığının azaltılması ve daha iyi yaşam şartlarına ulaşması gerektiği, vasıfsız işçilere beceri eğitimi verilmesi ve beceri eğitimlerinin ILO'nun Bölgesel Yeterlilik Standartlarına uygun olması öngörülmüştür. Abu- Dhabi diyalogu tarafından Kuveyt ve BAE pilot bölgelerinde uygulanan beceri geliştirme, veri toplama ve tanımlama projesi minvalinde Colombo Süreci pilot uygulaması olarak Hindistan ve Pakistan'da meslek sertifikası desteklenirken, Sri-Lanka ve Filipinlerdeki inşaat işçilerinin eğitim için bu ülkelere gitmesi öngörülmüştür. Genel yapısal durumlara dikkat çekilmesinin yansira göçmen işçi sözleşmelerinde etik ve adil tavırların geliştirilmesi, insan kaçakçılığı ve emek sömürüsü ile mücadele, göçmen işçilerin hedef ülkelerdeki yaşam şartlarının iyileştirilmesi, göçmen işçilerin hak ve yükümlülükleri farkındalığını artırarak iş güvenliği açığının azaltılması ve işçilerin işyerlerine entegrasyonuna yönelik bir takım öneriler geliştirilmiştir (Colombo Process Sonuç Bildirisi, 2015).

Colombo Süreci bölgesel bir oluşum olmakla birlikte, Uluslararası aktörlerinde sürece katılımı ile çok taraflı bir boyut kazanmıştır. Colombo Süreci'nin önemi, var olan göç akışının bakanlar seviyesinde ortak istişareye açılarak konunun çok boyutlu olarak değerlendirmeye açılmış olmasıdır. Göç veren ve göç alan ülkelerin bir araya gelerek durum tespiti yapması ve ortak politikalar belirleyerek göç yönetimini amaçlamaları, göçmen işçilerin hedef ülkelerdeki olumsuz koşullarını iyileştirilebilmesi açısından önemli bir adımdır.

Bölgesel işgücünü düzenlemek açısından önemli diğer çok taraflı işbirliği,2008 yılında BAE öncülüğünde, Bakanlar düzeyinde gerçekleşen Abu Dhabi Diyalog toplantısıdır. Colombo Sürecine dâhil olan Asya ülkeleri ile Körfez ülkelerini bir araya getiren bu diyalogunda ana teması “ Asya ülkelerindeki işgücü anlaşmaları: Kaynak ve hedef ülkelerdeki kalkınma ve işbirliği” olmuştur. Sözleşmeli işçi anlaşmalarının iyileştirilmesi, kaynak ve hedef ülkeler arasında var olan işbirliği ve gelişmeyi vurgulamak amacıyla düzenlenen ilk toplantıda bölgede var olan sözleşmeli işgücü hareketliliğini açısından büyük önem arz etmektedir (Abu Dhabi Dialogue Web Sitesi , 2016)

Abu Dhabi Diyalogu'nun sekretaryasını kendi bünyesinde oluşturduğu sekretarya ve IOM'la yürütmekle birlikte IOM daha çok gözlemci ve tematik uzman görevini üstlenmektedir. IOM verilerine göre, Abu Dhabi Diyalogu dört amaç üzerine bir araya gelmiştir:

- a. Körfez ülkelerindeki işgücü piyasalarının düzenlenmesi, göçmen işçilerin vasıf düzeylerinin artırılması, döviz transferlerinin akışını düzenleyerek kalkınma ve gelişme arasında işbirliği sağlamak,
- b. Emek arz ve talebinin dengelenmesi ve emek talebine uygun işkollarında göçmen işçilerin istihdamının geliştirilmesi,
- c. İlegal istihdamın önüne geçilebilmesi için sözleşmeli işçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve korunmasının teşviki,
- d. Kaynak ve hedef ülkeler arasında geçici iş sözleşmeleriyle karşılıklı çıkarların teşvik edilmesi ile var olan göç akışını yönetmek ve daha kapsamlı işbirlikleri oluşturmaktadır (IOM Web Sitesi , 2008)

Bu amaçlar çerçevesinde kurulan Abu Dhabi Diyalogu, on bir Colombo Süreci üye ülkeleri ve yedi hedef ülkeden oluşmaktadır: Kaynak ülkeler Afganistan, Bangladeş, Çin, Hindistan, Endonezya, Nepal, Pakistan, Filipinler, Sri- Lanka, Tayland ve Vietnam'dan oluşurken, hedef ülkeler Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, BAE ve Yemen'dir.

Son toplantısını, 11-12 Mayıs 2016 yılında BAE’de yapmış olan Abu Dhabi Diyalog toplantı raporunda mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik politikalar belirlenmiştir. Çok taraflı veya iki taraflı anlaşmalar kapsamında sözleşmeli geçici işçilerin korunmasının artırılması amacıyla üye devletlerin özel istihdam bürolarıyla aralarındaki uyum ve işbirliğini artırmak amacıyla adil ve şeffaf uygulamaların geliştirilmesi için devletlerarası bilgi paylaşımının artırılması, vasıfsız işçilerin mesleki vasıflarının artırılmasına yönelik eğitim politikalarının koordine edilmesi, kaynak ve hedef ülkeler arasında işgücü akışı ve ekonomik kalkınmayı genişletmek için göçmen işçilerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve insan kaynağının geliştirilmesine yönelik politikaların belirlenmesi gibi kapsamlı konularda taraflar mutabık kalmışlardır (Abu Dhabi Diyalogu 2016, Sonuç Raporu, 2016)

Yukarıda Bahsi geçen iki uluslararası oluşum, Körfez işgücü piyasası ve körfezdeki yabancı varlığı açısından önem arz etmektedir. Son yıllarda uluslararası kamuoyu tarafından mevcut istihdam şartlarının kötülüğü üzerinden eleştirilen Körfez ülkelerinin, kaynak ülkeler ile çok taraflı işbirliği süreçleri geliştirmesi hem kaynak ülkelerin döviz akışları ile elde ettiği gelirlerin artırılması ve düzenlenmesini sağlarken hem de körfezdeki kefil sistemine bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz çalışma koşullarının iyileştirilmesi açısından önemli bir adımdır.

4. KÖRFEZ’DE YABANVI VARLIĞI VE GÜNCEL GÖÇ POLİTİKALARI

Körfez ülkelerinde yabancı varlığını 1940’lardan 1970’lere, 1970’lerden günümüze kadar olan süreç şeklinde ikili ayrımla incelemek doğru olacaktır. 1940’larda Körfez ülkelerinde petrolün keşfedilmesine bağlı olarak ortaya çıkan işlerde istihdam edilmek üzere diğer Arap ülkelerinden gelen Araplar başta olmak üzere yabancı ülke vatandaşları istihdam edilmeye başlamış ancak bu yerli nüfus oranlarını geçecek seviyelere ulaşmamıştır. 1970’lerden itibaren ise Katar ve BAE başta olmak üzere yabancı nüfus oranları demografik olarak yerli nüfus oranları kadar önemli bir hale gelirken, diğer Arap ülkelerinden gelen yabancı nüfus çoğunlukla yerini Asya ülkelerinden gelen vatandaşlara bırakmıştır.

Tablo 1: Körfez Ülkeleri Yerli - Yabancı Nüfusu

Ülke	Toplam Nüfus	Yerli Nüfus	Yabancı Nüfus
Bahreyn	1.314.562	48.0	52.0
Kuveyt	4.161.404	30.8	69.2
Umman	4.149.917	56.0	44.0
Katar	1.699.435	14.3	85.7
Suudi Arabistan	30.770.375	67.3	32.7
BAE	8.264.070	11.5	88.5
Toplam	50.359.763	51.9	48.1

Kaynak:<http://gulfmigration.eu/gcc-total-population-percentage-nationals-foreign-nationals-gcc-countries-national-statistics-2010-2016-numbers/>

Körfezdeki güncel nüfus oranlarını tablodaki niceliksel veriler ışığında değerlendirmek gerekirse Körfez’de en yüksek nüfus Suudi Arabistan’da olmakla birlikte nüfusuna oranla en düşük yabancı nüfusa sahip olma özelliğini de taşımaktadır. Bahreyn körfezin en küçük ülkesi olmakla birlikte yabancı-yerli nüfus oranları birbirine en yakın olan ülke özelliği ile Körfez ortalamasını da yansıtmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan’dan sonra körfezin en çok nüfusa sahip ülkesi olmakla birlikte, nüfusuna oranla yabancı nüfusun % 88,5 gibi yüksek bir orana sahip olması açısından dikkat çekmektedir. Körfezdeki bu yabancı nüfusun çoğunluğu çalışmak için gelen göçmen işçilerden oluşmaktadır.

Toplam işgücü içerisindeki yabancı işgücü oranı BAE ve Katar'da diğerlerine oranla daha yüksekken, Umman ve Suudi Arabistan'da daha düşüktür. Yabancı işgücü oranları, kaynak ülke farklılıklarına rağmen Körfez ülkeleri işgücü piyasaları bir takım benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler şu şekilde açıklanabilir (Baldwin-Edwards, 2011, s. 12):

- a. Yerli halkın işgücüne düşük katılım oranlarının düşüklüğü,
- b. İkiye bölünmüş işgücü piyasaları: Kamu- özel sektör olarak ikili bir ayrımın yanı sıra yerli- yabancı işçi ayrımı,
- c. Gençlerde ve kadınlarda yüksek işsizlik oranları,
- d. Yapı sektörü ve hizmet sektörü temelinde şekillenmiş istihdam piyasaları; göçmen erkekler genellikle yapı sektörlerinde çalışırken, göçmen kadınlar ev hizmetleri başta olmak üzere hizmet sektöründe çalışmaktadır. Yerli işgücüne katılımında ise kadınlar genellikle eğitim sektöründe vasıflı işlerde erkekler ise vasıflı olarak devlet işleri başta olmak üzere birçok sektörde çalışmaktadır,
- e. Yabancı işgücü varlığını mümkün kılan kefil sistemi ile “ geçici işçi sözleşmeleri

Baldwin –Edwards'ın belirttiği gibi, körfez işgücü piyasası kefil sistemi aracılığıyla gelen göçmenlerin işgücüne katılım oranının yüksek olmasını beraberinde getirirken, yerli halkın işgücüne katılım oranları düşük seviyelerdedir. Bu durum yerli yabancı ayrımını beraberinde getirirken, işgücü piyasaları açısından farklı belirleyenlerle ikiye bölünmüş işgücü piyasalarını meydana getirmektedir: kadın- erkek işgücü ayrımı, yerli kadın- yabancı kadın işgücü ayrımı, yerli erkek- yabancı erkek işgücü ayrımı şeklinde ayrımlar mümkünken en temel ayrım özel sektör – kamu sektörü ayrımıdır. Kamu sektöründeki işlerde yüksek ücretlere, sosyal güvence kamu yardımları olarak, daha kısa çalışma saatleriyle çalışma koşulları mevcut iken; özel sektörde bu durum tersi bir görünüm arz etmektedir. Körfez ülkelerinde yerli halkın %90'a yakını kamu sektöründe çalışırken, geriye kalan yüzde onluk dilim özel sektördeki profesyonel işlerde çalışmaktadır. Yabancı işçiler ise ağırlıklı olarak özel sektörde, vasıfsız işlerde, düşük ücret düzeylerinde, sosyal güvenceden yoksun bir şekilde, çalışma kampların

düşük yaşam standartlarında uzun çalışma saatleriyle çalışmaktadırlar (Baldwin-Edwards, 2011, s. 13-16).

Körfez ülkeleri işgücü piyasaları açısından önemli bir diğer özellik, yerli halk arasındaki yüksek işsizlik oranlarıdır. Yüksek işsizlik oranları kadınlar ve gençler arasında yaygın olmakla birlikte bu duruma sebep olan birkaç faktör bulunmaktadır. Çalışan erkek işgücünün, aldığı ücretlerin çok yüksek olması ailenin diğer üyelerinin çalışmamasını beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra, kadının çalışmasını doğru bulmayan inanışlar nedeniyle de kadınların işgücüne katılım oranları düşük olmaktadır. Kadınların ve gençler arasında yüksek işsizlik oranlarında global ekonomik krizlerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Ayrıca, yerli halkın çalışmayı tercih etmediği “göçmen işçi işi” olarak algılanan işlerde işgücü açığı olsa bile, yerli halkın bu işleri yapmayı tercih etmemesi, işsizlik oranlarını artırıcı bir etkiye sahiptir.

İşgücü piyasasının genel özellikleri bu şekilde iken, körfezde yabancı işçi varlığının geleceği son on yıllarda önemli araştırma konularından biridir. Körfezdeki emek talebinin devam edeceği ve yapısal olarak yabancı işgücüne bağımlı yapısının kısa vadede değişmeyeceği öngörülmektedir. Var olan emek talebi bir takım faktörlere bağlıdır ve bu faktörler yabancı işgücü varlığının devam edeceğini göstermektedir. Körfez ülkeleri açısından bu faktörler(ILO, 2015 b, s. 50):

- a. Hedef ve kaynak ülkeler arasındaki işe alım mekanizmaları arasında işbirliğinin devam etmesi, yeni pazarlar oluşturulması ve bu ölçeğin büyümesi,
- b. Kaynak ülkelerdeki asgari ücret düzeylerinin hedef ülkelerdeki ücret düzeylerinden düşük olmaya devam etmesi,
- c. Hem yerli işe alım mekanizmaları hem de yabancı yatırımlara bağlı olarak ortaya çıkan, yabancı ajanslar ve acenteler aracılığıyla kaynak ülkelerden işgücü talebinde bulunan daha büyük işverenlerin varlığı,
- d. İşverenlerin mega işe alımlar da dahil olmakla birlikte, kendi tercih ettikleri işgücü kaynakları ile çalışmayı tercih etmeleri,

- e. Kaynak ülkelerden gelen işçilerin, hedef ülkelerde olumlu bir üne sahip olması gibi faktörler Körfezde Asyalı göçmen varlığının devam edeceğini gösterir niteliktedir.

Körfezde yabancı işçi varlığının devam etmesini etkileyecek faktörler yansırı Körfez ülkelerinde göçmen işçi işe alım eğilimlerini belirleyen bazı etkenler bulunmaktadır. Bu etkenlerin başında ülkeye girişleri zorlaştıran vize kısıtlamalarıyla işgücünün millileştirme politikaları gelmektedir. Devlet gelirleri ve kamu harcamalarına bağlı olarak ortaya çıkan ülkelerdeki mega projelerin regresyon dönemlerinde daraltılması, büyüme döneminde artırılmasına bağlı olarak emek talebinin artıp-azalması bir diğer önemli etkidir. İşkollarında emek yoğun işlerde dahi teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan makineleşmeye bağlı olarak emek talebinin daralması ise işe alım eğilimlerini etkileyecek bir diğer etkidir(ILO, 2015 b, s. 51).

Nasra M Shah, Körfezdeki yabancı işgücü varlığına yönelik politikaları yabancı işgücünü kısıtlamaya yönelik politikalar ve yerli işgücünü teşvik edici politikalar olmak üzere iki başlık altında değerlendirmiştir. Hayat pahalılığı ve buna bağlı olarak yabancıların ülkede kalmayı tercih etmemesi, vize kısıtlamaları, geçici süreli işçi sözleşmelerine bağlı olarak ortaya çıkan vize ticaretine getirilen kısıtlamalar ve zorla sınır dışı edilmeler yabancı işgücünü kısıtlayan politikalar olarak değerlendirilmiştir. Eğitim olanakları ile iş imkânları yaratma, piyasa tedbirleri ile iş olanaklarını artırma ve idari önlemlerle işgücü piyasasını millileştirme politikaları da yerli işgücünü teşvik eden politikalar olarak ifade edilmiştir (Shah, 2008).

Körfezde yabancı varlığı, özellikle yabancı işgücüne bağlı hale gelen ve göçmen işçilerin yapısal bir aktör konumuna geldiği işgücü piyasaları, körfez hükümetlerini yabancı istihdamını azaltmaya yönelik politikalar geliştirmeye yönlendirmiştir. Her ne kadar ihtiyaç duyulan emek gücünün tamamını yerli işgücünden karşılamak mümkün olmasa da yerli halk arasında yaygın olan işsizlik oranlarını azaltarak bu oranların düşürülebileceği, körfez ülkeleri yetkilileri tarafından son yıllarda sıkça dile getirilmektedir. Bu bağlamda, körfezdeki yabancı varlığını azaltmak isteyen körfez ülkeleri ülkeye legal yollardan giren yabancılar haricinde illegal yollarla ülkeye gelen ya da ülkeye legal yollarla gedikten sonra illegal duruma düşenlerin ülkelerine

geri gönderilmesi, yabancı varlığını kısıtlayıcı politikaların başında değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, kefil sistemi ile legal yollardan ülkeye gelen yabancılara, körfez ülkelerinde vatandaşlık verilmemektedir (Shah, 2008, s. 5). Vatandaşlık verilme de kefil sistemi ile vize alan yabancıların ülkede uzun yıllar kalmasının önüne geçmek ve vize alma işlemlerinin zorlaştırılması da yabancı varlığını kısıtlamaya yönelik politikalarındandır. Körfez ülkeleri, GSYH yüksek, kişi başına düşen gelirler açısından dünya sıralamasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu da belirli bir hayat pahalılığını beraberinde getirirken, belirli ücretlerle çalışan yabancıların bu hayat pahalılığı nedeniyle körfez ülkelerinde kalmamayı tercih etmeleri beklenmektedir (Shah, 2008, s. 6-9).

Körfez ülkelerinde, yerli işgücü istihdam edilmesi karşılığında çok yüksek ücretler almakla birlikte, lüks bir hayat içerisinde yaşamak için bir aileden bir kişinin çalışması dahi yeterli olmaktadır. Bu durum çoğunlukla kadın ve genç işsizliğini beraberinde getirirken, erkek işgücünün de “göçmen işi” olarak kabul edilen işlerde çalışmayı reddetmesi ile de erkek işsizliği söz konusu olmaktadır. Bu yüksek işsizlik oranları ile baş etmek için körfez ülkeleri bir takım teknik ve mesleki eğitim politikaları yansira işgücü piyasalarını düzenleyici politikalar oluşturmaktadırlar. Eğitim politikaları ile yerli işgücünün vasıf düzeyi artırılmaya çalışılırken, özel sektöründe yerli işgücünü tercih etmesi teşvik edilerek işgücü piyasasında düzenlemeler yapılmaktadır. İşgücü piyasalarına yönelik bir diğer düzenleme, düşük maliyetli olduğu için özel sektör tarafından tercih edilen göçmen işçilerin ücret düzeylerinin yükseltilmesi ile özel sektör açısından cazibesinin azalması hedeflenmektedir (Shah, 2008, s. 9-10).

Körfez ülkelerinde işgücü piyasalarının millileştirilmesine yönelik politikalar, 2000'lerin başından beri uygulanmaktadır. Bu politikalar çerçevesinde belirli stratejiler geliştirilerek uygulanmaktadır. Uygulanan politikalardan ilki, belirli işlerde yabancı işçilerin istihdam edilmemesi yani yabancı istihdamına mesleki sınırlandırma getirilmesidir. Bu şekilde, yabancı istihdamını tüm çalışma hayatında değil, belirli mesleklerle sınırlı tutmaya çalışılmaktadır. Bir diğer politika, özel sektörlere yabancı istihdamına yönelik bir takım kotalar getirilmesidir. Genel olarak, tüm çalışanlar

içerisinde %30'dan fazla yabancı istihdam edilen işyerlerinden daha fazla vergilendirme yoluna gidilmektedir (Shah, 2008, s. 12).

Fasano ve Goyal yapmış oldukları çalışmada Körfez ülkelerindeki işgücünü millileştirmek için belirli politika araçlarından bahsetmişlerdir. Bu politikaları üç farklı kategoriye ayırarak incelemişlerdir: İşgücü piyasasının ihtiyaçlarını düzenleyerek vatandaşlar için iş imkânı yaratmaya yönelik politikalar, işgücü piyasası mevcut durum incelenmesi ile işgücünün millileştirilmesi yönelik politikalar ve idari önlemlerle işgücünün millileştirilmesine yönelik politikalar. İşgücü piyasasını ihtiyaçlarını düzenleyerek vatandaşlar için iş imkânı yaratmaya yönelik politikalar kendi içerisinde üç farklı başlık içermektedir (Goyal, 2004):

- Beklentileri Etkilemeye Yönelik Politikalar
  - a. Kamu sektöründe ücret sınırlandırması
  - b. Örtülü devlet desteğinin azaltılması
  - c. Özel sektörünün faydalarının artırılması
- Kaliteyi Etkilemeye Yönelik Politikalar
  - a. Eğitim reformları
  - b. Mesleki eğitimler
- İşgücü Hareketliliğini Etkilemeye Yönelik Politikalar
  - a. İşçi hareketliliğine ilişkin engellerin kaldırılması
  - b. Vatandaşlar için işten çıkarma yasalarının düzenlenmesi
  - c. Vatandaşlara iş arama desteği
  - d. Bilgi dağıtımı.

İşgücü piyasası mevcut durum incelenmesi ile işgücünün millileştirilmesi yönelik politikalar ise etkili ücret politikaları kapsamında ikiye ayrılmaktadır:

- a. Yabancı işçi vergilerinin yükseltilmesi
- b. Vatandaşların çalıştırılmasını teşvik için özel nakit yardımların yapılması.

İdari önlemlerle işgücünün millileştirilmesine yönelik politikalar yabancı işgücü oranlarını etkilemeye yönelik politikalar olarak dörde ayrılmaktadır:

- a. Özel sektördeki işgücünün millileştirilmesi
- b. Yabancı işgücü varlığına kota getirilmesi
- c. Belirli sektörlerde yabancı işçi çalıştırma yasaklarının uygulanması
- d. Göçmenlik mevzuatlarının sıkılaştırılması.

Özetlemek gerekirse, Körfez ülkeleri ortak ekonomik kalkınma süreçleri onların benzer işgücü piyasalarına sahip olmasını beraberinde getirirken, ilgili politikaları da birbirleri ile benzer özelliktedir. KİK bünyesinde ortak bir dış politikalar oluşturmaya çalışan Körfez ülkeleri, uluslararası göç hareketlerini düzenlemek için de göç veren Asya ülkeleri ile işbirliği ve diyalog ortamı geliştirerek mevcut göç akışını düzenlemeyi amaçlamaktadırlar. Kaynak ülkeler ile yapılan işçi sözleşmeleri, belirli sektörlerde ve belirli alanlarda yabancı işgücünün kaynak ülkelere transferini amaçlamakta, bu şekilde istihdamın yabancı işgücüne bağıllığının azaltılması hedeflenmektedir. İşgücünün millileştirilmesi politikaları kapsamında, hedef ülkeler ile akış düzenlenmeye çalışılırken, diğer taraftan belirli kotalar ve vergilendirmeler getirilerek işverenlerin yerli işgücünü talep etmesi teşvik edilmektedir. Bununla birlikte, Körfez ülkelerindeki mevcut yabancı işgücüne bağıllığın önümüzdeki on yıllarda azalmayacağı, konuyla ilgili araştırma yapan akademisyenlerin genel kanısıdır. Ancak, hem yerli hem de yabancı işgücüne mesleki ve teknik eğitimler verilmesinin işgücünün vasıf düzeyini yükseltmesi ve buna bağlı olarak da ücret seviyelerinin yükselmesi ile işverenlerin maliyeti düşük olan yabancıları tercih etmesinin azalması beklenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖRFEZ ÜLKELERİNDE YABANCI İŞGÜCÜ VARLIĞININ SOSYO- EKONOMİK ANALİZİ

1. KATAR

1.1. Katar'ın Coğrafi Konumu ve Demografik Yapısı

Basra Körfezinin doğusunda küçük bir yarım ada ülkesi olan Katar, 11.521 kilometrekarelik yüzölçümü ile Körfez İşbirliği Konseyi'nin en küçük ülkesidir. Suudi Arabistan ile 87 kilometrelik kara sınırı ve Bahreyn ve BAE ile 563 km deniz sınırı bulunmaktadır. Resmi dili Arapça olmakla birlikte İngilizce yaygın olarak kullanılmaktadır. Başkent Doha ve endüstri kenti bölgesindeki Ras Laffan ülkenin önemli şehirleridir. Diğer Ortadoğu ülkeleri gibi Katar'da da kurak bir karasal iklim hâkim olup yaz aylarında sıcaklık 50°C'ye kadar yükselebilmektedir. Tatlı su bakımından fakir olan ülke, deniz suyunun arıtılmasıyla su ihtiyacını karşılamaktadır.

Katar, Ocak 2017 yılı itibariyle resmi verilere göre nüfusu 2.637.302 kişidir (Ministry of Development Planning and Statistic, 2016). Bu nüfusa ülke sınırları dışında yaşayan Katarlılar ve ülkede yasal olarak bulunma izni olmayanlar dâhil değildir. Toplam nüfus, yaş grupları olarak incelendiğinde, %24'i 0-24 yaş grubu, %74'ü 25-64 yaş grubu ve geriye kalanı 64 yaş üstüdür. Ortalama yaşam süresi 78,7 ortalama doğurganlık oranı 1,9'dur. Nüfusun artış oranı yıllık 2,64'dür. Nüfusun %99,2'si şehirlerde yaşarken, toplam nüfusun üçte biri başkent Doha'da yaşamaktadır (Center for the Study of Intelligence Web sitesi, 2016). Ülke içerisindeki net göç oranı bin kişi de 18,2'dir. Kadın-erkek nüfusu olarak değerlendirildiğinde yaklaşık olarak 3.150 gibi dünya oranların çok üzerinde (Dünya ortalaması 1.014'dür.) (Country Meters Web Sitesi: Qatar, 2017).

Katar ile ilgili ilk nüfus sayımı 1892 yılında yapılmış ve buna göre o tarihte toplam nüfus 9.830 kişidir(Kurşun Z. , 2004).Çalışmanın konusu açısından Körfez ülkelerindeki nüfus artışları önem arz etmektedir. Ülkelerin ekonomik gelişmelerine paralel olarak ortaya çıkan emek talebini yerli halktan karşılamaması, ülkelerin doğal nüfus artışının işgücü için yeterli olmaması yabancı işgücü talebini ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda belli yıllarda nüfus artış oranlarının ortalamasının üzerinde seyretmesi, doğal nüfus oranlarıyla gerçekleşmesi mümkün olmayan artışların göç hareketlerine bağlı olarak ortaya çıktığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 2: Katar Nüfusunun Yıllara göre Nüfusu, Büyüme Oranı ve Yıllık Değişim Oranı

Yıl	Nüfus	Büyüme Oranı (%)	Yıllık Değişim Oranı (%)
2015	2.235.355	3.14	4.83 %
2007	1.083.702	18.74	-
2005	784.510	12.5	07.12
1995	498.099	0.9	1.01
1994	493 650	0.56	-
1985	356.179	9.5	10.65
1975	158.963	7.51	8.49
1965	70.515	9.21	9.22
1955	34.926	5.76	7.47

Kaynak: <http://countrymeters.info/en/Qatar> ve <http://www.worldometers.info/world-population/qatar-population/> elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Katar nüfusu yıllara göre sürekli artış gösterirken büyüme oranları yıllara göre değişiklik arz etmektedir. 1994 yılında Katar tarihinin en düşük büyüme oranı gerçekleşirken, bu tarihten 2007 yılına kadar nüfusun büyüme oranı sürekli olarak artış göstermiştir. 2007 yılından sonra ise nüfus artmaya devam ederken, büyüme oranları düşmeye başlamıştır. Muhakkak ki ülke nüfusun %80’i yabancılardan oluşan Katar’ın nüfus açısından büyüme oranları üzerinde uluslararası göçü etkileyen ekonomik, siyasi ve yasal faktörlerin etkisi vardır. Katar ekonomisinin

hızla büyümeye başladığı yıllar aynı zamanda nüfus oranlarının göçe bağlı olarak artış gösterdiği yıllar olmuştur. Bunun yanı sıra Ortadoğu bölgesinde meydana gelen siyasal olaylar, Katar'a diğer Arap ülkelerinden gelen kişi sayısını da etkilemiştir.

Ülke nüfusunun %13'ü Katarlı Araplardan oluşurken geri kalanı ülkeye çalışmak için gelen yabancılarıdır. Katarlı Arapların %15'i Şii, %85 ise Sünni'dir (MFA Web Sitesi, 2016). Katar'da Sünniliğin selefi- vehhabi yorumu hâkimdir. Katar yönetimindeki El-Sani ailesinin vehhabiliğin kurucusu Muhammed el Vahhap ile aynı kabileye mensup olması, Katar'da Selefi-Vehhabi yorumunun yaygınlaşmasında etkisi vardır. Suudi Arabistan ve diğer selefi gruplara göre Selefililiğin daha ılıman bir yorumu mevcuttur. 1950'lerde Mısır'dan kaçıp Katar'a sığınan Müslüman Kardeşlerin âlimlerin de bu ılımlı görüş üzerinde yadsınamaz bir etkisi söz konusudur. Katar'ın sahip olduğu İslami görüş dini referanslarını korurken aynı zamanda onun modern dünyaya adaptasyonunu ve modernleşmesini beraberinde getirmiştir.

Nüfusun çoğunluğunu oluşturan yabancılar Katar'ın farklı etnik kökenden ve dinden insanların bir arada yaşadığı bir yer olmasını beraberinde getirmektedir. Dini olarak toplam nüfusun %77,5 Müslüman, %8,5 Hristiyan, %15'i ise Hindu ve diğer Hindistan dinlerine mensup kişilerdir. Etnik dağılım ise %40 Arap, %18 Hindistanlı, %18 Pakistanlı, %10 İran ve diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Bangladeş, Sri Lanka, Filipinler ve Nepal gibi Asya ülkelerinden gelen göçmenler de Katar'ın diğer etnik grupları arasındadır (Priya Dsouza Web Sitesi , 2017).

1.2. Siyasi Yapısı

Al-Sani ailesinin başa geçiş tarihi olan 18 Aralık 1878 ülkenin ulusal günleri olarak kabul edilirken, 3 Eylül 1971 ise İngiltere'den bağımsızlık günü olarak kutlanır. 18. yüzyılda Orta Arabistan bölgesinden Katar'a göç edip, buranın ticari hayatında etkin rol oynayan Beni Temim kabilesinden Al-Sani hanedanlığının Osmanlı tarafından 1878'de bölgenin süzeranlığına getirilmesi ile bugünkü modern Katar devletinin kurucu ailesi yönetime geçmiştir (Kurşun, 2002).

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı himayesinde bulunan Katar, İngiltere'nin Hindistan bölgesindeki sömürgelerini kontrol etmek ve ticaret güvenliğini sağlamak için

önem verdiği bölgelerden biri olmuştur. Özellikle 19. Yüzyıl boyunca Osmanlı-İngiliz mücadelesi yoğun olarak yaşanmış ancak Katar lideri Kasım El-Sani'nin iki ülke arasında denge politikası gütmesiyle Osmanlı'nın bölgeyi terk edeceği tarihe kadar İngiltere ile anlaşma yapmamıştır (Kurşun Z. , 2004). Bu bakımdan Katar, Körfez ülkeleri arasında İngiliz himayesine en son giren ülke olmakla birlikte 1916 yılında İngiltere ile anlaşma yaparak İngiltere'nin protektorası olmayı kabul etmiştir. Bu himaye, iç işlerinde serbest olan Katar'ın dış işlerinde İngiltere'ye bağımlılığı şeklinde 1971 yılında İngiltere'nin bölgeden çekildiği tarihe kadar devam etmiştir.

1968 yılında Bahreyn, BAE ve Katar aralarında bir ortaklık anlaşması kurarak bir federasyon olan Arap Emirliği Birliğini kurmuş ancak 1971 yılında Katar bu federasyondan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Güvenlik ve birçok uluslararası konuda işbirliğini öngören KİK'in 1981 yılında kurulması ile Katar, Körfez bölgesi ilk kolektif güvenlik sistemi olan örgütün kurucu üyeleri arasında yer almıştır (Arı, 1996, s. 158).

Ülke, diğer Körfez ülkeleri gibi mutlak monarşi ile yönetilmektedir. 1971 yılında bağımsızlığını ilan eden Katar, Şeyh Halife ibn-i Ahmed el- Tani'nin yönetiminde aynı yıl geçici bir anayasa kabul etmiştir. Bu anayasa gereğince, siyasi organlar Emirlik, Bakanlar Konseyi ve Danışma Meclisi olmak üzere üçlü bir yapıyla oluşturulmuştur. Yasama ve yürütme erkleri direkt olarak Emir'e bağlıdır ve bakanlar Emir tarafından atanmakta ve azledilmekle birlikte, bakanlar ve kurul direkt olarak Emire Karşı sorumludur(Gerçeksever, 2005, s. 349).

Emir aynı zamanda Bakanlar kurulunun da başkanıdır. Bakanlar kurulu kanun teklif etmek ve kabul etmek, kanunların ve alınan kararların uygulanmasını sağlamak başta olmak üzere ülkenin yürütme organıdır. 1995 yılı itibarıyla ise başbakanlık kurumu oluşturulmuş ve Başbakanlık görevini de birçok diğer bakanlıkta olduğu gibi El- Tani ailesinden biri- veliaht ya da emirin erkek kardeşi- yürütmektedir. Danışma Kurulu ise 35 üyeli, ülkenin bakanlar kurulu ile beraber yasama erkini gerçekleştiren kuruldur. Kurulun esas görevi ülke bütçesinin ve yasalarının istişare edilmesidir. 29 Nisan 2003 yılında değiştirilen Anayasa ile Danışma Kurulu üye sayısı 45'e yükseltilmiş, üyelerin 15'ini Emir'in ataması ile 30'u ise halk oylaması ile seçilmesi

öngörölmüş ve 8 Haziran 2005’de ülkenin ilk yazılı anayasası olarak kabul edilen Emirlik Kararnamesi ile onaylanarak ilk seçimler 2013 yılında gerçekleştirmiştir (MFA Web Sitesi, 2016).

1995 yılında Hamad ibn-i Halife el- Tani’nin yönetime gelmesi ile birlikte Katar, hem siyasi alanda hem de ekonomik anlamda modern sistemlere geçiş konusunda hız kazanmıştır. Katar Modernizasyonunun kurucu ismi olarak kabul edilen Hamad, siyasi ve ekonomik olarak Katar’da liberal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda göreve geldikten çok kısa bir süre kadınlara seçme hakkı tanınmış, yerel yönetimleri oluşturmak için 1999 yılında ilk Merkez Belediye Konseyi seçimleri gerçekleştirilmiş ve 2003 seçimlerinde Konseyin ilk kadın üyesi seçilmiştir (Doha Notu , 2013).

Hamad döneminde Suudi Arabistan ile sınır sorunu ve Bahreyn ile Huvar adaları sorununa da 2001 yılında çözüme kavuşturulmuştur (Aljazeera: Ülke Profili- Katar) Birinci Körfez Savaşında üslerini NATO güçlerini açan Katar, ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok batılı ülke ile yakın ilişkiler ve anlaşmalar yapmaya başlamış, finans ve enerji alanlarında farklı ülkeler ile güçlü anlaşmalara imza atmıştır. Bu bağlamda BM, Arap Ligi, İslam İşbirliği Teşkilatı, OPEC, Uluslararası Atom Enerji Kurumu ve Bağlantısızlar grubu gibi önemli uluslararası ve bölgesel kurumlara üye olmuştur (MFA Web Sitesi, 2016)

Katar modernleşmesi açısından önemli isim olan Hamad, mutlak monarşiler de çok karşılaşılmayan bir olayı da gerçekleştirip, 2013 yılında Emir görevini oğlu Şeyh Temim bin Hamad el- Tani’ye devretmiştir. Şeyh Temim, 2003 yılından itibaren ülke yönetiminde ve gerçekleştirilen reformlarda önemli girişimlerde bulunmuştur. 2008 yılında ilan edilen Katar’da çok yönlü bir değişim ve gelişimi hedefleyen Katar Ulusal Vizyon Belgesi 2030 projesinin başındaki isim olmasıyla tanınan Şeyh Temim, babası Hamad’ın yaptığı reformları devam ettirmektedir (BBC, 2013).

1.3. Ekonomik Yapısı

1939 yılında petrol rezervlerinin, 1971’de dünyanın en büyük petrol rezervinin Katar’da keşfedilmesiyle daha önce inci avcılığı, balıkçılık ve hayvancılık alanında üretim yapıp, ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle jeo-stratejik öneme sahip olan

Katar; petrol ve doğal gaz üretimine başlaması ile farklı bir jeo- stratejik öneme sahip olmuştur.

Katar'da petrol 1939 yılında keşfedilmiş ve ilk kuyu aynı tarihte Dukhan kentinde açılmış olmakla birlikte 1949 yılına kadar ekonomik bir kazanım sağlamamıştır. 1949 yılında petrolün ilk ham ihracatı gerçekleşmiş ve ilk açık deniz imtiyazları büyük Petrol şirketlerine verilmiştir. 1975 yılına kadar petrol üretimi ve ihracatı büyük petrol şirketlerinin imtiyazı altında iken, 1975 yılında bütün petrol şirketleri millileştirilmiş ve bu tarihten sonra petrol üretimi, işlenmesi ve ihracatı hükümet kontrolüne geçmiştir (Qatar Petroleum , 2015). Aynı tarihlerde diğer Körfez ülkeleri de petrol şirketlerini millileştirmişlerdir. Bu durum, daha önceleri büyük petrol şirketlerinin belirlediği fiyatlar üzerinden az bir miktar üzerinden gelir elde eden Körfez ülkelerinin, bu tarihten sonra petrol ihracatına bağlı olarak ekonomik olarak hızla büyümesini beraberinde getirmiştir. Daha önce değinildiği üzere 1973 Petrol Krizi sonrasında petrol fiyatlarının yükselmesi, dünya petrollerinin %60'ına sahip Körfez bölgesinin hızla zenginleşmesini beraberinde getirmiştir.

Katar, 25 milyar varilin üzerinde petrol rezervleriyle dünya petrol rezervine sahip ülkeler arasında on üçüncü, 25 trilyon metreküpü aşan doğal gaz rezervleriyle de Rusya ve İran'dan sonra üçüncü ülke olarak dünya toplam doğal gaz rezervlerinin yaklaşık % 13'üne sahiptir. Petrol ve doğal gaz üretimi Katar GSYH'sı büyük karşılanmaktadır. Petrol ve doğalgaz ihracatından elde edilen gelir, hükümet gelirinin %56'sını oluştururken, ülke ihracatının %92'sini petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. Ülke İhracatının çoğunluğu enerji sektörünü oluştururken, plastik ve alüminyum mamullerinin de ihracatı yapılmaktadır (MFA, Ülke Künyesi).

Katar ekonomisinin gelişmesi ve ilerlemesi 1995 yılından itibaren liberalleşme politikaları, ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmesi, dışa açılmanın teşvik edilmesi ve bunları destekleyen yasal reformların yadsınamaz etkisi vardır.

1995 'den beri ülkede liberal ekonominin hâkim olmasıyla birlikte, Ras Laffan ve Mesaieed'te kurulan sanayi bölgeleri, Katar Bilim ve Teknoloji Parkı, Katar Finans Merkezi kurulmuş, teknoloji ve finans üzerine yapılan yabancı yatırımlar desteklenmiş,

bu bölgelerde yüzde yüz yabancı şirketlerin kurulmasına izin verilerek diğer alanlarda da ilerleme sağlanmaya çalışılmıştır (T.C. Ekonomi Bakanlığı: Katar) Oluşturulan bu merkezler sayesinde ithalat kalemleri oluşmuş ve makine ve cihazlar, elektronik-elektrikli aletler ve bir takım taşıtlar ithal edilen ürünler olmuştur. Katar, ülkenin gelir kaynaklarını sadece petrol ve doğal gaz ve bunlara bağlı sanayi dallarında kısıtlı kalmaması için ekonomik reformlar gerçekleştirmekte ve ülke gelirlerinin çeşitliliğini ve ithalat kalemlerini artırmaya çalışmaktadır.

Tablo 3:Katar Temel Ekonomik Göstergeleri

	2012 ^a	2013 ^a	2014 ^a	2015 ^a	2016 ^b	2017 ^c
GSYH (\$)	186.834	198.728	206.225	164.641	145.859	157.750
Reel Büyüme	4.7	4.4.	4.0	3.6	2.0	2.5
Kişi Başına Düşen Milli Gelir	132.810	136.086	138.798	141.874	143.012	146.374
İhracat (\$)	132.954	133.336	126.702	77.294	64.866	72.298
İthalat (\$)	-30.787	31.475	-31.145	-28.496	-33.763	-36.949
Tüketici Fiyat Enflasyonu	2.6	2.5	2.8	2.7	3.1	3.4

Kaynak : EconomistIntelligenceUnit (a gerçekleşen b EIU tahmini c EIU projeksiyonu) (Kasım,2016)

Ülkenin ekonomik durumunu özetlemek için Tablo2’de verilen bilgiler önem arz etmektedir. Ülke içerisinde bir yılda üretilen tüm mal ve hizmetlerin para cinsinden değeri olan GSYH’sı 2015 yılı 164.641 milyar dolardır. 2000 yılından itibaren bu oran sürekli olarak artış göstermiş ve 2014 yılında 206.225 milyar dolar ile en yüksek seviyeye gelmiştir. Kişi başına düşen milli gelir bakımından Katar dünyada birinci sıradadır. GSYH içerisinde eğitim harcamalarının oranı %3,5’dir, sağlık harcamaları %2,2, Savunma harcamaları ise %10 civarındadır (Center for the Study of Intelligence

Web sitesi, 2016). Katar bu ekonomik göstergeler ile bölgede en iyi ekonomik performansı sergileyen ülkedir.

GSYH'nin sektörlere göre dağılımı tarım %0,1, endüstri %55,7 ve hizmet sektörü %44,1'dir. Tarım sektöründe meyve- sebze, küçük hayvan yetiştiriciliği ve balık ürünleri ağırlıklı olmakla birlikte tarımsal ürünler ülke için yetersiz kalmakta ve gıda ürünleri ithal edilmektedir. Tarım alanlarının tamamı devlete aittir. %0,1 gibi çok düşük bir paya sahip olan tarım sektöründe toplam işgücünün %2'sine tekabül eden 16.000 civarında kişinin istihdamı söz konusu olmakla birlikte çalışanların *tamamı yabancılardan oluşmaktadır*.

Endüstri sektöründe ise sınırlanmış doğal gaz ve petrol üretimi ve rafinesi, metalürji, petrokimya gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Endüstri sektörünün petrol ve doğalgaz sektörünün devamı niteliğindeki alanlarda yoğunlaşmış olması, hammaddenin üretilip işlenmesi ile yakın ilişkilidir. Endüstri alanına yapılacak olan yatırımlarda yabancı yatırımcılar teşvik edilmekte ve doğal gaz, petrol ve petrokimya alanları başta olmak üzere endüstri alanındaki yatırımların finansmanı yabancı bankalar ya da firmalar tarafından sağlanmakta ve tesislerden elde edilen gelirlerle geri ödemeler yapılmaktadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı: Katar)

Hizmet sektörü içerisinde yer alan ulaşım, inşaat, bankacılık ve turizm gibi alanlarda da diğer sektörlerde olduğu gibi 1995 yılı sonrası hızla gelişme söz konusudur. Ulaşım sektöründeki yatırımlar, Karayolları ile ilgili en önemli yatırım Katar- Bahreyn arasında inşa edilmeye çalışılan Katar-Bahreyn Geçit Projesidir. Katar'ın doğu sahili ile Bahreyn'in batı sahili arasında 45 km uzunluğunda dünyanın en uzun geçidi olması planlanan geçidin önümüzdeki yıllarda tamamlanması hedeflenmektedir (DEİK Ülke Raporu: Katar , 2015) Hava ulaşımı alanında yatırımlar devam etmekte birlikte Katar Airways, hava ulaşımı ve ülkenin turizmi açısından önemli bir yer tutmaktadır. 1993 yılında kurulup, 1997 yılında yeniden yapılanarak faaliyetlerine devam eden şirket, 6 kıtada 146 noktaya uçuşlar gerçekleştirmekte ve ülkenin tanınırlığı açısından önemli bir sembol olmaktadır (Qatar Airways). Demiryolu ve raylı sistem hattına da önem veren Katar, KİK bölgesini birbirine bağlayacak olan demiryolu hattı projesine devam ederken, ülke içerisinde de metro ağı projesi

çalışmaları devam etmekte olup 2022 yılından önce bitirilmesi hedeflenmektedir (Dünya Bülteni , 2012).

Katar Turizm alanında yatırımlarına devam etmekte ve yabancı yatırımcıyı teşvik etmek için bu alanda yüzde yüz yabancı yatırıma izin verilmektedir. Yeni Doha Havalimanı turizmi artırması için geliştirilen projelerin başında gelmektedir. Bunla birlikte Katar'da fuar ve kongre turizmi artırılması hedeflenmekte, İslam eserleri müzesi gibi yapılar ile kültür turizm artırılmaya çalışılmakta, inşa edilen / edilmekte olan çok yıldızlı oteller ve lüks tatil köyleri ile turizm açısından uluslararası arena da yer almayı hedeflemektedir. Ayrıca 2022 FIFA Dünya Kupası'nın Katar'da gerçekleştirilecek olması hem spor turizmini beraberinde getirecek olması hem de inşa edilecek stadyumlar ve spor kompleksleri açısından inşaat sektörü açısından önem arz etmektedir(T.C. Ekonomi Bakanlığı).

Son olarak Katar ekonomisi ve istihdam piyasası üzerinde etkili olan inşaat sektörüdür. Her ne kadar The Pearl, Lusail City, Urjuan City, Al Waab City gibi hem ticaret hem iskân amaçlı gayrimenkul projeleri ya da Pearl Qatar Projesi gibi sadece iskân amaçlı projeler ile öne çıksa da inşaat sektörü çok boyutlu olarak değerlendirilmelidir. İnşaat sektörü gerekli yol ve altyapının oluşturulması, yapılması planlanan ulaşım alanındaki projelerin hayata geçirilmesi ve 2022 kapsamında yapılacak olan stadyum inşaatları gibi birçok farklı kalemi içerisinde barındırmaktadır. Özellikle büyük projeler uluslararası ihalelere açılarak yapılmakta, yabancı yatırımcı teşviki olmakla birlikte kurulacak inşaat şirketlerinde %51 oranında yerli yatırımcı ortaklığı aranmaktadır. Bütün bu inşaat sektörü yoğunluğuna rağmen Katar'da çimento ve inşaat malzemelerinde ithalata bağlı biri durum mevcuttur bu da fiyatlar genel dengesini olumsuz etkilemektedir(DEİK, Katar Ülke Raporu, 2014).

1.4. Uluslararası Emek Göçü Bağlamında Katar'ın Değerlendirilmesi

Katar'da yabancı işçi varlığı, petrolün bölgede keşfedilmesi ve petrol sektöründe var olan emek talebini karşılayacak yeterli emek arzı bulunmamasına bağlı olarak, nüfusun fazlalılığı nedeniyle ücret düzeylerinin düşük, yoksulluğun fazla olduğu Asya ülkelerinden işçi transferleri ile başlamıştır. Katar yerli nüfusunun az olmasının

yanı sıra yerli halkın yarı göçebe olarak bedevi hayatı yaşıyor olması, emek ihtiyacının yerli halktan karşılanamamasıyla 1930'lar itibariyle başta Asya'dan gelenler olmak üzere ülkeye gelen yabancılar, Katar çalışma hayatı açısından önemli bir aktör olagelmıştır. Şuan toplam nüfusun yüzde sekseni yabancılardan oluşmakta iken, 1971 gibi Katar ekonomisinin liberalleşmeye başlamadığı erken bir tarihte yapılan nüfus sayımına göre, 111.113 kişi olan toplam nüfusun, 66.0942'ü (yüzde 59,5'i)yabancılardan oluşmaktaydı (Bel-Air, 2014, s. 4).

Katar'da nüfusunun az olması nedeniyle mevcut emek taleplerini karşılayacak işgücünün bulunmaması sonucunda ortaya çıkan yabancı iş gücü talebi, kefil/sponsorluk sistemi ile sağlanmaktadır. Kefil sistemi, göçün organize edildiği ve yönetildiği bir sistemdir. Katar kefil sistemi ile istihdam piyasasının kontrolünü kendi elinde bulundurmayı amaçlamaktadır. Katar'da göçmen işçi olabilmek için, işçinin öncelikle kendine bir kefil bulması gerekmektedir. Bu kefil, mali ve hukuki konular dâhil tam olarak işçiden sorumlu olmaktadır. Kefil, bir tüzel kişilik ya da bir Arap vatandaşı olabilmektedir. Devletten çalışma izninin alınması ve kimlik oluşturulması, konut ihtiyacının giderilmesi gibi temel gereksinimler işverenin sorumluluğu altındadır. Sorumluluğun tam olarak işverende olması yaşam ve çalışma açısından işçiyi işverene bağlı hala getirmekte, işverenin izni olmadan ülkeye giriş- çıkış yapılamamaktadır. Kefil Sistemi ile ülkeye gelip özel sektörde çalışanlar, Katar İş Kanunu kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak ev hizmetlerinde çalışanlar, İş kanunu kapsamına girmemekte ve direk işveren sorumluluğu altında tutulmaktadır (ILO, 2015, s. 5-6).

Bu şartlar altında Katar'a gelen göçmenlerden; erkekler çoğunluklu olarak vasıfsız inşaat işlerinde, enerji sektöründeki ağır işlerde, kadınlar ise ev hizmetlerinde çalıştırılmaktadır. Ülkeye çalışmak için gelen yabancılar, kefil sistemi ile işveren bağlı olarak zorlu koşullarda zorlu çalıştırma koşulları altında çalıştırılmaktadır. Özellikle işçilerin ülkeyi terk etmek için işverenden izin alması gerekliliği, zorla çalıştırma durumuna zemin hazırlamaktadır. Genellikle sağlıksız ve dar alanlarda birçok kişi ile ortak kullanılan yerlerde yaşamak durumunda bırakılmakta, uzun çalışma saatleri ve gecikmeli ücret ödemelerine maruz kalmaktadırlar (Human Rights Watch , 2014).

Göçmenler Katar Adalet Sistemine mağduriyetini bildirme ve itiraz etme hakkına sahiptir. Ancak, genellikle bu hak arama süreci çok uzun ve zorlu bir süreçtir. Bu nedenle göçmenler ya ülkelerine dönmenin yollarını aramakta ya da kefil sisteminin kısıtlamaları altında illegal işlerde çalışmaktadırlar(LSE, 2014, s. 7). Ancak göçmenlerin kefilleri olan işverenlerinin zorla çalıştırmasından veya sömürmesinden kaçmasını engelleyen bazı durumlar vardır. Eğer göçmen İtiraz Sertifikası (No Objection Certificate (NOC)) almadan ülkeden ayrılırsa, kefil göçmenin ülkeye girmesini iki yıl boyunca yasaklama hakkına sahiptir.

Pek çok göçmen işçi, Katar'a gelmeden önce sözleşme imzalamakta ve bu iş sözleşmeleri çalışma hayatının genel parametrelerine göre belirlenmektedir(LSE, 2014). Katar, hâlihazırda Bangladeş, Nepal, Pakistan ve Hindistan ile İkili Göçmen İşçi Anlaşmaları yapmıştır. Yapılan anlaşmalar çerçevesinde göçmen işçi Katar'a gitmeden iş sözleşmesi yapılmakta, sözleşme kuralları belirlenmekte, ücretler başta olmak üzere kontrat bağlamında diğer koşullar belirlenmektedir. Her ne kadar yapılan iş sözleşmesi ile şartlar belirlenmiş olsa da işçilerin, sözleşmede belirtilen şartlardan çok daha zor koşullarda çalıştırıldığı bilinmektedir. Özellikle düşük gelirli işçilerin pasaportlarının işverenler tarafından ellerinden alınması ile göçmen işçiler, zorla çalıştırma koşulları altında çalışmaktadırlar.

Güncel nüfus verilerine göre, Katar'daki yabancı nüfusun büyük çoğunluğunu sırasıyla Hindistan(%23), Nepal(%17), Filipinler(%8,65), Bangladeş(%6.49), Sri Lanka(%4.33) ve Pakistan(%3.89)'dan gelenler oluşturmaktadır (Business in Qatar and the Beyond, 2013). Bu ülkeler haricinde Mısır, Filistin, İran gibi diğer Ortadoğu ülkelerinden de yabancı nüfusa sahip olan Katar'da çok farklı ülkelere göçmenler bulunmaktadır.

Katar'da çalışma çağındaki nüfus sayısı 1,9 milyon kişi olmakla birlikte, bu sayının 1,5 milyonunu erkeklerden, 385 bini kadınlar oluşturmaktadır. Katar'da çalışma hayatına katılan işgücü ise 1.644 milyon kişi ile toplam nüfusun %70 civarındadır (Country Meters Web Sitesi: Qatar, 2017). Toplam nüfus içerisinde bağımlı nüfus oranı %31,7 seviyesinde iken bu oranın %28,4'ü 15 yaş altı çocuklar, %1,6'sıda 65 yaş üzeri yaşlılardır. Toplam işgücünün %85,7'i yabancı işgücüne bağlı olan Katar'da, Katarlı

Araplar bürokrat, devlet kurumlarında ya da özel şirketlerde üst düzey yönetici olarak çalışırken diğer Körfez ülkelerinden gelen Araplar ise petrol ve gaz tesislerindeki vasıflı işlerde işçi olarak çalışmakta ya da devlet kurumlarında memur olmaktadır(SezerAkarcalı, 2016, s. 54). Ülkenin %85,7 işgücünü oluşturan, çoğunlukla Asya ülkelerinden gelen yabancılar ise inşaat, toptan ve perakende satış, imalat enerji ve hizmet sektörlerinde çoğunluğu vasıfsız işlerde çalışmaktadırlar.

Katar'da çalışma hayatına katılanların % 75'i özel sektörde, %12'si kamu sektöründe geriye kalanları ise özel sektör ve kamu sektörünün ortaklığında gerçekleşen işlerde çalışmaktadır. Katarlılar çoğunluklu olarak kamu sektöründe çalışırken, yabancı erkekler özel sektörde, yabancı kadınlar ise ağırlıklı olarak ev hizmetlerinde istihdam edilmektedir. Bu noktada, Katar çalışma hayatının yabancı işgücü ağırlıklı olmasının yanı sıra, Katarlı – Katarlı olmayan ayrımının işgücü piyasasında etkin olduğu görülmektedir. İkili işgücü piyasasının hâkim olduğu Katar'da, yabancılar çoğunluklu olarak özel sektörde, emek gücüne dayalı “mavi yakalı” işlerde, yerlilerin çalışmayı reddettiği şartlarda düşük ücret düzeylerine uzun çalışma saatleri ile çalışırken, Katarlı işgücü, ağırlıklı olarak kamu sektöründe, “beyaz yakalı” işlerde, yüksek ücretlerle, sosyal güvence altında çalışmaktadırlar (Ministry of Development Planning and Statistic, 2016).

Katarlı işgücünün %87'si “beyaz yakalı” yüksek vasıflı ve vasıflı işlerde çalışırken %13'ü az vasıflı ve vasıfsız işlerde çalışmaktadır. Katarlı işgücünün tercih ettiği işler genellikle yöneticilik, uzmanlık, memurluk ve teknikerlik gibi vasıf gerektiren işlerdir. Yabancı işgücünün ise %68,8'i vasıfsız ve az vasıflı işlerde çalışırken, %16'sı yüksek vasıflı işlerde % 16'sı vasıflı işlerde çalışmaktadır. Vasıflı işlerde çalışan yabancıların çoğu, ülkeye yabancı yatırımlar ile gelen uzmanlar ve teknikerlerden oluşmaktadır. Vasıfsız işlerde ise ülkede var olan birçok sektör yabancı işgücü ağırlıklıdır (MDPS, 2015, s. 15).

Katar'da çalışma saatleri ve alınan ücret düzeylerinde de yabancı- yerli ayrımı dikkat çekmektedir. Haftalık çalışma saatleri bakımından Katarlı kadınlar 38, erkekler 41 sat çalışırken, yabancı kadınlar 55, erkekler ise 51 saat ortalama ile çalışmaktadır. Bu oranın yabancı kadınlar açısından yüksek olmasında, çoğunluklu olarak ev

hizmetlerinde aile yanında çalışmalarının etkisi vardır. Buna karşılık yabancı kadınlar tüm işgücü arasında en düşük ücretle, ortalama olarak aylık 1364\$'a çalışmaktadırlar. Buna karşılık, ortalama olarak Katarlı kadınlar 6379\$'a, Katarlı erkekler 8627\$'a ve yabancı erkekler 1926 \$'a işgücü piyasasında yer almaktadır(MDPS, 2015). Verilerden anlaşıldığı üzere, Katar'da göçmen kadınlar açısından yüksek oranda bir emek sömürüsü söz konusudur. Bununla birlikte ücretlerin zamanında ödenmesi veya taahhüt edilenden daha azının ödenmesi gibi durumlar hem erkek hem de kadınlar açısından sorun teşkil etmektedir. Yabancı kadınların çoğunluğunun ev hizmetlerinde çalışması ve ev hizmetlerinde çalışanların İş Kanunu çerçevesinde değerlendirilmemesinin hiç kuşkusuz mevcut emek sömürü üzerinde etkisi vardır.

Katar'da yabancıların çalışma koşulları açısından bir diğer önemli mesele, hükümet tarafından *çalışma kampı* (labour camp) olarak adlandırılan işçilerin birlikte yaşadıkları alanlardır. 2015 MDPS verilerine göre, Katar nüfusun %60'ı bu kamplarda yaşamaktadır. Buna göre çalışma kampı, aynı cinsiyette bir grup insanın hane halkı oluşturmadan bir arada yaşamalarıdır. Genellikle bir şirketin veya bir işletmenin çalışanlarının herhangi bir yakınlıkları olmaksızın iki- altı arası küçük guruplar, yedi ya da daha fazlası şekilde büyük guruplar şeklinde bir arada yaşamalarıdır (Bel-Air, 2014). Çalışma kamplarının oluşmasında ülkeye çalışmak için gelen işçilerin, konaklama ihtiyacının işçiye kefil olan işverenin sorumluluğunda olmasının etkisi vardır. İşverenler, çalışanları için bireysel yaşam alanları oluşturmak yerine, koğuş sistemine benzer kamplar oluşturmakta ve insani yaşam standartları altında bir konaklama şeklinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Kamplarda genellikle erkekler yaşamakta, çok az bir oranla kadınlar yer almaktadır. Kadınların çoğunlukla ev hizmetlerinde bulunması ve hizmetinde bulunduğu aile yanında ikamet etmesi oranın erkekler lehine fazlalık göstermesini beraberinde getirmektedir. 2011 yılı itibariyle, çalışma kamplarının Katarlı ailelerin yaşadığı yaşam alanlarda oluşturulması yasaklanmıştır. Özellikle inşaat sektöründe çalışan yabancıların, bu kamp alanlarında yaşamak zorunda bırakıldığı bilinmektedir. 2022 yılında Katar'da gerçekleşecek olan Dünya Kupası kapsamında şehir alanları dışında inşa edilen spor komplekslerinde çalışan işçilerin durumu, Katar'da mevcut

çalışma kamplarının zorlu çalışma koşullarının dünya kamuoyunda farkındalığını artırmaktadır (Middle East Eye , 2016)

Uluslararası Af Örgütünün, Katar’da 2022 dünya kupası için inşa edilen alanlar ve bu alanlarda çalışanların, çalışma koşullarını incelediği raporda göçmen işçilerin çalışma koşullarına detaylı bir şekilde değinilmiştir. Rapora göre, bu kamp alanlarında yaşayanların %90’nın pasaportuna işvereni tarafından el konulmuştur. İşçilerin ücretlerinin sıklıkla gecikmeli olarak ödenip nadiren zamanında ödendiği belirtilmiş, iş sözleşmelerinde vaat edilen maaşın altında ücretlere çalıştıkları vurgulanmıştır (Amnesty International, 2013, s. 32). Çalışma kamplarının sağlık açısından da uygun olmadığı ve ortak kullanım alanlarının hijyen açısından yetersizliği ve insani yaşam standartları altında çalışmak zorunda bırakılan işçilerin anekdotlarına da yer verilmiştir.

Katar, hali hazırda ILO’nun 111 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesine taraf olmakla birlikte yasaklanan *“İrk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç, ulusal veya sosyal menşei bakımından yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı...”* (ILO Türkiye Web Sitesi, 2015) ayrımcılığı önleme konusunda gerekli çalışmaları yapmaması bakımından eleştirilmektedir. Çalışma kamplarındaki yaşam koşullarının zorluğu, kadın emeği sömürüsü ve sponsorluk sistemine bağlı olarak ortaya çıkan diğer olumsuz şartlar zorla çalıştırmayı beraberinde getirmektedir.

2016 verilere göre, modern kölelik olarak adlandırılan zorla çalıştırılan kişi sayısı Katar’da 30.300 kişi ile toplam nüfusun % 1.36’sı seviyesindedir. Katar’da zorla çalıştırma genellikle yukarıda bahsi geçen çalışma kamplarında yaşayanlarda ve ev işlerinde çalışan kadınlarda söz konusu olmaktadır. Kefil sisteminin, zorla çalışma ortamına zemin hazırladığı ve bu sistemin ayrımcılığı beraberinde getirdiği eleştirilerine karşılık, 2015 yılında Katar Emiri, Kefil sisteminde düzenlemelere gidileceğini duyurmuştur (Global Slavery Web Sitesi , 2017) .

2. SUUDİ ARABİSTAN

2.1. Suudi Arabistan Coğrafi Konumu ve Demografik Konumu

Güneyinde Yemen; kuzeyinde Irak, Kuveyt ve Ürdün; doğusunda Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Basra Körfezi; batısında ise Kızıldeniz'in bulunduğu Suudi Arabistan, 149.690km²'lik yüz ölçümü KİK'in yüzölçümü olarak en büyük ülkesidir. Kara sınırı 4.272 km, deniz sınırı ise 2.640 km'dir. Ülkenin resmi dili Arapça olmakla birlikte İngilizce diğer KİK ülkelerinde olduğu gibi yaygın olarak kullanılmaktadır. Başkent Riyad olmakla birlikte Mekke, Medine ve Cidde önemli diğer şehirleridir. Suudi Arabistan 50 dereceye varan yüksek sıcaklıkların hâkim olduğu, sert ve kuru bir iklime sahiptir.

1 Ocak 2017 tarihi itibariyle Suudi Arabistan toplam nüfusu 32.674.731 kişidir. Suudi Arabistan nüfus bakımından da KİK içerisindeki en yüksek nüfusa sahip ülkedir. Toplam nüfusun yaklaşık olarak %24,8'i 0-15 yaş aralığında, %72'si 15-64 yaş aralığında ve geri kalan 3,2 64 yaş üzeri insanlardan oluşmaktadır. 15- 64 yaş aralığı oranlarının yüksek olmasında ülkeye çalışmak için gelen yabancıların etkisi vardır. (The General Authority for Statistics , 2016, s. 22) Yaş ortalaması 75,3 ve nüfusun büyüme oranı 2,31'dir. Nüfusun % 83,1'i şehirlerde yaşarken geriye kalan 16,9'u kırsal bölgelerde yaşamakta ve şehirleşme oranı %2,1 seviyesinde gerçekleşmektedir. Nüfus yoğunluğu ise 15,2'dir. Ülke içerisinde net göç oranı bin kişide -0,5 'dir. Nüfusun cinsiyete göre oranı 3,06 ile erkekler lehinedir (Center for the Study of Intelligence Web sitesi, 2016).

Tablo 4 'de Suudi Arabistan' nın yıllara göre nüfus oranları verilmiştir. Tablo doğrultusunda nüfus büyüme oranı en çok 1982 yılında 6,54 seviyesinde gerçekleşmişken, en düşük oran 2015 yılında gerçekleşmiştir. Belirtilen yıllar aralığında nüfus sürekli artış gösterirken, 1982 yılına kadar dalgalı bir şekilde artış gösteren nüfus büyüme oranları, bu yıldan sonra azalma eğiliminde olmuş nüfus ise büyümeye devam etmiştir. Nüfus büyüme oranlarında yıllara göre bu dalgalanmalarda, hiç kuşkusuz ülkeye çalışmak üzere gelen yabancıların ve ekonomik durumun etkisi olmuştur.

Tablo 4: Suudi Arabistan Nüfusunun Yıllara göre Nüfusu, Büyüme Oranı ve Yıllık Değişim Oranı

Yıl	Nüfus	Büyüme Oranı (%)	Yıllık Değişim Oranı (%)
2015	31.540.372	02.12	2.34
2005	24.745.230	2.87	2.95
1995	18.853.670	2.61	2.88
1985	13.361.284	5.42	6.15
1982	10.902.011	6.54	-
1975	7.428.705	5.44	3.8
1965	4.843.635	3.55	3.46
1955	3.558.164	2.7	2.65

Kaynak: http://countrymeters.info/en/Saudi_Arabia ve <http://www.worldometers.info/world-population/saudi-arabia-population> 'dan elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Yıllara göre değişim oranı bu şekilde iken, ülke nüfusunun %32'si ülkeye çalışmak için gelen yabancılardan oluşmaktadır (UNDATA Web Sitesi; Country Profile, Saudi Arabia, 2016). Toplam nüfus içerisinde on milyonluk bir sayıya tekabül eden bu oran, diğer Körfez ülkelerine göre daha yüksek olmakla birlikte Suudi Arabistan yerli halkın fazla olması bu oranı Körfezdeki yabancı nüfus bakımından en düşük oran yapmaktadır. Yabancı nüfusun çoğunluğunu ağırlıklı olarak Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Endonezya gibi Asya ülkelerinden gelenler oluştururken, Mısır, Filistin, Yemen, Suriye gibi diğer Arap ülkelerinden gelen yabancılar bulunmaktadır (Bel-Air, 2014, s. 7). Bu bağlamda Suudi Arabistan etnik yapısı %90 Araplardan, %10 Asya etnik kökeninden gelenlerden meydana gelmektedir.

Suudi Arabistan'da yaşıyan Arapların tamamı Müslümanlardan oluşurken, Müslümanların %90'ı Sünni / selefi mezhebine, geriye kalanları ise Şii mezhebine mensuptur. Ülkede İslamiyet haricinde çok az bir oranda olsa da Hıristiyan, Yahudi, Hindu ve Sih dinine mensup insanlarda bulunmaktadır (Center for the Study of Intelligence Web sitesi, 2016). Suudi Arabistan'ın Resmi mezhebi Selefilik / Vehhâbiliktir. Selefilik'in tarihsel olarak daha eski bir görüşken, Vehhâbilik, 18. Yüzyılda Muhammed b. Abdülvehhab tarafından Selefilik'in yeni bir yorumu olarak Arabistan yarımadasında ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkan yeni yorum, Selefilik'in Suud hanedanı tarafından siyasallaştırılması ve 1930'larda devlet mezhebi haline gelmesi ile sonuçlanmıştır. Vehhâbilik yeni bir mezhep değil, selefilik'in aşırı yorumlanması içermekte ve Suudi Arabistan'ın Selefilik yorumu olarak bölgeye yayılmaktadır (Büyükkara, 2013, s. 29-30). Vehhâbilik'in detaylı incelemesi çalışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte, Suudi Arabistan'da devlet mezhebi olması eğitimden ekonomiye, dış politikadan çalışma hayatına kadar birçok konuya dolaylı olarak etki etmesi bakımından önem arz etmektedir. Körfeze çalışmak üzere gelenlerin, bölge de kaldıkları sürece Selefi akımlardan etkilenmeleri, Selefilik'in sadece bölgede yayılmasını değil Asya ülkelerine kadar ulaşmasını da beraberinde getirmektedir.

2.2. Suudi Arabistan Siyasi Yapısı

1720 yılında Suud b. Muhammed b. Mukrin'in bölgeye hâkim olması ile birlikte, Suudi ailesinin bölge hâkimiyeti başlamış, 1745 yılında Muhammed b. Suud'un Vehhâbilik'in kurucu ismi Muhammed b. Abdülvehhab'ın Selefi yorumunu kabul edip, bölgeye nüfus etmeye başladığı tarih ise Suudi Devletinin başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir (Kurşun Z. , 2009, s. 585).

Bölgeye 16. yüzyılda hâkimiyeti altına alan Osmanlı'nın, Suud ailesinin bölgedeki etkinliğini arttırmaya başladığı 19. Yüzyıldan itibaren Necd ve hicaz bölgesindeki gücü zayıflamıştır. Ancak bölgenin diğer kabilelerin de Osmanlı güçlerine desteğiyle Suud ailesi 1891 yılında Riyad bölgesinden terk ederek Kuveyt'e yerleşmek zorunda kalmıştır. Kuveyt'e yerleştikten sonra İngiltere'nin de desteğini alan Abdülaziz

bin Suud, 15 Ocak 1902 tarihinde Riyad'ı ele geçirmiştir(Kurşun Z. , 2009, s. 582). Ülkenin resmi kuruluş tarihi olarak kabul edilen bu tarihten sonra bir diğer önemli gelişme 1916 -1926 yılları arasında Mekke Şerifi Hüseyin ve Abdülaziz arasında yaşanmıştır. 1919 yılında İngiltere'nin desteğini alan Şerif Hüseyin, Arap ülkelerinin kralı olduğunu ilan edip oğullarını da Irak ve Ürdün Kralı olarak atamıştır. Ancak 1926 yılında Abdülaziz hâkimiyeti tekrardan ele geçirmiş ve kendini Hicaz kralı olarak ilan etmiştir(Gerçeksever, 2005, s. 294). 1932 yılına kadar topraklarını genişleten Abdülaziz, 1932 yılında kendini Suudi Arabistan Kralı olarak ilan etmiş ve bugünkü Suudi Arabistan Devleti kurulmuştur.

Suudi Arabistan, kuruluşundan bugüne Kral Abdülaziz'in oğulları tarafından yönetilmektedir. Devletin yönetim şekli mutlak monarşidir. 2015 yılında tahta geçen Selman bin Abdülaziz ülkenin yedinci kralıdır. Devletin anayasası Kur-an ve Sünnettir. Kral hem devletin başkanı hem de yürütmenin başıdır. Krallık haricinde Şura Meclisi ve Bakanlar Kurulu bulunmaktadır. 150 kişiden oluşan Şura Meclisinde alınan kararlar, Bakanlar Kurulunda onaylandıktan sonra Kral'ın onayına sunulmakta ve Kral'ın onayladığı yasalar yürürlüğe girmektedir (MFA Web Sitesi; Suudi Arabistan, Ülke Profili, 2016). Ülkede yargı Şariat hükümleri çerçevesinde Adalet bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Suudi Arabistan, resmi ideolojisi olan Vehhabilik, İslam'ı özünden koparan her türlü ideolojiye karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda, ülke siyaseti İslam'ın Vehhabi görüşüne göre şekil verilmekte ve İslam'a aykırı olduğu düşünülen uygulamalar yasaklanmaktadır. Şiilikle mücadelenin yanı sıra Sünniliğin diğer mezheplerinde ortaya çıkmış bidatlere karşı da mücadele veren Suudi Arabistan, Batı'ya benzemek anlamına gelen modernleşme hareketlerine de uzun yıllar karşı çıkmıştır. Ülkesinin özellikle doğu bölgesinde yoğunlaşan Şii nüfusu kontrol etmenin yanı sıra, İran, Bahreyn gibi Şii nüfusun ağırlıklı olduğu ülkelere karşı, Sünni blok oluşturma çabalarında Mısır ve diğer Sünni ülkeler ile ortak hareket etmiştir. Özellikle 1950 sonrası Ortadoğu bölgesindeki tüm ülkeleri etkileyen Arap milliyetçiliği fikri, İsrail'in kuruluşu, 1979 İran Devrimi ve Körfez Savaşları Suudi Arabistan dış politikasında da etkili olmuştur. Bu siyasi gelişmeler ışığında ekonomik olarak ABD başta olmak üzere Batılı devletlere bağımlı

hale gelmesi ülke içerisindeki ulema sınıfı tarafından eleştirilmiştir(Muhittin Ataman, 2012)

Modernleşme karşıtı olması nedeniyle kapalı toplum yapısı görünümünde olan ülke, dış siyasetinde ekonomi politik üzerinden şekillendirerek, petrol kaynaklarının ülkeye vermiş olduğu ekonomik zenginlikler ile Ortadoğu bölgesinde etkin bir güç olmaya çalışmaktadır. Ekonomik yapısı bölümünde daha detaylı incelenecek olmakla birlikte, ekonomide ve siyasette liberalleşme ve anayasal monarşi talepleri Suudi Arabistan'da ilk kez Prens Talad tarafından dillendirilmiş ve bu tarihten sonrada belirli aralıklarla sert modernleşme ve teknoloji karşıtı politikalar kısmi olarak terk edilmiştir(Kostiner, 1997).

Ülke içerisindeki Ulemanın tepkilerine rağmen, uluslararası kamuoyunun tepkilerinin de etkileriyle 2005 yılında başa geçen Kral Abdullah, ülkede birçok alanda reformlar gerçekleştirmiş ve dini hoşgörüyü benimseyen politikalar yürütmüştür. İlimli İslamcılar ve liberallerin talep ettiği eğitim, sağlık, sosyal hayatta kadının varlığı ve adalet gibi konularda değişimler gerçekleştirilmiştir. On üç idari bölgeye ayrılmış olan Suudi Arabistan'da belediye üyelerinin yüzde ellisinin seçimle belirlenmesi için 2005 yılında ilk belediye seçimler yapılmıştır. 2008 yılında kabine de ilk kez bir kadının görev almasına izin verilmiş ancak, bu seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmamış, 2015 yılında gerçekleştirilen seçimlerde kadınlar ilk kez oy vermişlerdir (BBC, 2015).

Küresel ekonominin ve politikanın etkin bir aktörü olmayı amaçlayan Suudi Arabistan, reform hareketlerine devam etmekte, 2016 yılında açıklanan Vizyon 2030 programı ile ağırlıklı olarak ekonomik alanda reformlar hedeflese de kültür, spor, sosyal hayat ve insan hakları alanlarında da birçok değişim hedeflenmektedir (Euronews, 2016). Uluslararası alanda önemli bir aktör olmak hedefindeki ülke, KİK'in kurucu üyeleri arasında yer alırken, BM, OPEC, Atam Enerjisi Kurumu, Arap Ligi ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlara da üyedir.

2.3. Suudi Arabistan Ekonomik Yapısı

1939 yılında petrol ihracatına başlayana kadar, Suudi Arabistan ekonomisinde ağırlıklı olarak inanç turizmi ve hurma ihracatı başta olmak üzere ticaretten elde edilen gelirlere dayalı bir yapı söz konusu iken, bu tarihten sonra petrol üretimi ve ihracatına bağlı bir ekonomik yapı mevcuttur.

Dünya petrol rezervlerinin %21'ine sahip olan Suudi Arabistan, petrol ihraç eden ülkeler arasında da birinci sırada yer almaktadır. Petrol rezervinin toplam 264 milyar varil seviyesinde olan Suudi Arabistan'ın zengin petrol yataklarına sahip olması nedeniyle yeni rezervlerinde keşfedilebileceği tahmin edilmekte ve bu seviye 80 yıl boyunca petrol üretiminin yapılabileceği öngörülmektedir. Ülkenin önemli petrol yatakları Ghawar, Safaniyahb, Abqaiq ve Berri'de bulunmakla birlikte, 1934 yılında ilk petrol yatağı Dammam'da bulunmuş, Kral Abdülaziz zamanında 1939 yılında ilk tanker yüklü gemi ile ihracat başlamıştır (Saudi Aramco Web Sitesi, 2016).

Ülke petrollerinin yönetimi 1933-1944 yılları arasında *California Arabian Standard Oil Company (Casoc)* petrol şirketindedir. 1944'de AROMCO adını alan şirket, Suudi Arabistan petrol üretim ve ihracatında tekel olmuştur. 1970'lerde meydana gelen petrol krizleri ve Körfez bölgesinde hâkim olan petrol şirketlerinin millileştirilmesi fikri çerçevesinde Suudi 1977 yılında şirketin bütün hislerini satın almıştır (Özev, 2010, s. 129). Bununla birlikte, 1988'e kadar ARAMCO şirketi hükümet adına petrol çıkarmaya ve satmaya devam ederken, bu tarihten sonra yönetim tamamıyla Suudi Arabistan hükümetine geçmiş ve ülkenin ulusal petrol şirketi olmuştur.

Petrol üretimi belirli bir şirket üzerinden devam etmiş olan Suudi Arabistan'da İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar petrol gelirlerinde bir artış olmamakla birlikte, bu tarihten itibaren ülke gelirlerinin çoğunluğu petrol ihracatından oluşmuştur. Petrol, ülke ekonomisinin yaklaşık olarak %50'sini oluştururken, kamu gelirlerinde %90'lık bir pay ile ekonominin önemli bir mihenk taşıdır. Petrol ayrıca ülke ihracatının %90'ını da oluşturmaktadır. Petrol üretiminin ve ihracatının millileştirilmiş olmasına rağmen, petrolün satış fiyatının ABD doları üzerinden olması, ülkenin dünyada meydana gelen

ekonomik bunalımlardan kolay etkilenmesini beraberinden getirirken, yıllık enflasyon oranları üzerinde de etkili olmaktadır.

Resmi rakamlara göre 2015 yılı itibariyle Suudi Arabistan GSYİH'sı 648.971 milyar dolar, kişi başına düşen gelir 5.149 Dolar ve yıllık ekonomik büyüme oranı 2,9'dur (The World Bank, 2016). Ekonomik göstergeler açısından önem arz cari denge açığı açık 63.165 milyon dolardır. Toplam GSYİH'nın %10,2'sine tekabül etmektedir. Cari denge açısından önemli olan ihracat kalemleri petrole bağlı sanayi ürünleri yansı, organik kimyasallar, plastik ürünler ve mineral yakıtlar ve yağlar ülkenin ihraç ettiği diğer ürünler arasında yer almaktadır. Ülkenin özellikle gıda ürünlerinde dışa bağlı bir görünümü varken demiryolu araçları, makine teçhizatları, elektrik ve elektronik ekipmanlar başlıca ithalat kalemleridir (MFA Web Sitesi; Suudi Arabistan, Ülke Profili, 2016).

Suudi Arabistan ekonomisinin sektörsel dağılımı %6,7 tarım, %21,4 sanayi ve hizmet sektörü %71,9'u şeklindedir (Center for the Study of Intelligence Web sitesi, 2016). Tarım sektöründe hurma ihracatı, sanayi de petrole bağlı sanayi malları ön plana çıkarken, eğitimden sağlığa, inşaattan turizme kadar geniş bir hizmet sektörü mevcuttur. Kamuya bağlı eğitim sağlık gibi alanlarda yerli, işgücünün istihdamı söz konusu iken, sanayi ve hizmet sektöründe emek ihtiyacı ülkeye çalışmak için gelen yabancılardan karşılanmaktadır.

Körfez bölgesinin en büyük ülkesi olmasına rağmen ekilebilir tarım alanları toplam yüz ölçümün yüzde üçü kadar olması nedeniyle tarımsal çeşitlilik az olmakla birlikte hurma ve kahve ile sınırlı bir üretim söz konusudur. Hayvancılık alanında deve yetiştiriciliği bakımından Ortadoğu'da ilk sıradadır. Toprağın %39'u otlak olarak kullanılmakta, yarı kurak iklim ve steplerin varlığı, göçebe hayvancılığa bağlı küçükbaş hayvancılığın gelişmesini sağlamaktadır. Uzun deniz şeridi olmasına rağmen, diğer körfez ülkelerine göre balıkçılık yok denecek kadar azdır. (Kurt, 2009).

Ülke diğer Ortadoğu ülkeleri gibi içme suyu bakımından fakirdir. Su ihtiyacı yer altı sularından ya da arıtılmış deniz suyundan karşılanmaktadır. Şehirlerin ve yerleşim alanlarının çoğu, yer altı suları bakımından zengin olan vahalar çevresinde

kurulmuştur. Ülkenin içerisinde bulunduğu su ve suya bağlı olarak yetersiz tarım üretimi sorununu çözebilmek için 1980'ler ülke içerisinde ekilebilir tarım alanları genişletilmeye çalışılmış olsa da 2008 yılı itibariyle sorunu yurt dışında topraklar satın alarak burada tarımsal ürünler yetiştirmeye başlamıştır (T.C. Ekonomi Bakanlığı Web Sitesi; Suudi Arabistan Ülke Detay). Gıdada dışa bağımlı olan Suudi Arabistan, yıllık 8milyar dolara ulaşan gıda ve canlı hayvan ithalatı yapmaktadır (Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2015).

Ülke turizmi ise inanç turizmine bağlı olarak gelişmektedir. İslamiyet'in ortaya çıktığı yıllardan itibaren, dünyanın dört bir yanından Müslümanlar her yıl hac ibadetini gerçekleştirmek için Mekke- Medine bölgesine gelmektedir. Yılda ortalama olarak 3,5 milyon kişi hac ibadetini yapmak için ülkeye gelirken, yılın her ayında da umre amaçlı ziyaretler de dünyanın dört bir yanından devam etmektedir. İnanç turizmi haricinde Arap ülkeleri arasında gelişen eğlence ve kültür turizmi de ülkede önemi artan turizm kollarıdır. Ülkenin GSYH' sının %4,9'u turizm sektöründen elde edilen gelirlerden oluşmaktadır (MAS Web Sitesi, 2016).

Ülke sanayi sektörü devlet politikaları çerçevesinde gelişmiş ve devlet yönetimi altında petrole ve çeliğe dayalı ağır sanayi sektörleri oldukça gelişmiştir. Petro kimya, ham çelik, çimento ve elektronik ürünler ülkenin başlıca sanayi ürünleridir. Ülke son yıllarda petrole bağlı ekonomik yapıdan kurtulabilmek amacıyla sanayi ve turizm sektörleri başta olmak üzere birçok sektöre hem kendi yatırım yapmakta hem de yabancı yatırımı desteklemektedir (DEİK, 2015). Suudi Arabistan sanayi hem ucuz emek hem de ucuz hammadde ile maliyetleri düşürecek - petro kimya ve plastik gibi-sanayi ürünlerine ağırlık vermektedir.

Ülke, petrol haricinde 8.489 trilyon varile varan doğal gaz rezervlerine sahiptir ve dünyada doğal gaz rezervleri açısından altıncı sıradadır (Center for the Study of Intelligence Web sitesi, 2016). Doğal gaz üretimi açısından dünya toplamının %5'i ülkede üretilmektedir. Doğal gaz ihracatı yapılmamakta, üretilen doğal gaz iç pazarda tüketilmektedir. Petrol ve doğal gaz haricinde fosfat, bakır, çinko, magnezit gibi diğer maden yataklarına da sahip olan Suudi Arabistan, 2004 yılında Madencilik Yasası çıkarmış ve bu yasa kapsamında maden alanında %100 yabancı yatırıma izin vermiş ve

yatırımlar için çeşitli teşvikler geliştirmiştir (T.C. Ekonomi Bakanlığı Web Sitesi; Suudi Arabistan Ülke Detay)

Diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da inşaat sektörü, ekonomide modernleşmenin bir göstergesi olarak önemli bir yere sahiptir. Sektörün %30'u kamu %70'i özel sektör idaresi altındadır. Yabancı yatırımlara izin verilen inşaat sektöründe projelerin %70'i yabancı yatırımlar tarafından yapılırken, %30'u yerli firmalar tarafından üstlenilmiştir. Sadece iskân yerleri değil hastane, okul, demiryolu, petrol sahası ve sanayi tesisleri de inşaat sektörü kapsamına girmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı Web Sitesi; Suudi Arabistan Ülke Detay).

Suudi Arabistan ekonomik çeşitliliği artırmak, üretim ve endüstriyi teşvik etmek amacıyla endüstriyel merkezler olması amaçlanan Ekonomik Şehirler projesi mevcuttur. Bunlardan en önemlisi Kral Abdullah Ekonomik Şehri (KAEC) projesidir. 26.6 milyar dolarlık Kızıl Deniz kıyısında yapılması tasarlanan proje kapsamında dünyanın en büyük deniz limanı, uluslararası havalimanı, üniversiteler, sanayi bölgeleri, eğlence ve yerleşim alanları inşa edilecektir (Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2015). Projenin 2018 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Suudi Arabistan Yatırım Fonu'nun verdiği bilgilere göre, KAEC haricinde, Asya, Avrupa ve Afrika arasında önemli deniz yolu üzerinde, enerji ve imalat ağırlıklı olmak üzere Jazan (Saudi Aramco Web Sitesi, 2016) ve Yanbu Ekonomi şehri, Cidde'de finans ağırlıklı bir Ekonomi Şehri ve bunlar haricinde de birçok proje oluşturulmaktadır (Invest Saudia Web Sitesi , 2016). Bu projelerin ülke modernleşmesine katkıda bulunması düşünülürken, aynı zamanda yeni istihdam alanlarının oluşmasını ve var olan işsizlik oranlarının düşürülmesine katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Aynı zamanda bu projelerin hayata geçirilmesi için ihtiyaç duyulan emek gücü nedeniyle yabancı işçi talebinin artması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Suudi Arabistan'da var olan bir diğer önemli sektör ise bankacılık ve finans sektörüdür. Suudi Arabistan şeriat ile yönetilen bir ülke olması nedeniyle bankacılık ve finans işlemleri şerri hukuk kurallarına göre düzenlenmekte olup var olan bankacılık sistemine İslami bankacılık denilmektedir. Suudi Arabistan'daki bankacılık ve finans faaliyetleri merkez bankası olan “ The Saudi Arabian Monetary Agency” tarafından

düzenlenmekte ve yönetilmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı Web Sitesi; Suudi Arabistan Ülke Detay). Bankacılık ve finans ve faaliyetleri yerel bankalar ve şube açmasına izin verilen yabancı bankalar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu bağlamda on iki tane yerel banka ve on üç tane yabancı banka Suudi Arabistan'da faaliyet göstermektedir (Saudi Arabia Monetary Authority Web Sitesi , 2015). Bankalardan kredi alınabilmekte ve yapılacak ticaretler finansman yoluyla desteklenmektedir. Suudi Menkul Kıymetler Borsası olan ve finans işlemlerinin yürütüldüğü borsa, merkez bankasına bağlıdır. Bu borsa, Körfez ülkeleri ve Arap ülkeleri arasındaki en büyük borsa olma özelliğine sahiptir. Ayrıca Suudi Arabistan, İslami bankacılık açısından dünya piyasasında gittikçe artan bir öneme sahiptir (Dünya Katılım Bankacılığı Rekabet Raporu 2016).

2.4. Suudi Arabistan Emek Piyasası Genel Durumu ve Yabancı İşgücü Varlığı

Suudi Arabistan Körfezdeki en büyük ekonomiye sahip ve dünya petrol rezervleri açısından dünya sıralamasında ikinci sırada yer alan ülkedir. Ülkede keşfedilen petrol rezervlerine bağlı olarak hızla büyüyen ülke ekonomisi ve ekonomik büyümeye bağlı olarak gelişen ve genişleyen sektörler yabancı işgücü talebini de beraberinde getirmiştir. Suudi Arabistan, diğer Körfez ülkelerinden farklı olarak, Müslümanlar için önemli bir yere sahip olan Mekke ve Medine şehirlerine umre ya da hac ibadetini yapmak için gelen yabancı ülke vatandaşlarının İslamiyet'in kuruluşundan bugüne sürekli olarak giriş-çıkışlarının yoğun olduğu bir ülkedir. İnsani hareketliliğin bu kadar fazla olduğu bir ülke olarak Suudi Arabistan, diğer Körfez ülkelerine göre daha kontrollü ve daha sıkı göç politikaları izlemektedir.

1930'larda petrolün keşfedilmesiyle artan az vasıflı ve vasıfsız işgücü talebi ve buna bağlı ortaya çıkan emek göçü, 1973 petrol krizi ile daha belirgin hale gelmiştir. Bu ihtiyaç başlangıçta diğer Arap ülke vatandaşlarından karşılanmaya çalışılırken daha sonraki yıllarda Asya kökenli göçmen işçiler tercih edilmeye başlamıştır. 1979 yılı itibarıyla, Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan siyasal gelişmeler, İran Devrimi ve Körfez Savaşı gibi sorunlar diğer Körfez ülke yönetimlerini olduğu gibi Suudi Arabistan'ı da daha itaatkâr ve daha kolay yönetilebilir olan Asya kökenli göçmenlere yöneltmiştir

(Bel-Air, 2014, s. 4). Bu bağlamda Asya ülkeleriyle yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde ülkeye gelen göçmen işçiler, işgücü piyasasında etkili bir aktör olagelmıştır.

Diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi, Suudi Arabistan'da da yabancı işçi varlığını düzenleyen sistem kefil sistemidir. Kefil sistemi, yabancı bir kişinin ülkede göçmen işçi olabilmesi ve çalışma izni alabilmesi için, bir Suudi vatandaşının kendisine kefil olması gerekliliğine dayanır. Kefili olmayan göçmen işçi ülkede çalışma izni alamaz. Kefil, gelecek olan göçmen işçinin gerçekleştirecek olduğu ekonomik faaliyetlerden sorumludur. Katar'da olduğu gibi Suudi Arabistan'da da göçmen işçi, kefilin izni olmadan ülkeden ayrılamaz ve işverenini değiştiremez(Yalçın S. , 2015, s. 4). Kefiller genellikle işverenlerdir. Göçmen işçilerin, çalışma izni ve ikamet izni için işverene bağlı duruma gelmesi, göçmen işçilerin belirli hukuksal ve soysal haklardan mahrum kalmasını da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar göçmen işçiler Suudi Arabistan'a gelmeden önce “*geçici iş sözleşmesi*” imzalıyor olsalar da ülkeye geldikten sonra iş sözleşmesindeki şartlara çoğunlukla riayet edilmemektedir. İşverenlerin ya da aracı kurumların göçmen işçilerin pasaportlarına el koyması, göçmenlerin olumsuz çalışma koşullarında çalışmalarına ve kefil sisteminden kaynaklanan bir takım sorunlara neden olmaktadır. İşçinin pasaportunun elinden alınıp yerine ikamet kartının verilmesi, işçinin seyahat özgürlüğünü kısıtlayan bir uygulama olup, bu şekilde kefile tam bir bağlılık ortaya çıkmasıyla birlikte işçinin çalışma özgürlüğü de elinden alınmaktadır.

Suudi Arabistan'da kefil sistemi ile kefillere geniş hak ve imtiyazlar verilmektedir. Suudi bir kefil olmaksızın birçok haktan mahrum durumda olan göçmen işçiler, kefillerin bu hak ve imtiyazları kötüye kullanmasına karşın, savunmasız durumdadırlar. İşçilerin çalışma ofislerine şikâyetle bulunma hakkı bulunmakla birlikte, çoğunlukla şikâyetlerin değerlendirilmemesi veya sonuçların çok uzun sürelerde elde edilmesi, göçmen işçileri kefil veya işverenin sömürüsüne maruz bırakmakta ya da ülkede illegal yollarla kalmalarına sebep olmaktadır. Elllerinde ikame izni bulunmayan göçmen işçiler, illegal duruma düşmekte ve İçişleri Bakanlığı tarafından cezalandırılmaktadırlar(Shah, 2014, s. 8).

Suudi Arabistan Ulusal İnsan Hakları Derneği'nin Suudi Arabistan'da kefil sistemine bağlı olarak ortaya çıkan sorunları tespit etmek için hazırlamış oldukları rapor yaşanan sorunların mahiyetini göstermektedir. İşçilerin sözleşme kapsamında yer alan işler haricindeki işlerde çalıştırılması, çalışma koşullarının kötü olmasının yansın kefiller tarafından fiziksel ya da sözlü şiddet uygulanması, kefillerin keyfi olarak göçmenlerden aylık ya da haftalık ücret talebinde bulunması, göçmenlerin sosyal haklarının kefiller tarafından kısıtlanması, kefillerin ilgili hükümet birimlerini vize verme / alma, belge doğrulama veya bilgilendirmelerin eksik ya da yanlış yapılması, bazı kefillerin herhangi bir işgücüne ihtiyaç duymaksızın kefil sisteminden elde edecekleri kazanç için kefil olmalarına bağlı olarak vize tüccarlarının ihtiyaç duyulmayan işgücünü ülkeye getirmesi, iş kanununa göre yasak olmasına rağmen işverene bağlı durumdaki göçmen işçilerin maaşlarının ödenmemesi veya geç ödenmesi gibi durumlara maruz kalması gibi durumların sıklıkla yaşandığı belirtilmektedir (Saudi Gazette, 2015).

Suudi Arabistan'daki yabancılar ülke nüfusunun 11.660.998'i yani yaklaşık olarak %33'ünü oluşturmaktadır (General Authority for Statistic Web Sitesi , 2016). Bu sayı, ülkedeki toplam işgücünün %56,5'ine tekabül etmektedir. İstidam edilen Suudilerin çoğunluğu kamu sektöründe yönetici, profesyonel işleri, tekniker veya devlet memuru olarak çalışmaktadır. Bununla birlikte, ülkeye çalışma için gelenlerin neredeyse tamamı özel sektörde, vasıfsız veya yarı vasıfsız işlerde istihdam edilmektedirler. Suudiler her işte çalışmayı kabul etmemekte ve var olan işkollarında Suudi – Suudi olmayan işgücü ayrımı bulunmaktadır. Bu şekilde, Suudi Arabistan çalışma hayatı ikili emek piyasası görünümündedir.

Çalışma hayatına daha detaylı bir şekilde bakıldığında, Suudi Arabistan İstatistik Kurumunun vermiş olduğu bilgilere göre ülkedeki çalışma çağındaki nüfusun %33,3'ünü Suudi erkekler, %9,7'sini Suudi kadınlar, %51,4'ünü yabancı erkekler ve %5,1'ini yabancı kadınlar oluşturmaktadır. Toplam işgücünün istihdam edilme oranları kadınlar ve erkekler arasında farklılık göstermekte, erkeklerin %83,4'ü istihdam edilirken, kadınlarda bu oran %16,6'lardadır. Bu durum işsizlik oranlarına da yansımaktadır. Suudi Arabistan işsizlik oranı, %12,1 seviyesinde iken, kadınlarda

işsizlik oranı %34,5 gibi çok yüksek bir orana sahipken erkeklerde bu oran %5,7'dir. Yaş grupları bazında incelendiğinde kadınlarda 15-30 yaş gurubu işsizlik oranı yüksekken, erkeklerde 25-35 yaş arası işsizlik oranları yüksek olmakla birlikte 40 yaş üzeri grupta hem erkeklerde hem de kadınlarda işsizlik oranları çok düşük seviyelerdedir (General Authority for Statistics, 2017, s. 10-18). Genç işsizliği olarak kabul edilen 15-24 yaş arasında işsizlik oranı %30,4 gibi yüksek bir seviyededir. Bu durum, bağımlı nüfus oranını da etkilemekte, %47,9 ile yüksek bir seviyeye ulaşmaktadır (Center for the Study of Intelligence Web sitesi, 2016).

Suudi Arabistan'da işgücüne katılanların mesleklere göre incelendiğinde Suudilerin %33,3 hizmet sektöründe, %18'i bilim, sanat gibi teknik alanlarda teknisyen olarak, %1,5'i sanayi, kimya ve besin sektöründe çalışmaktadır. İstihdam edilen Suudi kadınlar en çok %45,1'i bilim, sanat ve insani kuruluşlarda çalışmakla birlikte, hayvancılık ve balıkçılık gibi sektörlerde %0,3 ile en az istihdam edilmektedir. Bu oran erkeklerde %38,7 ile servis sektöründe yüksekken, %1,6 ile en düşük olarak sanayi, kimya sektöründe çalışmaktadırlar. Yabancı istihdamında ise bu durum işkolları açısından farklılık göstermektedir. İstihdam edilen yabancıların %34,4'ü mühendislik yardımcı işlerinde, %25,4'ü servis sektöründe çalışmaktadır. Yabancı erkekler %37,7'lik oranla en çok mühendislik yardımcı işlerinde³ istihdam edilirken, %1,2 ile en az yönetici kadrolarında yer almaktadırlar. Yabancı kadınların %81,6'sı servis sektöründe çalışırken, %0,3 ile en az mühendislik yardımcı işlerinde çalışmaktadırlar (General Authority for Statistics, 2017, s. 20). Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere, mavi yakalı olarak adlandırılan işlerde genellikle yabancı işgücü istihdam edilirken, beyaz yakalı işlerde Suudiler istihdam edilmektedir.

İstihdam edilenler faaliyet alanlarına göre incelendiğinde, Suudi erkekler %42,4'lük bir oranla çoğunlukla üst yönetici, savunma, sosyal güvenlik gibi yüksek pozisyonlarda görev alırken, Suudi kadınlar %69,9'lük bir oranla eğitim hizmetlerinde çalışmaktadırlar. Yabancı erkekler, %28'lik bir oranla inşaat sektöründe, %22,52'lik bir oranla da araç- gereç bakım hizmetlerinde çalışırken, yabancı kadınların %78,5'i ev

hizmetlerinde, %12'si ise sağlık ve sosyal hizmetlerde çalışmaktadırlar (General Authority for Statistics, 2017, s. 22). Mesleklere ve faaliyet alanlarına göre dağılımdan da fark edileceği gibi, Suudiler kamu sektöründe ve özel sektörde yönetici kadrolarında yer alırken, ülkeye çalışmak için gelen yabancılar, çoğunlukla özel sektörde ve ağır ve zor işlerde çalışmaktadır.

Suudi Arabistan'daki yabancı varlığı diğer körfez ülkelerine göre sayısal olarak fazla olmakla birlikte, Suudi nüfusun da çokluğu ülkedeki yabancı oranını diğerlerine göre düşük seviyelerde göstermektedir. Suudi Arabistan, alışma hayatında etkili olan bu yabancılar ağırlıklı olarak Asya Kkenliler olmakla birlikte, diğer Arap ülkelerinden gelenler de önemli bir orana sahiptir. Ülkedeki yabancı nüfusun aşından Hindistanlıların sayısı yaklaşık olarak üç milyondur. Pakistanlı, Bangladeşli ve Endonezyalı sayısı bir buçuk milyondur. Bu lkeleri Mısırlı, Suriyeli, Sudanlı, Yemenli, Filipinli, Sri Lankalı ve Afganistan vatandaşları takip etmekte ve sayıları yüz binleri bulmakla birlikte, otuz iki ülke vatandaşlarının çeşitli sebeplerle ülkede bulunduğu bilinmektedir. Diğer Arap ülkelerinden gelen nüfus çoğunlukla ülkeye Hac ibadeti için gelip, illegal yollarla yaşamaya ve çalışmaya devam edenlerden oluşmakla birlikte bu duruma Yemenlilerde sıklıkla karşılaşılmaktadır (Bel-Air, 2014, s. 7).

Körfezin diğer ülkelerinde olduğu gibi, Suudi Arabistan da Asya lkeleri ile “geçici işçi sözleşmeleri” yapmakta ve mevcut g yönetimini kontrol etmeye çalışmaktadır. G yönetimini iş sözleşmeleriyle düzenlemeye alışan Suudi Arabistan, istihdam piyasasındaki mevcut yabancı işgücüne bağımlılığı azaltmak için işgücünün millileştirilmesine yönelik sıkı politikalar uygulamaktadır. Millileştirme politikaları ilk olarak 1990 yılında dördüncü beş yıllık kalkınma planında yer verilerek, diğer körfez ülkelerine oranla çok daha erken bir tarihte istihdamın millileştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Belirlenen kalkınma politikasında yerli işgücünün eğitilip, vasıf düzeyinin yükseltilmesiyle yabancı işgücüne bağımlılığın azaltılması planlanmış, bu amaçla meslek eğitim programlarının geliştirilmesi ve yerli işgücünün özel sektörde çalışması teşvik edilmiştir. Sonraki kalkınma politikalarında da işgücünün millileşmesine- Suudileşmesine yönelik çalışmalar devam etmiş, yerli işsizlik oranlarını azaltmak için özellikle kadın ve genç istihdamının önemi vurgulanmış, 1998 yılında ilk

kez kadınların işgücüne katılımına dikkat çekilmiştir. Yapılan çalışmalar sadece işgücünün eğitilmesi ve teşviki ile sınırlı kalmamış, yıllara göre özel sektörün yerli işgücünü çalıştırmasına yönelik değişik kotalar ve teşvikler getirilmiştir (MFA, Riyad Büyükelçiliği; WEB Sitesi, 2016). Bunların en önemlisi 2011 yılında ilan edilen “*Nitakat Programı*”dır.

Nitakat Programının genel çerçevesini anlatamadan önce Suudileştirme politikasının önemine değinmekte fayda bulunmaktadır. Suudi Arabistan, Katar, BAE ve diğer körfez ülkelerinden farklı olarak yerli nüfusun da yüksek olduğu bir ülkedir. Yerli nüfusun buna bağlı olarak yerli işgücünün varlığı, Suudi hükümetinin yerli işgücünü artırmak yönünde politikalar geliştirmesine imkân vermektedir. Bu durum, Suudi göç yönetimi politikalarını ve ülkeye gelecek yabancı varlığını etkilemesi açısından önem arz etmektedir.

İşgücünün Suudileştirilmesi kapsamında ilan edilen Nitakat Programı, Arapça gruplar- bölgeler anlamına gelmektedir. Özel sektörde farklı işkollarında, farklı statülerdeki işyerlerinde bir takım düzenlemeler ve teşviklerle Suudi işgücü sayısının artırılması amaçlayan bir kota sistemidir. İşyerlerini dörtlü sınıflandırma getiren sistem, çalışan kişi sayısına göre Suudi çalışan istihdam etme zorunluluğu getirmektedir. İşyerlerini çalışan sayısına göre küçük, orta, büyük ve mega olarak sınıflandırıldığı sistemde belirlenen kotaları uygulanmasına göre şirketler kırmızı, sarı, yeşil ve premium olmak üzere dört bölgeye ayrılmaktadır. Kırmızı ve sarı bölgelerdeki şirketler Suudi çalışanlar konusunda düşük performans gösterirken, yeşil iyi bir oranda Suudi çalışan istihdam eden şirketleri, Premium ise Suudi çalışan konusunda en yüksek orana ulaşmış şirketleri sembolize etmektedir (The Nitaqat Program, 2011).

İş yerlerinin belirlenen kotalara uyması için bir takım yaptırımlar ve teşvikler de uygulanmaktadır. Nitakat programı teşvik ve yaptırımlar haricinde sadece Suudilerin çalışabileceği işkollarını da belirlemiştir: Güvenlik, gümrük, sağlık vb. on dokuz farklı iş kolunda farklı departmanlarda sadece Suudilerin çalışmasına izin vermektedir. Kırmızı ve sarı bölgelerdeki işyerleri çalıştırdıkları yabancı işgücünün izinlerinin alınması ve yenilenmesi konularında hizmetlerden faydalanması engellenirken yeşil ve Premium bölgesinde yer alan iş yerleri ücretler ve vergilendirme konusunda birçok

teşvikten faydalanabilmektedir (Bel-Air, 2014, s. 4). Yeşil ve Premium bölgelerinde ücretler daha yüksek, kırmızı – sarı bölgelerde ücretler daha düşük seviyelerdeyken, ücretlerin devlet tarafından teşvikli Suudi işgücünün daha maliyetli olması nedeniyle program kapsamında Suudi hükümeti büyük harcamalar yapmıştır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, özel sektörde Suudi bir kişinin aldığı ücret 1200 dolar, yabancı işgücünün aldığı ücretse 300 dolar civarındadır (Investment Bank, SICO Reesaerch Web Sitesi, 2015). İşgücünün millileştirmesine yapılan yatırımlar yanı sıra, Nitakat Programının açıklandığı yıl, Arap baharının ülkeye sıçramaması için ücretlerde yapılan iyileştirmeler ve devreye sokulan ekonomik yardım paketleri dâhil edildiğinde, 130 milyar dolarlık bir harcama yapıldığı tahmin edilmektedir (Al Jazeera , 2014).

Nitakat Programı tam anlamıyla başarıya ulaşmış olarak kabul diğer körfez ülkelerine de işgücünün millileştirilmesi konusunda örnek teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir. Uygulamaya konulduğu yıl itibariyle, özel sektördeki Suudi işgücünde artış gözlenmekle birlikte, düşürülmesi amaçlanan işsizlik oranlarında önemli bir değişiklik meydana getirmemiştir. Hiç kuşkusuz bu durumu ortaya çıkaran birkaç önemli husus bulunmaktadır. İlk olarak yerli işgücünün özel sektör ve kamu sektöründeki ücret farklılıkları nedeniyle özel sektörde çalışmayı tercih etmemesidir. Örnek vermek gerekirse kamu sektöründe çalışan bir öğretmenin maaşı 2500 dolarken, özel sektörde bu 550 dolara kadar düşmektedir (Bel-Air, The Nitaqat Campaign of Saudisation of the Labour Force, 2014). Bir diğer önemli etken, bazı işlerin göçmen işi olarak kabul edilmesi ve yerli işgücünün bu işlerde çalışmayı kabul etmemesidir. Bu durum, diğer körfez ülkelerinde de Suudi Arabistan'da da istihdamı etkilemektedir. İkili emek piyasasının hâkim olduğu körfez ülkelerinde, yerli nüfus kendi kültürü ve kendini küçük düşüreceğini düşündüğü işlerde çalışmaya sıcak bakmamaktadır. Kadınların istihdam ki payını artırmaya da yönelik bu programın, geleneksel kısıtlamalar nedeniyle mevcut kadın istihdamını da olumlu yönde etkilememiştir (Koyame-Marsh, 2016, s. 44). Ancak, programın daha ilk yıllarında olmasını göz önünde bulundurulduğun, yabancı işgücünün varlığında bir değişiklik henüz meydana getirmiş olmamasına rağmen, Suudilerin istihdamında oransal olarak az görünse de artış meydana getirmesi, programın ileriki yıllarda daha etkili olabileceği kanaatini beraberinde getirmektedir.

Devlet eliyle uygulanan politikalar, mevcut işgücü talebine yönelik olması, politikaların gerçekçiliği açısından önem arz etmektedir. Yabancı iş gücünün çalışmayı kabul ettiği şartları yerli işgücü çalışmayı kabul etmemektedir: düşük ücretler, zorlu işler, sosyal güvencesiz çalışma, uzun çalışma süreleri, ücretlerin zamanında ödenmemesi, yapılan iş sözleşmelerine işverenlerin riayet etmemesi, maaşların zamanında ödenmemesi gibi olumsuz çalışma koşulları altında çalışan yabancı işgücü, Suudi istihdam piyasasının belkemiğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte ikili emek piyasasının hâkim olduğu Suudi Arabistan'da işgücündeki yabancı varlığı sorunsalının uzun dönemde de ülkenin ana meseleleri arasında yer alacağı ön görülmektedir.

3. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

3.1. Birleşik Arap Emirlikleri Coğrafi Konumu ve Demografik Konumu

Arap yarımadasının güneyinde yer alan yedi adadan oluşan Birleşik Arap Emirlikleri, 83.600 km²'lik yüz ölçümüne sahiptir. Doğusunda Umman, güneyinde Suudi Arabistan, kuzey batısında Katar ve kuzeyinde Basra Körfezi yer almaktadır. Toplam deniz sınırı 1.318 km ve toplam kara sınırı 1.066 km olmakla birlikte, 457 km Suudi Arabistan ve 609 km Umman ile sınır komşusudur. Resmi dili Arapça'dır ancak İngilizce yaygın olarak kullanılmaktadır. BAE'nin Başkenti Abu Dhabi ve Dubai ülkenin önemli şehirlerindedir. Diğer körfez ülkelerinde olduğu gibi BAE de sıcak ve kurak bir iklime sahiptir. Yaz aylarında sıcaklık 54°C kadar ulaşmaktadır. Bitki örtüsü ve tarım alanları bakımından fakir olan ülkede, akarsuların bulunmaması nedeniyle tatlı su ihtiyacı deniz suyunun arıtılmasıyla elde edilmektedir.

BAE'nin nüfusu Ocak 2017 yılı itibariyle 9.492.621 kişidir (UNDATA Web Sitesi; Country Profile, UAE, 2015). Bu sayıya ülkeye çalışmak için gelen yabancılar da dâhildir. Zira ülke nüfusun sadece %15'i vatandaşlardan oluşurken geriye kalanı yabancılardır. Toplam nüfusun yaklaşık olarak %20,94'ü 0-14 yaş grubu, %79'u 15-64 yaş gurubu ve %1'i 65 yaş ve üzeri yaş grubundan oluşmaktadır. 15-64 yaş grubunun yüksek olmasında, ülkeye çalışmak için gelen nüfusun çoğunlukla gençler olmasının etkisi vardır. Ülke içerisindeki net göç oranı bin kişide 11,3 kişidir. Nüfus büyüme oranı 1,89 seviyesinde olmakla birlikte, ortalama yaşam süresi 76,5'dir. Nüfusun

cinsiyetlere göre dağılım oranı 2,275 seviyesinde erkekler lehineyken diğer körfez ülkelerinde olduğu gibi BAE’de de dünya ortalamasının üzerinde seyretmekte ve BAE, Katar ‘dan sonra dünya sıralamasında ikinci sırada yer almaktadır (United Arab Emirates, 2016). Nüfusun %85’i şehirlerde yaşamakta, yıllık şehirleşme oranı ise %2,87’dir. Şehirlerdeki nüfus ağırlıklı olarak Dubai, Sharjah ve Abu Dhabi’de yaşamaktadır.

Tablo 5: BAE Nüfusunun Yıllara göre Nüfusu, Büyüme Oranı ve Yıllık Değişim Oranı

Yıl	Nüfus	Büyüme Oranı(%)	Yıllık değişim Oranı(%)
2015	9.121.551	0.65	1.91
2008	6455121	15.46	-
2005	4.228.961	11.26	8
1995	2.294.237	5.09	5.35
1985	1.315.356	5.29	5.84
1975	491.607	17.78	17.68
1974	417.386	18.09	-
1965	144.269	9.53	10.17
1955	78.137	4.26	2.72

Kaynakça: Tablo <http://www.worldometers.info/world-population/united-arab-emirates-population/> ve

http://countrymeters.info/en/United_Arab_Emirates ‘dan elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır.

Tablo 5’de görüldüğü gibi BAE nüfusu yıllara göre sürekli artış göstermiştir. Yıllar içerisinde en yüksek büyüme oranı 1974 yılında 18.09 seviyesinde gerçekleşirken, en düşük büyüme oranı ise 2015 yılında 0.65 gibi çok düşük bir oranla gerçekleşmiştir. 1955’den 1975’e kadar nüfus oranları dalgalı bir artış gösterirken, 1975’den 2002’ye

kadar sürekli düşme eğiliminde olmuştur. 2002-2008 yılları arasında tekrardan artış gösteren büyüme oranları, 2015 yılında en düşük seviyelere ulaşmıştır. Ülkedeki nüfusun diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi doğal nüfus artışı yolu ile artmaması, bu dalgalanmaları beraberine getirmektedir. Ülkeye çalışmak için gelen yabancıların ülkeye giriş çıkışlarının sıkı kontrolü gibi yasal düzenlemeler, bölgede meydana gelen siyasi olaylar ve ekonomik krizler ülkeye gelen yabancı sayısını azaltırken, ekonominin büyüme gösterdiği dönemlerde ülkeye gelen yabancı sayısına paralel olarak nüfus büyüme oranları da artış göstermiştir.

Körfez’de yerli nüfusun toplam nüfus içerisinde en düşük olduğu ülke, BAE’dir. Toplam ülke nüfusunun %85’i yabancılardan oluşmaktadır. Yabancıların %60’a yakını Asya ülkelerinden gelenlerden oluşmaktadır. Endonezya(%27,15), Pakistan (%12,53), Bangladeş (%7,31), Filipinler(%5,49), Nepal (%3,13) ve Sri Lanka (%3,3) gibi ülkeler Asya kökenli yabancıların yanı sıra İran(%5) ve Mısır(%4,18) gibi Ortadoğu bölgesinden gelenler de mevcuttur (Business in Qatar and Beyond Web Sitesi: UEA, 2017).

Çok farklı etnik kökenden bir araya gelmiş insanların yaşadığı BAE’de, dini inanışlar da çeşitlilik göstermektedir. Nüfusun %76’sı Müslüman olan ülkede %9 oranında Hıristiyan mevcuttur. Budizm, Hinduizm gibi Asya kökenleri dinlere mensup insanların sayısı %5 civarındayken, geri kalanı Yahudilik, Dürzilik gibi Ortadoğu’da mevcut diğer dinlere inananlardan oluşmaktadır.

3.2. Birleşik Arap Emirlikleri Siyasi Yapısı

BAE, yedi farklı emirliğin bir araya gelerek oluşturduğu bir federe devlettir. İngiltere’nin ülkeden çekilmiş olduğu 2 Kasım 1971 ülkenin resmi kuruluş günü olarak kabul edilmektedir. Ülkede yedinci yüzyıldan itibaren var olan emirlikler, Abu Dhabi, Dubai, Acman, Al Fucayra, Aş Şarkiya ve Umm el Kayvan İngiltere’den bağımsızlık kazandıktan sonra Birleşik Arap Emirlikleri devletini kurmuşlar ve 1972 yılında Ras el Kayman Emirliği de federasyona katılmıştır (Gerçeksever, 2005, s. 312). 1971-2004 yılları arasında başkent Abu Dhabi emiri, Şeyh Zayed bin Sultan El Nahyan’ın yönettiği

BAE, 2004 yılından bugüne oğlu Şeyh Halife bin Zayed Al Nahyan tarafından yönetilmektedir.

On altıncı yüzyılda, Körfez bölgesinde etkili olmaya başlayan Portekizlilerden itibaren sahip olduğu limanlar nedeniyle İngiltere başta olmak üzere diğer Batılı devletlerinde dikkatini çekmiş ancak Osmanlı'nın bölgedeki varlığı sebebiyle ilişkiler sınırlı kalmıştır. İngilizlerin bölgede etkinliği on dokuzuncu yüzyıl başında, Doğu Hindistan Şirketi'nin ticari faaliyetlerini bölge limanları üzerinden kurmaya başlamasıyla artış göstermiştir. Ticaret gemilerine limanlarda zarar verildiği iddiasıyla İngiltere limanlara müdahale etmeye başlamış ve 1853 yılında İngiltere ve emirlikler arasında karşılıklı barış anlaşması imzalanmış, böylece hem İngiliz ticaret güvenliği sağlanırken hem de İngiltere'nin bölgedeki varlığı kabul edilmiştir. Her ne kadar Osmanlı bu anlaşmaları tanımasa da 1892 yılında Emirlikler ile İngiltere arasında yeni bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşma gereğince emirlikler dış işlerinde İngiltere'ye bağlı kalırken, iç işlerinde serbest olmuşlardır. 1914 yılında Osmanlı'nın tamamen bölgeden çekilmesi üzerine, 1971 yılına kadar emirlikler İngiliz protektorası olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Bilge, 1992, s. 201).

1971 yılı, BAE için resmi kuruluş yılı olmakla bu emirlikler arası federatif ilişkiler daha eski tarihlere dayanmaktadır. 1952 yılında bir araya gelen yedi emirlik Ateşkes Kıyısı- Aşiretler Devleti (Trucial States) olarak bilinen *Anlaşmalı Emirlikler Konseyini* kurmuşlardır. Hem kendi aralarındaki ilişkiyi hem de İngiltere'yle ilişkilerini düzenlemek amacıyla bir araya gelen emirlikler, yılda bir kez ya da daha sık aralıklarla bir araya gelerek, emirliklerin savunma, dış işleri, bölgesel kalkınma, ekonomik işbirliği gibi alanlarda ortak hareket etmişlerdir (Duke, 1975, s. 81)

İngiltere'nin 30 Mart 1968 yılında Körfez bölgesinden ayrılacağını açıklaması üzerine Bahreyn, Katar ve Anlaşmalı Emirlikler Konseyi bağlı olan yedi emirlik bir araya gelerek Arap Emirliği Birliği'ni kurmuşlardır. Bahreyn ve Katar'ın 1971 yılında bu birlikten ayrılarak, kendi bağımsızlıklarını ilan ederken (Arı, 1996, s. 48) BAE; 1971 yılında Federasyon Anayasasını da ilan ederek resmen kurulmuştur. 1981 yılında kurulan KİK altında diğer körfez ülkeleri ile birçok uluslararası konuda işbirliği yoluna gitmiştir.

BAE, 1971 yılında kabul ettiği anayasasını, 1976 ve 1981 yıllarında olmak üzere iki kez değiştirmiş olmakla birlikte, federal mekanizma üç temel unsurdan oluşmaktadır: Federal Yüksek Konsey, Federal Ulusal Konsey ve Federal Bakanlar Kurulu.

Federal Yüksek Konsey, yedi emirliğin emirlerinden oluşan en yüksek yönetim organıdır. Konseyin başkanlığını, Abu Dhabi emiri yapmaktadır. Konseyde kararlar en az beş emirin onayı ile alınırken, bu beş oy içerisinde Abu Dhabi ve Dubai emirinin onayı olmak zorundadır. Konseyin görevi, federal yasaları onamak, devlet başkanı, başbakanı ve bakanlar kurulunu belirlemektir. Devlet başkanlığını Abu Dhabi Emiri - *Şeyh Halife bin Zayed Ak Nahyan*- devlet başkan yardımcılığı ve başbakanlığı ise Dubai emiri -*Şeyh Muhammed bin Rashed Al Maktoum*- yürütmektedir. Abu Dhabi emirinin devlet başkanı olması yönünde yazılı bir sözleşme olmamakla birlikte, usul olarak bu şekilde devam etmektedir.

Federal Ulusal Konsey, emirler tarafından iki yıllığına atanan kırk kişiden oluşmakta ve danışma kurulu görevi görmektedir. Abu Dhabi ve Dubai'den sekizer, Şarcah ve Res'ul Hayme'den altışar, Ümmü'l Kayman, Acman ve Füceyre'den dörder üye olmak toplam kırk kişi, bakanlar kurulunun önermiş olduğu yasaları incelemek ve denetlemek ile yükümlüdür (Gerçeksever, 2005, s. 314). Ülkede en yüksek yargı Birlik Yüksek Mahkemesi'dir. Birlik Yüksek Mahkemesi biri başkan beş üyeden oluşmaktadır. Hâkimler, süresiz olarak seçilir, verilen hükümlerin İslam hukukuna aykırı olmaması esas olmakla birlikte, kadılar verdikleri kararlarda bağımsızdırlar.

1971'de yönetime gelen El Nahyan, ülkenin diğer körfez ülkelerine göre daha erken bir dönemde ülkenin modernleşmesini sağlayacak politikalar yürütmüştür. Dış politikada Batıyı takip eden, liberal ekonomiyi benimseyen El Nahyan, ülkenin bugünkü modern görünümüne sahip olmasını sağlamıştır (TETSİAD, 2014). Abu Dhabi ve Dubai başta olmak üzere, diğer şehirlerde modern görünme sahiptir ve bu modern görünüm diğer körfez ülkelerinin modern şehirler oluşturmak ve alt yapılarını geliştirmek açısından emsal teşkil etmektedir.

3.3. Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomik Yapısı

Diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi, BAE'nin de petrole bağlı bir ekonomisi vardır. Emirlikler arasında ekonomik faaliyetler farklılık göstermekle birlikte ülke petrolün ilk keşfedildiği yıllardan itibaren petrolün çıkarılması, işlenmesi, üretilmesi, satışı ve petrole bağlı gelişen ekonomisi sayesinde kişi başına düşen gelir açısından dünyadaki en zengin ülkelerden birisidir. Emirlikler arasında petrol rezervleri açısından Abu Dhabi en zengin olan emirlik iken, diğer emirlikler de petrol üretiminden veya petrole bağlı sanayi kollarından ve iki büyük emirliğin desteği ile gelişmektedir.

Çalışma kapsamında emirliklerin ekonomisi toplu olarak değerlendirilecek olmasını rağmen, emirliklerin genel özellikleri özetlemekte fayda bulunmaktadır. Ülke topraklarının %86'sı Abu Dhabi, %5'i Dubai ve geri kalanı beş emirliğin yönetimi altındadır. En büyük emirlik olan Abu Dhabi ülke petrol üretiminin %90 'ını gerçekleştirirken, nüfusun üçte biri de burada yaşamaktadır. İkinci büyük emirlik Dubai, BAE ticaret ve turizm merkezidir. Metropolitan bir görünüme sahip olan Dubai, ihtişamlı binalar, gösterişli plazalar, büyük alışveriş merkezleri, devasa oteller ve büyük limanları ile ticarete ve turizme bağlı bir ekonomik görünüme sahiptir. Üçüncü büyük emirlik olan Sharjah, Sheikh Sultan bin Mohammad al-Oassimi tarafından yönetilirken, eğitim ve kültür alanlarında ilerlemektedir. Ajman, BAE'nin en küçük emirliği olup, ülke Dubai ve Sharjah'ın desteği ile gelişmektedir. Ras El-Khadimah, ülkenin tarım ve liman kenti, Ummul El Kayman önemli uluslararası bir limana ve çok sayıda rıhtımlara ve modern bir alt yapı sistemine sahiptir. Son olarak Füceyre ise Umman körfezinde yer alan tek emirlik olmakla birlikte, doğal plaj ve dalış turizmi, hayvan taşımacılığı, konteynır taşımacılığı alanlarında gelişmiştir. Emirlik içerisinde bir adet uluslararası havalimanı da bulunmaktadır (TETSİAD, 2014, s. 5-7).

İran ve Suudi Arabistan'dan sonra 376 milyar dolarlık GSYİH' sı ile Ortadoğu'nun üçüncü büyük ekonomisi olan BAE'nin, GSYİH 'sının %37'si petrolden elde edilen gelirlere dayanmaktadır. Petrol ve petrole bağlı gelirlerin yüksek olması sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki payını artırmaktadır. BAE ekonomisinde %55'i sanayi, %44'ü hizmet ve %0,6'sı tarım sektörü hâkimdir (BAE, Ekonomi Bakanlığı, 2017). Son yıllarda meydana gelen ekonomik krizler ve buna bağlı olarak yükselen

petrol fiyatları sanayi sektörünün payını azaltırken hizmet sektörünün payında artış gözlemlenmektedir.

Bununla birlikte, ülkede serbest piyasa ekonomisinin hâkim olması ve buna bağlı olarak yabancı yatırımlara ağırlık verilmesi, ülkeyi ticaret açısından önemli bir konuma getirmekte ve ülke ithalat ve ithalatının çoğunluğunun gerçekleştiği bölge olması açısından önem arz etmektedir. Altı emirlikte toplam on beş serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır. Küresel ekonomide önemli bir yere sahip olmak amacıyla oluşturulan serbest ticaret bölgelerinde kurulan firmalara iletişim başta olmak üzere alt yapı konusunda hizmet verilmekte, yatırımları teşvik etmek için gerekli hizmetler sunulmaktadır. Ticaret bölgelerinde kurulan firmalara sağlanan kolaylıklar şu şekildedir: Yüzde yüz yabancı sermayeyle kurulum hakkı, yüzde yüz mülkiyet elde edim hakkı, ithalat- ihracat- ticari vergilerinden yüzde yüz muaflık, kazançların yurtdışına transferine izin verilmesi, yerel enerji kaynaklarının ucuz tahsisi ve işgücü yardımları (MFA Web Sitesi, Ülke Raporu, 2015)

1985 yılında Dubai’de kurulan Jebel Ali Serbest Bölgesinin, transit ticaret ve ülke ticaretinin genişlemesine olan katkıları hem BAE de hem de diğer körfez ülkelerinde serbest ticaret bölgelerinin kurulmasında öncülük etmiştir (Jafza, 2016). Bu bölgelerde yüzden fazla ülkeden binlerce firma faaliyet göstermektedir. Serbest bölgedeki sanayi firmalarında hafif sanayi ya da elektronik vb. alanlarda montaja yönelik sanayi mevcut olmakla birlikte, sanayinin farklı kollarından farklı faaliyet alanlarında firmalar da mevcuttur (T.C Ekonomi Bakanlığı Web Sitesi, BAE, 2015). Petrol ve petrole bağlı sanayi kolları haricinde gerçekleşen ihracatın çoğunluğu serbest ticaret bölgelerinden yapılmaktadır.

Ticaret bölgeleri BAE’yi dünyanın önemli re- export merkezi haline getirmektedir. Dünya re-export ticareti açısından üçüncü sırada yer alan BAE, jeo-stratejik konumunun da desteği ile uzak doğudan Ortadoğu’ya uzanan önemli bir ticaret merkezidir. Bu bağlamda, ülkede yıl içerisinde birçok alanda önemli fuarlar gerçekleşmekte, serbest bölgelerde var olan yabancı firmaların yanı sıra dünyanın çeşitli bölgelerinden bu fuarlara gelen iş adamları sayesinde, ülke birçok uluslararası iş

ortaklıklarının da gerekleŖtiđi yetmiŖe yakın fuara ev sahipliği yapmaktadır (DEİK Ülke Raporu, BAE, 2015)

BAE, ÷lkede serbest piyasa ekonomisinin hâkim olması özel sektörün geniŖlemesi ve yabancı yatırımların serbest ticaret bölgeleriyle önünün açılması ile Ortadoğu'nun en büyük ekonomilerinden biri haline gelmiştir. BAE'yi sektörel bazda değerlendirmeden önce, genel ekonomik göstergeleri incelemek gerekmektedir. Tablo 6'da gör÷ldüğü üzere, BAE'de GSYH yıllar içerisinde artış göstermekte ve 2017 yılı itibariyle 406 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. 2016 yılı verilerine göre dünya sıralamasında 33. sırada yer almaktadır. Ülke meydana gelen global ekonomik krizlerin etkisiyle büyüme oranlarında düşüşler meydana gelse de, kişi başına düşen milli gelir açısından dünya sıralamasında Katar'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. 2016 yılı büyüme oranı %2,3 seviyesindeyken, kişi başına düşen milli gelir 67.946 dolar, enflasyon 3,2 seviyesindedir. Ülkenin önemli ihracat kalemleri petrol ve petrole bağlı sanayi ürünleri, organik kimyasallar, mineral ürünleriyken önemli ithalat kalemleri makine ekipmanları, inci, elektrik elektronik araç ve gereçleri ve kıymetli l÷x taşlardır. Ülkenin ticaret yaptığı önemli ÷lkeler ise Çin, ABD, İnan ve Japonya'dır.(MFA Web Sitesi; BAE Ülke Künyesi,2016).

Tablo 6: BAE Temel Ekonomi Göstergeleri

	2013	2014	2015	2016	2017 ^a
GSYİH (milyar \$)	389	402	370	376	406
Reel Büyüme	4.3	4.5	3.9	3.6	2.6
Kişi Başına Düşen GSYİH	64.294	66.346	67.616	67.946	68.717
İhracat (milyar\$)	371	343	300	304	323
İthalat (\$)	230	235	224	232	242
Tüketici Fiyat Enflasyonu	1.1	2.3	4.1	3.2	2.7

Kaynakça: Tablo IMF 2016 verilerine göre hazırlanmıştır.

Ülkenin ekonomik zenginliğinin temel sebebi ülkede bulunan petrol rezervleri ve petrole bağlı elde edilen ekonomik zenginliktir. Son otuz yıldır petrol üretimi yapan ülkede, 1958 yılında Abu Dhabi’de, 1966 yılında ise Dubai’de petrol keşfedilmiştir. Ülke mevcut petrol rezervlerinin %94’ü Abu Dhabi’de geri kalanı ise diğer altı emirliklerdedir. İki tanesi Abu Dhabi’de, Dubai, Fuhurah ve Sharjah’da birer tane olmak üzere toplam beş petrol rafinerisi bulunmaktadır. Ülkenin petrol rezervleri 97,5 varil olmakla birlikte yeni rezerv arayışları devam ederken, mevcut rezervlerin yüz kırk yıl ülkeyi idare edeceği öngörülmektedir (Business International Monitor, 2010). Günlük petrol üretimi 2,82 milyon varilken, bu sayının 2,637 milyon varili ihraç edilmektedir.

OPEC ülkeleri arasında dünyada petrol ihraç eden dördüncü büyük ülke konumunda olan BAE, doğal gaz rezervleri açısından da önemli bir yere sahiptir. Hali hazırda Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu (GECF) üyesi olan BAE, 54,24 milyon metreküplük doğal gaz çıkarımı ile dünya sıralamasında 17. sırada yer almaktadır. Bu sayının 8.066 milyon metreküpü ihraç edilmekte olup, Ortadoğu’da LNG ihracatını

gerçekleştiren ilk ülkedir. 1977 yılında Tokyo ile uzun dönemli bir arz anlaşması imzalanmış, 1990 yılında ise Japonya ile benzeri bir anlaşma yapmıştır. Uluslararası LNG ihracatı açısından önemli bir ülke olan BAE, Umman ve Katar ile ortak boru hatları kullanmaktadır (DEİK Ülke Raporu, BAE, 2015).

BAE topraklarının çoğunluğunun kurak çöllerden oluşması tarım sektörünün sınırlı kalmasını beraberinde getirmiştir. Ülke topraklarının sadece %3,1'lik kısmı tarıma elverişli olmakla birlikte, hurma, sebze, karpuz ve kuraklığa dayanıklı çeşitli sebzeler başlıca tarım ürünleridir. Tarım ürünlerinin yetersiz arzı nedeniyle ülkenin gıda ihtiyacı ithalatla karşılanmaktadır. Emirlikler federal bazda tarım sektörünü teşvik etmekte ve gıdada dışa bağımlılığı azaltmak için bir takım teşvikler uygulamaktadır. Çoğunluğu özel şahısların elinde olan tarım arazilerinde faaliyetlerin sürdürülmesi için yönetimler çiftçilerin gübre, tohum ve gübre ihtiyaçlarını karşılamakta ve alımda fiyatlar üretici lehine belirlenmektedir. Ülke içerisinde tarımın teşviki yanı sıra Sudan ve Pakistan'da tarıma elverişli topraklar satın alınarak gıda ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır (DEİK Ülke Raporu, BAE, 2015). Hayvancılık alanında ise koyun, deve, keçi, kümes hayvancılığı ve at yetiştiriciliği öne plana çıkmakta, kümes hayvan çiftlikleri ile iç pazarda yüksek olan beyaz et talebi karşılanmaya çalışılmaktadır.

Sanayi sektörü ülke ekonomisi açısından önemli bir yere sahiptir. Sektörün ilerlemesi için sektöre yapılan yatırımlar oldukça genişlemiş, 2500 üzerinde firmada iki yüz bine yakın kişiye istihdam sağlanır hale gelmiştir. Gelişen imalat sanayi yansırı imalat sanayinin alt kollarında da ilerleme kaydedilmiştir. Orta ölçekli faaliyetler gıda, seramik, inşaat malzemeleri, elektrik malzemeleri vb. alanlarda gerçekleşirken, büyük ölçekli faaliyetler hiç kuşkusuz petrol ve petrole bağlı üretim tesisleridir. Petrolün üretimi, işlenmesi ve petro kimya üretimleri BAE sanayi sektörü için önemli bir yere sahipken, alüminyum, seramik ve ilaç firmaları da sanayi sektöründe büyük ölçekli tesislere sahiptir (ONUR, 2011). BAE mevcut serbest ticaret bölgelerinde kurulan sanayi firmaları, sağlanan teşviklerle birlikte üretim ağını genişletmektedir.

BAE, sağlık sektörü açısından önemli konuma sahiptir. Re- export ile başka ülkelerden gelen ilaçlar, diğer ülkelere transfer edilmektedir. İran, Hindistan ve Pakistan başta olmak üzere, BAE bölge ülkelere ilaç ihracatı gerçekleştirmektedir. Ülkeye gelen

ilaçların sadece beşte birlik bölümü iç pazara yönelikken, beşte dördü ihraç edilmektedir. Bu durum, BAE'nin sağlık sektörüne verdiği önemi de arttırmakta hizmet sektörüyle birlikte sağlık hizmetlerinde yüksek kalite hedeflenmekte ve bunun için gerekli alt yapı çalışmaları yapılmakta ve sağlık turizmi de teşvik edilmektedir (Akarcalı, 2016).

BAE inşaat sektörü, diğer körfez ülkelerine oranla en büyük paya sahiptir. Ticaret ve petrolden sonra BAE'deki üçüncü büyük sektördür. İnşaat sektörü sadece ev-konut- ofis- turizm amaçlı otel vb. binalar değil ulaşım ve iletişim alanlarında yapılan alt yapı çalışmalarını da kapsadığı için önem arz etmektedir. İnşaat sektörü 2008 ekonomik krizinden olumsuz etkilenmiş olsa son yıllarda kriz öncesi kapasitesine ulaşmaktadır. Pazar payının büyük olması, inşaat sektöründeki rekabeti artırırken elde edilecek karın düşmesini de beraberinde getirmiş olmasına rağmen, yabancı yatırımcıların yatırım yapmaya devam ettiği önemli sektörlerin başında gelmektedir. BAE'de ihalelere katılabilmek için, tedarikçilerin veya firma sahiplerinin %51 oranında BAE vatandaşı olması şartı, yerel ve yabancı ortaklığıyla iş yapmayı zorunlu hale getirmektedir (T.C Ekonomi Bakanlığı Web Sitesi, BAE, 2015).

İNşaat sektörüne bağlı olarak gelişen önemli bir diğer alan ulaşım alt yapısıdır. Serbest ticaret bölgelerini de içeren, re-exportun gelişimini sağlayan sağlam alt yapıları olan limanlar mevcuttur. Limanlar uluslararası ticaretin ülkede gelişmesinde önemli bir konuma sahiptir. KİK demiryolu ağı yanı sıra, farklı ulaşım ağlarını birbirine bağlamayı amaçlayan demiryolu projeleri de mevcuttur. Ülke hava ulaşımı açısından da Dubai ve Abu Dhabi'de iki önemli havaalanı bulunmaktadır. Jebel Ali Serbest ticaret bölgesinde uluslararası bir havalimanı inşaatı devam edilmektedir. Gelişmiş ulaşım ağları sayesinde, ülke turizm açısından iyi bir durumdadır. Yıl boyunca düzenlenen çeşitli fuarlar ve turnuvalar hem körfez bölgesinden hem dünyanın birçok bölgesinden firmaları, sporcuları ve bireysel turistleri ülkeye çekmektedir. Golf, kriket, tenis, vb. spor faaliyetleri yanı sıra, düzenlenen ticaret fuarları yerli ticareti de canlandırmaktadır. EXPO 2020'nin Dubai'de gerçekleşecek olması, bu alanda yatırımları artırırken, turist sayısında artışı da beraberine getireceği düşünülmektedir (DEİK Ülke Raporu, BAE, 2015). BAE ekonomisi için önemli olan bir diğer sektör bankacılık ve finans

sektörüdür. Ülke içerisinde elli sekiz banka mevcuttur. Var olan bankaların kırk altısı ticari, sekizi İslami finans bankası olmakla birlikte yirmi üçü yerli otuz beşi yabancı bankalardır. BAE Merkez Bankası verilerine göre, diğer körfez ülkeleri arasında aktif toplamı en yüksek olan ülke BAE'dir(Central Bank Web Sitesi, 2016). Mevcut bankalar haricinde Abu Dhabi ve Dubai'de birer ulusal, Dubai'de Dubai uluslararası Finans Borsası adında bir uluslararası borsa bulunmaktadır. Ulusal borsaların toplamda on beşi yabancı yüz yirmi beş firma faaliyet göstermektedir (T.C Ekonomi Bakanlığı Web Sitesi, BAE, 2015).

3.4. Birleşik Arap Emirlikleri Emek Piyasası Genel Durumu ve Yabancı İşgücü Varlığı

BAE, körfez ülkeleri arasında toplam nüfus içerisindeki yabancı varlığı açısından en yüksek orana sahip ülkedir. Ülke nüfusun %85'i yabancılardan oluşurken, sadece %15'i yerli vatandaşlardan oluşmaktadır. Bu durum, ülkenin demografik yapısını önemli bir şekilde değiştirirken, yıllara göre yabancı nüfus artmaya devam etmekte ve önümüzdeki yıllarda da artış göstereceği tahmin edilmektedir.

Diğer körfez ülkelerinde olduğu gibi, petrol ülkede keşfedilmesi ekonomik gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Ancak, diğer körfez ülkelerinden farklı olarak, BAE'inde emirlikler arasında petrol kaynaklarının zenginliği ve ekonomik gelişme düzeyi açısından farklılıklar bulunmaktadır. 1971 yılında yedi emirliğin bir araya gelerek BAE'ni kurmasının ardından, ekonomik açıdan daha zengin olan başkent Abu Dhabi ve Dubai Emirlikleri, diğer emirliklere ekonomik konularda destek olmakta ve ekonomik kalkınma ve gelişmeyi birlikte ilerletmeye çalışmaktadır. Emirlikler arası ekonomik gelişmişlik farklarının temelinde petrol rezervlerinin dağılımının etkisi büyüktür. Petrol üretiminin %90'ını Abu Dhabi gerçekleştirmektedir. Bu durum hiç kuşkusuz, iş kollarının emirliklere göre dağılımını da etkilemekte ve farklı işkollarında istihdam edilen işgücünün, farklı emirliklerde yoğunlaşmasını beraberinde getirmektedir.

Ülke nüfusunun %85'i Dubai, Abu Dhabi ve Sharjah'da yaşarken, geri kalan% 15'lik kesim diğer emirliklerde yaşamaktadır. Yabancıların emirlikler arasındaki dağılımı da toplam nüfusun dağılımına benzerlik göstermektedir. En kalabalık

emirlikler olan Abu Dhabi ve Dubai, toplam yabancı nüfusunun üçte ikisine de ev sahipliği yapmaktadır (Bel-Air, 2015, s. 9). Emirlikler içerisinde yabancı yerli, nüfus dağılımı da şu şekildedir: Abu Dhabi toplam nüfusunun %75'i, Dubai toplam nüfusunun %90'ı, Sharjah toplam nüfusunun %83'ü, Khadimah, toplam nüfusunun %58'i, Ajman toplam nüfusunun %55'i ve Kayman nüfusun %68'i yabancılardan oluşmaktadır. Bu dağılım oranı yıllara göre değişmekle birlikte, ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu emirliklerin, toplam yabancı nüfusunun büyük çoğunluğuna ev sahipliği yaptığına dikkat çekmesi nedeniyle önem arz etmektedir.

BAE' nde toplam işgücünün %90'ını yabancılardan oluştururken ülkede dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen yabancılar işgücü piyasasının temel aktörü konumundadır. Yabancı nüfusunu büyük çoğunluğunu Asya ülkesi olan Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Filipinler, Nepal ve Sri Lanka gibi ülkelerden gelenler oluştururken; İran, Mısır, Ürdün, Filistin gibi diğer bölge ülkelerinden gelen yabancılar da mevcuttur. Bu ülkeler haricinde ABD, Kanada, Fransa, Almanya gibi Batı ülkelerinden gelen yabancılarda ülkede mevcuttur. Her ne kadar sayıları, o binler seviyesinde sınırlı kalsa da serbest ticaret bölgelerinde yabancı yatırımın serbest olması ve re-export ticareti, finans, spor ve fuar turizmi gibi alanlarda gelişmiş olması, ülkeye çok farklı bölgelerden, farklı nitelik düzeyinde yabancıları çekmektedir. Bununla birlikte, ülkedeki yabancı nüfusu içerisinde Hindistanlıların sayısı iki buçuk milyon kişiye yakındır. Hindistanlılardan 1,2 milyon kişiyle Pakistanlılar takip etmektedir. Bangladeşli, İranlı ve Mısırlı sayısı beş yüz bin üzerinde seyrederken Sri Lanka, Nepal, Çin gibi ülke vatandaşları da yüz binlerin üzerinde seyretilmektedir (Business in Qatar and Beyond Web Sitesi: UEA, 2017).

Yabancıların ülkelere göre dağılımı bu şekildeyken, ülkedeki yabancı işgücünü belirleyen sistem, diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi kefil sistemidir. Kefil sistemi, çalışmanın diğer bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmış olmakla birlikte, BAE' inde de bir yabancı'nın ülkede çalışabilmesi için yerli bir kefil bulması gerekliliğine dayanmaktadır. İşlevsel olarak tüm Körfez ülkelerinde aynı şekilde işlese de ülkeler arasında küçük nüanslar bulunmaktadır. Kefil, kefil olduğu kişinin hamisi durumundadır. Oturma izni ve çalışma izni alınmasında, sorumluluk kefile aittir. Yabancıların çalışma vizesi alabilmesi için, Çalışma Bakanlığına bildirilmesi ve

yabancının çalışma dosyasının açılması gerekmekte ve bunun içinde öncelikle geçici iş sözleşmesinin yapılmış olması gerekmektedir (Girişimci İş Adamları Vakfı, 2013). Kefiller genellikle göçmen işçilerin işverenleri ve yapılan geçici iş sözleşmesinin tarafı konumundadır. Kaynak ülkede ya da daha sonrasında yapılan “ geçici iş sözleşmelerine” bağlı olarak, ülkeye gelen yabancılar, ortalama olarak iki yıllık sözleşmeler imzalamaktadır.

Kefil sistemi sayesinde göçmen işçiler üzerinde geniş haklara sahip olan işverenler, göçmen işçilerin çalışma koşullarının da ana belirleyeni durumundadır. Her ne kadar iş sözleşmeleri yapılırken ücret başta olmak üzere çalışma koşulları belirleniyor olsa da, uygulamada sözleşme hükümleri çoğu zaman uygulanmamaktadır. Ancak, son yıllarda BAE yönetimi, çalışma hayatındaki olumsuzlukları düzenlemek için bir takım reformlar yapmaktadır. 2011 yılından önce, Katar ve Suudi Arabistan’da olduğu gibi BAE’ inde de göçmen işçinin, ülkeye giriş ve çıkışlarında kefilin izni ve iş değişiminde kefilin onayı gerekirken, 2011 yılında yapılan düzenlemeyle bu durum değiştirilmiştir (Yalçın S. , 2015, s. 4). İşverenlerin göçmen işçilerin pasaportlarına el koyması ve buna bağlı olarak uzun çalışma sürelerinde, sosyal güvenceden yoksun bir şekilde, sözleşmede yer alan ücretten daha az miktarda ücret karşılığında ya da ücretlerin gecikmeli ödenmesi gibi durumlar kefil sisteminin uluslararası kamuoyunda eleştirilmesine sebep olmaktadır. Emirlik yönetimi, bu konuda da sistemde iyileştirme yoluna gidileceğini açıklamakla birlikte, göçmen işçilerin korunmasına yönelik reformların yapılacağını da ilan etmiştir (Al Jaazera , 2015).

BAE, Çalışma Bakanlığı tarafından düzenlenmiş iş yasası mevcuttur. Ancak bu yasa daha çok yerli çalışanların haklarını korumaya yöneliktir. Bu durumu düzeltmek için, emirlik yönetimi belirli yıllarda yaptıkları reformlarla, yabancı işgücünün olumsuz şartlarını düzeltmeye yönelik yasa ve yönetmelikleri hayata geçirmiştir. Yapılacak iş sözleşmelerine bir standart getirerek, verilecek ücretlerin belirtilmesi, çalışma saatlerinin de düzenlenmesi, yapılacak işin niteliğinin belirtilmesi gibi zorunluluklarla çalışma şartları düzenlenmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, yapılan yasal düzenlemelerin, Katar’da olduğu gibi, ev hizmetlerini kapsamıyor olması, düzenlemenin eksik noktası olması bakımından dikkat çekicidir (Human Rightd Watch, 2015). Her ne kadar yasal düzenlemeler yapılmış olsa da işverenlerin buna hangi ölçüde

uyacağı ve hak ihlaline uğrayan göçmen işçilerin mahkemelerde hak arayışına girip girmeyeceği tartışmalı bir konu olmakla birlikte, işçilerin uzun mahkeme süreçleri nedeniyle bu süreçlere girmediği genel bir kanıdır.

Kefil sistemi ve hukuki düzenlemeler bu şekilde iken, işgücünün sektörel dağılımı, gelişmiş ülkelerin sektörel dağılımı görünümündedir: %78 hizmet sektörü, %15 sanayi ve %7 tarım sektörü (Center for the Study of Intelligence Web sitesi, 2016). Hizmet sektörünün bu denli yüksek seviyede olmasında ülkenin yapmış olduğu alt yapı yatırımlarıyla yakından ilgilidir. Abu Dhabi, ekonomik faaliyetler açısından körfez bölgesinde hâkim olan petrole bağlı ekonomik büyüme yaşarken, Dubai petrolden bağımsız olarak gelişme gösterebilmiş olması bakımından dikkat çekmektedir. Modern şehir görünümünde olan Dubai, dünyanın dört bir yanından gelen insanların bir araya geldiği çeşitli fuarlara, re- export ticaretinin gerçekleştirdiği limanlara ve 1994 yılında kurduğu serbest ticaret bölgesi sayesinde çok çeşitli iş kollarında yabancı yatırımlara ev sahipliği yapması bakımından, körfez bölgesi genelinden farklı bir ekonomik gelişme dönemi geçirmiştir.

BAE' inde işgücünün dağılımında temel ayırım, kamu – özel sektör ayırımıdır. Yerli işgücünün %90' ı kamu sektöründe çalışmaktadır. Yerli İşgücü, özel sektörde çalışmayı tercih etmemekte, kamu sektöründe askeri ve polis görevlerinde, profesyonel işlerde, üst düzey yönetici veya teknik personel konumunda çalışmaktadırlar. Yabancı işgücünün ağırlıklı olarak özel sektörde çalıştığı kabul edilse de toplam işgücünün %90' ını yabancı işgücünün oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, istihdamın her aşamasında yabancı işgücünün hâkim olduğu kabul edilmektedir (Bel-Air, 2015, s. 11).

BAE çalışma hayatının bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır: haftalık çalışma süresi 48 saat olmakla birlikte, hizmet sektöründe bu süre 54 saate ulaşmaktadır. Bir yıllık çalışma süresini tamamlayan işçinin otuz günlük yıllık izni bulunmaktadır. Fazla mesai ödenmeleri en düşük ücret üzerinden hesaplanmaktadır ve fazla mesai ücretleri yapılan iş sözleşmesine bağlıdır (DEİK, 2012). Genel görünüm bu olmakla birlikte, ücretleri sosyal güvence gibi çalışma hayatını düzenleyen konular, uygulamada emirlikler arasında bile farklılık göstermekte ve bu durum da el edilen

kaynakların geneli yansıması konusunda bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

BAE çalışma hayatı açısından, önemli bir diğer konu çalışanların vasıf düzeyidir. Çoğunlukla hizmet sektöründe çalışan vasıfsız işgücünün yanı sıra nitelikli ve eğitilmiş işgücüne de çalışma hayatında mevcuttur. Özellikle Batı ülkelerinden Dubai başta olmak üzere BAE 'ine gelen nitelikli ve profesyonel işgücü, ortalama vasıf düzeyini yükseltmektedir. Ülkede hem yarı zamanlı hem de tam zamanlı çalışma kültürü hâkimdir. Her ne kadar yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle ücretler seviyesinde düşüşler gözlemlense de ülkede askeri ücret politikası uygulanmaktadır. Bu da çalışanların belirli hakları, yasal olarak ellerinde bulundurmasını beraberinde getirmektedir. (Akarcalı, 2016). Bu noktada, BAE Çalışma hayatının genel özelliklerinin bir diğeri, ikili emek piyasasının ülkede de hakim olmasıdır. Her ne kadar diğer ülkelerde olduğu kadar keskin bir şekilde olmasa, yerli yabancı işi ayrımı mevcuttur. Bu durum daha çok yerlilerin çalıştığı işlerin belirliliği üzerinden kendi göstermektedir. İşgücünün %90'ının yabancılardan oluşması, yabancı işgücünün tüm sektörlerde ve iş kollarında istihdamını beraberinde getirmektedir. Ancak yerli işgücünün tamamına yakının kamuda, belirli üst düzey işlerde istihdam edilmesi, yerli işgücünün yabancı işi olarak nitelenen işlerde çalışmaması, ikili emek piyasasının mevcudiyetini göstermektedir.

BAE'nde mevcut olan Batılı işgücü ve Asya kökenliler arasında da bir ayrım mevcuttur. Batılı nitelikli işgücü genellikle özel şirketlerin üst düzey yönetim kadrolarında, yönetici veya danışman olarak beyaz yakalı işlerde çalışırken, Asya ülkeleri çoğunlukla olmak üzere diğer ülkelerden gelen yabancılar, emek- yoğun işlerde mavi yakalı olarak çalışmaktadır (Akarcalı, 2016). Bu durum, yerli işgücü- Batılı işgücü – Asya kökenli işgücü ayrımının olduğunu da gösterir niteliktedir. Her ne kadar yapılan ikili ve çok taraflı anlaşmalarla Asya ülkelerinden gelen işgücünün kaynak ülkede ya da BAE'ne geldikten sonra mesleki eğitim veya iş başında eğitimle vasıf düzeyleri yükseltilmeye çalışılsa da, Asya kökenli yabancıların çoğunluğu vasıf gerektirmeyen hizmet sektöründe istihdam edilmektedir.

BAE'nin yerli nüfus oranının önümüzdeki yıllarda artacağı ve yerli nüfusun %10 seviyelerine düşeceği tahmin edilmektedir (Al Jaazera , 2015). Bu tahminler ışığında, çalışma hayatındaki yabancı oranının da yükseleceği de açıktır. Hali hazırda yerli yabancı işgücü arasındaki özel sektörde – kamu sektöründe istihdam farklarının da giderek azalacak olması, Emirlik yönetimini yerli işgücünü istihdamını teşvike yöneltmiştir. İşgücünün millileştirilmesine yönelik politikalar, Suudi Arabistan'da olduğu kadar aktif bir şekilde uygulanmamaktadır. Bunun en önemli sebebi BAE çalışma hayatı, diğer Körfez ülkelerinde olmadığı kadar yabancı işgücüne bağlı durumdadır ve yabancı işgücü yerine ikame edilecek bir yerli nüfus mevcut değildir. Dünyada kendi nüfusuna oranla en çok göç alan ülke olan BAE, kişi başına düşen milli gelirin yüksek olmasına paralel olarak işgücünün millileştirilmesi politikasında başarı olması çok da mümkün gözükmemektedir.

SONUÇ

Uluslararası göç ekonomi, siyaset, tarih, psikoloji, sosyoloji başta olmak üzere birçok disiplinin inceleme alanına giren çok boyutlu bir olgudur. Tarih boyunca önem arz eden uluslararası göç, yirminci yüzyıl itibariyle ülkeler ve ülke politikaları açısından önem teşkil eden en önemli iç ve dış politika konularından biri haline gelmiştir. Kaynak ülke vatandaşlarının hedef ülkeye göç etmesi, ülkeler arasında ilişkilerin gelişmesini sağlarken aynı zamanda ülkeler arasında var olan siyasi ve ekonomik ilişkiler de çift taraflı uluslararası göç hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Çalışma kapsamında uluslararası göç hareketleri, spesifik bir bölge üzerinden ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde KİK üyesi Bahreyn, Kuveyt, Umman, Suudi Arabistan, Katar ve BAE uluslararası göç hareketleri açısından incelenmiş ve bu ülkelerin ortak göç politikalarına değinilmiştir. Körfez bölgesinin yetersiz nüfus oranları, ekonomik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan işgücü talebinin yerli işgücü tarafından karşılanamaması, yabancı işgücü talebini ortaya çıkarmıştır. Mevcut işgücü talebini karşılamak için körfez yönetimlerinin de desteği ve teşvikiyle hem diğer Arap ülkelerinden hem de Asya ülkelerinden yabancı işgücü körfez bölgesine göç etmiştir. Körfezdeki yabancı varlığı 1970'lerin başında %31 seviyesindeyken günümüzde toplam nüfusun yarısı göçmenler oluşturmaktadır. İkinci bölümde yapılan genel değerlendirmenin ardından üçüncü bölümde Katar, Suudi Arabistan ve BAE detaylı olarak incelenmiştir. Ülkelerin tercihinde hem göç politikalarının diğerlerine göre daha etkin olmasının hem de uluslararası ilişkiler açısından son yıllarda etkili aktörler olmasında etkisi mevcuttur.

Çalışma boyunca ana sonucu destekleyen birçok tespiti ulaşılmıştır. Tespit edilen alt sonuçlar anlatıldıktan sonra ana sonuca ulaşılacak ve genel değerlendirme yapılarak çalışma nihayete erdirilecektir. Çalışmada kapsamında tespit edilen ilk sonuç, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve uluslararası emek göçünün tarihsel seyriyle ilgilidir. Uluslararası emek göçünün, belirli bir zaman diliminde belirli güzergâhlarda yoğunlaşmasının temel nedeni hedef ülkenin veya bölgenin ekonomik gelişmeler yaşaması ve bölgede bu ekonomik gelişmeleri takip edecek yeterli işgücünün mevcut olmamasıdır. Amerika'nın keşfedilmesi ve buna bağlı ürün çeşitliliğinin Avrupa

devletleri tarafından fark edilmesi ve büyük plantasyonlarda çalışacak yerli işgücünün olmaması, dünyanın çeşitli bölgelerinden Amerika'ya "köle" transferinin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Uluslararası emek göçü, on yedinci yüzyılda Avrupa'nın endüstriyel gelişimi tamamlama sürecinde de etkili olmuş ancak hukuki olarak varlığı olmayan köleler yerini "geçici sözleşmeli işçilere" bırakmıştır. Endüstriyel gelişmenin olmazsa olmazı olan insan gücü ihtiyacının yerli halktan karşılanamamasından ötürü, Asya ülkeleri yoğunluklu olmakla birlikte dünyanın çeşitli yerlerinden Batı Avrupa ülkelerine sözleşmeli işçiler taşınmıştır. Kölelikten özgür işçiliğe geçiş sürecinde bir basamak olan bu sözleşmeli işçiler, Avrupa'nın endüstriyel gelişiminde önemli rol oynamışlardır. Benzer göç hareketleri, iki dünya savaşı sonrası savaşta işgücü nüfusunu kaybeden, yeterli işgücüne sahip olmayan Batı Avrupa ülkeleri içinde meydana gelmiştir. Türkiye, Romanya, Yunanistan gibi ülkelerle yaptıkları "işgücü anlaşmalarıyla" yaşanmıştır. İhtiyaç duyulan işgücü gelen göçmen işçilerle karşılanmış, yeterli istihdama ulaştıktan sonra da ülkelere geri gitmeleri beklenmiştir. Ancak, göçmenliğin doğasında - eğer yetkili makamlarca katı kurallarla kısıtlanmıyorsa- kalıcılık olduğu genel bir kanıdır.

Yirmi birinci yüzyıl, uluslararası emek göçmeleri ve siyasal nedenlerle ortaya çıkan sığınmacı/ mülteci göçleri bütünüyle değerlendirdiğinde daha önce rastlanmadık yoğunlukta göç hareketlerin yaşandığı "göçler çağı" olarak adlandırılan bir yüzyıldır. Bu bağlamda Körfez ülkeleri özelinde meydana gelen göç hareketleri, Körfez bölgesinin ekonomik zenginliğine ve yetersiz yerli nüfus oranlarına bağlı olarak ortaya çıkarken, bulunduğu bölgedeki siyasal çatışmalar nedeniyle sığınmacı/ mülteci göç akınlarına maruz kalabilecek bir konumdadır. Ancak, Körfez ülkeleri bu noktada yasaklayıcı giriş kuralına uygun şekilde hareket etmekte ve mültecilerin ülkeye kitlesel olarak hareket etmesine izin vermemektedir. Bu durum, Körfez bölgesindeki yabancı varlığını incelerken, ülkeye ekonomik amaçlarla, legal yollarla giriş yapan ekonomik göçmenlerin temel aktör olmasını beraberinde getirmektedir. Petrolün bölgede keşfedildiği ve işlenip, üretilip ihraç edilmeye başladığı ilk yıllar olan 1940'lardan itibaren Körfez bölgesi ekonomik olarak gelişme sürecine girmiş ve 1973 petrol krizinden sonra ekonomik gelişmişlik düzeyleri hız kazanmıştır. Ekonomilerde meydana gelen büyüme, işgücü ihtiyacını artırırken, mevcut işgücü talep edilen işgücü

arzını karşılayamamış ve bu ihtiyaç yabancı işgücü talebini beraberinde getirmiştir. Yabancı işgücü talebinin karşılamak için de ülkeye gelecek yabancılarla “geçici iş sözleşmeleri” yapılmış ve bu sayede ülkeye girişleri düzenlenmiştir. Bölgesine göre gelişmiş ülkeler görünümünde olan Körfez ülkeleri, tıpkı diğer uluslararası emek göçü hareketlerinde olduğu gibi ekonomik gelişmeye ve yetersiz nüfus oranlarına bağlı olarak göçmen işçi talep eden, göç alan ülkeler konumunda olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında elde edilen bu sonuç, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin ülkelerin yönetim şekillerinden bağımsız bir şekilde ilerlediğini de göstermektedir. Zira monarşiyle yönetilen Körfez ülkeleri, petrole bağlı elde ettikleri zenginlikleri “modern ülkeler- şehirler ” görünümüne ulaşmak için kullanırken, yönetim şekillerinin sorgulanmasına veya siyasi muhalefetin oluşmasına izin vermemektedirler. Buna rağmen, dünyanın farklı bölgelerindeki ülkelere gelen değişik vasıf düzeylerinde uluslararası göçmene ev sahipliği yapmakta ve özellikle az gelişmiş Asya ülkeleri vatandaşları tarafından tercih edilmektedir. Özetlemek gerekirse, Körfez bölgesindeki uluslararası göç hareketleri yetersiz işgücü arzına ve ekonomik zenginliğe bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Körfezin göçmenler için temel çekici faktörü ekonomik kazanımlardır. Bu bağlamda, az gelişmiş ülke yönetimlerinin, Körfez bölgesine göç hareketlerini desteklemesi ve teşvik etmesi de Körfez ülkelerini merkez ülke konumuna getirmektedir. Her ne kadar merkez ülke olarak kabul edilen diğer ülkelerdeki insan hakları, yönetim şekli vb. kriterleri taşımasa da, Körfez ülkeleri ekonomik zenginlikleri sayesinde merkez ülke konumunda olduğu çalışma kapsamında tespit edilmiştir.

Körfez ülkeleri, az gelişmiş çevre ülkelerden göç alırken, özellikle 1980’lerden sonra, diğer Arap ülkelerinden gelen işgücü yerine Asya ülkelerinden gelen iş gücünü tercih etmeye başlamıştır. Günümüz Körfez nüfusu içerisinde, Asya ülkeleri vatandaşları önemli bir oranı temsil ederken, bu durum hem Asya ülkeleri hem de Körfez ülkeleri tarafından teşvik edilmektedir. İkili ve çok taraflı işgücü anlaşmalarıyla göç hareketleri yönetilmeye ve kontrol altında tutulmaya çalışılırken Körfezde neden Asya kökenlilerin bu orandan olduğu çalışma içerisinde tespit edilmiştir. Bu durumu ortaya çıkaran iki aktör vardır: Asya ülke yönetimleri ve Körfez ülke yönetimleri. Asya ülke yönetimleri, ülkelerindeki yüksek nüfus oranları, yoksulluk, işsizlik gibi sebeplerle vatandaşlarının zengin Körfez ülkelerine gitmelerini teşvik etmektedirler. Hiç kuşkusuz, göçmenlerin

ülkelerine gönderdikleri dövizlerin ülke ekonomilerine etkisi de göçün teşvik edilmesinde etkilidir. Körfez ülkelerinin Asya kökenli vatandaşları daha çok tercih etmesinde ise birkaç sebep bulunmaktadır. Asya kökenli yabancıların siyasi ve toplumsal olaylardan uzak durmaları, daha kolay yönetilebilir olmaları, daha düşük ücretlere çalışmayı kabul etmeleri ve geri göndermelerinin daha kolay olması gibi sebeplere bağlı olarak körfez yönetimleri Asya kökenli işgücünü tercih etmektedir. Bunu bağlı olarak günümüzde diğer Arap ülkelerinden gelip istihdam edilen işgücü düşük seviyelerde olmasına rağmen, diğer Arap ülke vatandaşlarının çalışma koşullarının Asya kökenlilere göre daha iyi olduğu ve daha yüksek ücretlere çalıştıkları tespit edilmiştir.

Çalışmanın bir diğer önemli tespiti, körfez bölgesi emek piyasasının ikili emek piyasası görünümünde olduğudur. Yerli işgücü, sahip oldukları yüksek gelirlerin de etkisiyle, ağır işlerde ve aşağı iş olarak kabul edilen işlerde çalışmayı kabul etmemektedirler. Yerli işgücü daha çok devlet işlerinde ve özel sektörde üst düzey yönetici gibi beyaz yakalı işlerde istihdam edilirken, göçmen işçiler sanayi sektöründe, hizmet sektöründe ve diğer sektörlerde ağır ve zor işlerde yani mavi yakalı işlerde istihdam edilmektedir. Yabancıların devlet işlerinde istihdam edilmesine sıcak bakmayan ülke yönetimleri, diğer körfez ülkelerinden gelen Araplar ve diğer Arap ülkelerinden gelen Araplara devlet kademelerinde yer verebilmektedir. Bu durum, körfez ülkelerinde Arap- Arap olmayan işgücü ayrımı olduğunu göstermekte ve ayrımın körfez emek piyasasının temel karakteri olduğu bilinmektedir.

Körfez ülkelerinde emek piyasasının, ülkeler arasında küçük farklılıkları içerisinde barındırdığı kabul edilerek, genel özellikleri itibariyle benzeştiği ve benzer istihdam politikalarının yürütüldüğü elde edilen bir diğer önemli tespittir. İstihdam edilenler arasında yerli- yabancı ayrımı piyasaların temel karakterdir. Bunun yanı sıra istihdam edilenler arasında da özel sektör - kamu sektörü ayrımı mevcuttur. Yerli işgücü – kamu sektörü, yabancı işgücü- özel sektör şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bu ayrım, ücretler seviyesinde de karşımıza çıkmakla birlikte bu devrede cinsiyet ayrımı da dikkat çekmektedir. Kamu sektöründe çalışan yerli erkek işgücü yüksek ücret açısından birinci sırada, kamuda istihdam edilen yerli kadın işgücü- ki yerli kadın işgücünün neredeyse tamamı kamu sektöründe istihdam edilmektedir- ikinci sırada, özel sektörde

istihdam edilen yabancı erkek işgücü üçüncü sırada ve özel sektörde istihdam edilen yabancı işgücü en düşük düzeyde ücretle dördüncü sırada yer almaktadır.

Çalışma kapsamında elde edilen bir diğer tespit ise Körfez ülke yönetimlerinin mevcut göç hareketlerini düzenlemede aktif rol aldığıdır. Gerek iç işleri bakanlıkları gerekse açtıkları göç büroları aracılığıyla göç hareketlerinin düzenlenmesi bir devlet politikasıdır. Bu anlamda kaynak ve hedef ülkeler arasında ikili anlaşmalar yapılmasının yanı sıra, Körfez ülkeleri ve Körfez bölgesine göç veren Asya ülkeleri arasında çok taraflı anlaşmalarda yapılmaktadır. Abu Dhabi Diyalogu ve Colombo Süreci bu çok taraflı anlaşmaların temelini oluşturması bakımından önem arz etmektedir. Çalışma içerisinde de yer verilen bu anlaşmalardan da anlaşılacağı üzere, Körfeze yönelik göç hareketleri hem hedef ülkeler hem de kaynak ülkeler tarafından “kazan- kazan” olarak değerlendirilmektedir. Asya ülkeleri mevcut göç akışını göç büroları aracılığıyla kontrol edip, göçmenlerin geri gönderecekleri dövizler üzerinde kalkınma ve gelişmede işbirliğini ve vatandaşlarının hedef ülkelerde daha iyi şartlarda çalışmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Körfez ülkeleri ise kaynak ülkelerdeki göç büroları sayesinde emek arz ve talebinin dengelemeyi, emek talebine uygun işkollarında çalışacak göçmen işçileri istihdam etmeyi ve gelen işçilerin vasıf düzeylerini daha kaynak ülkeden ayrılmadan artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Colombo Süreciyle başlayıp, Abu Dhabi Diyalogu ile daha çok ülkenin bir araya gelip göç hareketlerini düzeye yönelik adımlar atmaları, hem göçmenlerin mevcut durumlarının iyileştirilmesi hem de niteliklerinin artırılması açısından önem arz etmekte ve ilerleyen yıllarda bu anlaşmaların daha da etkili olması beklenmektedir.

Körfez ülkelerinde uluslararası göç hareketlerini düzenleyen kefil sistemi, bölgeye özgü bir sistem olması açısından önem arz etmektedir. Körfez ülkeleri açısından elde edilen diğer bütün sonuçlar, kefil sisteminin nedeni ya da sonucu durumundadır. Bu nedenle, kefil sistemi çalışmanın bel kemiğini oluşturmaktadır. KİK ülkelerinin her birinde uygulanan bu sistem, emek arzını ve talebini kontrol etmek ve gelen göçmenlerin ülkede geçici olmalarını sağlamak üzerine kurulmuştur. Körfez ülkelerinde çalışmak isteyen yabancılara ülke vatandaşlarından birinin kefil olması gerekmektedir. Kefili olmayan yabancıların, Körfez ülkelerinde çalışması mümkün değildir. Kefiller, genellikle göçmen işçilerin işvereni konumundadır. Kefil olan kimse,

kefil odluğu kişinin yasal hamisi konumundadır. Kefiller ve gçmen işçiler arasında “geçici iş sözleşmeleri” imzalanmaktadır ve bu sözleşme dâhilinde kefil, işçinin çalışma ve ikamet iznini almak / ikamet desteği sağlamak ve gerekli bilgileri resmi makamlara bildirmekle yükümlüdür. Kefilin, yasal hami konumunda olması ve sorumluluk olmasına karşın, kefil olunan gçmen işçinin de kefile karşı belirli yükümlölükleri vardır. Gçmen işçiler, genellikle kefilinin izni olmadan ölkeden ayrılamaz ve başka bir işte çalışamazlar.

Çalışmada detaylı bir şekilde anlatılan kefil sistemi, çalışmanın ana sonucu ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmanın ana sonucu, körfez ölkeleri istihdam piyasasının yabancı işgücüne bağımlı olduğudur. Ölkeler arasında yabancı işgücü oranları değişmekle birlikte, yabancı işgücüne bağlılık açısından %80’den yüksek bir seviyeye ilk iki sırada BAE ve Katar gelmektedir. Diğer körfez ölkelerde bu ölkelerdeki oranlar kadar olmasa da yabancı işgücüne bağlı bir yapıya sahiptir. Uygulanan göç politikalarına, ekonomik ve siyasi krizlere bağlı olarak yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte Körfez ölkeleri petrolün üretilip ihraç edilmeye başladığı yıllar olan 1940’lardan itibaren yabancı işgücüne ihtiyaç duymuş, 1973 yılından sonra da yabancı işgücüne bağımlı hala gelmiştir. 1973 sonrası petrole bağlı olarak gelişen körfez ekonomileri, milli gelirlerinde meydana gelen artış ölkeleri farklı alanlarda yatırım yapmaya sevk etmiş ve bu durumda emek talebini artırmıştır. Artan emek talebine karşın yeterli emek arzının olmaması, körfez yönetimlerini de ikili ve çok taraflı anlaşmalar yoluyla göç hareketlerini düzenlemeye iterken, aynı zamanda bu bağımlılığı azaltmak için işgücünün millileştirilmesine yönelik politikalar belirlenmesini beraberinde getirmiştir.

Suudi Arabistan, işgücünün millileştirilmesine yönelik en etkin politikalara sahip körfez ölkesidir. Ortadoğu bölgesinin en büyük ekonomisine de sahip olan Suudiler, diğer körfez ölkelerine oranla yerli işgücüne sahip olmasının da avantajıyla işgücünü millileştirmek için işyerlerine belirli kotalar getirmişlerdir. İşyerlerini yerli işgücünü istihdam etme oranına göre sınıflandıran ve buna göre işyerlerine belirli ayrıcalıklar sağlayan “nitikat programını” hayata geçiren Suudi yönetimi, programın uygulanabilmesi için büyük yatırımlar yapmıştır. Katar ve BAE’i de işgücünün millileştirilmesi konusunda adımlar atmış olmakla birlikte, yerli nüfus içerisinde

çalışma çağındaki nüfusun mevcut işgücü talebini karşılayacak seviyelerde olmaması, malleştirme politikalarının uygulanmasında sorunlar çıkaracaktır. Bununla birlikte, Katar ve BAE, kişi başına düşen milli gelirden dünya sıralamasında ilk iki sırada yer almaları ve uygulanan liberal politikalar ve devam eden yatırımlarla işgücü taleplerinin artış göstereceği ve buna bağlı olarak da ülkelerdeki yabancı işgücünün artacağı da kabul edilmektedir.

Körfez ülkeleri çalışma hayatının yabancı işgücüne bağımlı olmasının nedenlerinin tartışıldığı çalışma sonucunda, konuyla ilgili yapılabilecek iki öneri bulunmaktadır. Öncelikle dünya genelinde bir çok akademisyen ve araştırmacı tarafından detaylı bir şekilde çalışılan körfez bölgesi göç hareketleri, Türk akademi camiasında yeterince çalışılmamış bir alandır. Böyle kapsamlı ve detaylı bir konunun, daha önce geniş kapsamda incelenememiş olması, hem uluslararası göç çalışmaları hem de bölge çalışmaları açısından bir eksiklik olarak görünmektedir. Var olan bu eksikliğı tamamlamak için çalışılan bu konunun, bundan sonra yapılacak akademik çalışmalara öncü olması en büyük temennidir. Diğer bir öneriyse, her ne kadar Körfez yabancı nüfusu arasında küçük bir nüfusu oluştursa da Türkiye ve Körfez ülkeleri arasında da mevcut olan işgücü transferlerinin, devletler nezdinde sıkı kontrollerinin yapılması ve Türkiye'den giden işgücünün, körfez bölgesinden belirli sosyal güvencelerden mahrum olmadan, temel çalışma haklarına sahip olarak çalışmasının sağlanmasıdır. Bu minvalde, gelişen ekonomik ve siyasi ilişkilerinin de etkisiyle Türkiye- Körfez ülke yönetimlerinin de konuya ağırlık vermesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. İstanbul : Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ahmad, A. (2010). Beyond Labor . M. K. Babar içinde, *Migrant Labor in the Persian Gulf* (s. 21-40). London: CIRS.
- Akarcalı, S. (2016). *Tüm Yönleriyle Sağlık Turizmi: BAE Ülke Raporu* . Ankara : Sağlık Bakanlığı .
- Akbaş, Z. (2011). *ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi*. History Studies .
- Akkaya, G. N. (2013). *Körfez İşbirliği Konseyi; Krallar Kulübü Ve Değişen Bölgesel Düzen*. Ankara: SETAV.
- Al Jazeera* . (2015). "Uae Announces Labour Reforms Protect Foreign Workers"
<http://www.aljazeera.com/news/2015/09/uae-announces-labour-reforms-protect-foreign-workers-150929143336000>, Erişim Tarihi: 25.03.2017
- .....(18.03.2014), "Suudi Arabistan ve Orta Doguda Degisim"
<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-suudi-arabistan-ve-orta-doguda-degisim>, Erişim Tarihi: 12 18, 2016
- ..... *Ülke Profili- Katar*. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-katar>, Erişim Tarihi: 13.11.2016
- Arı, T. (1996). *Basra Körfezi ve Orta Doğu'da Güç Politikası*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Baldwin-Edwards, M. (2011). *Labour Immigration and Labour Markets in the GCC Countries: National Patterns and Trends*. LSE Global Governance.
- Bales, K. (2002). *Küresel Ekonomide Yeni Kölelik*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Baruah, N. (2016). *Labor Migration Infrastructure and Services in Countries of Origin in Asia*. O. I. ADBI içinde, *Labor Migration In Asia: Building Effective Institutions* (s. 18-28). OECD- ILO - ADBI.
- BBC*. (25.06.2013), "é Katar Emiri, Tahtını Oğluna Devrediyor!"
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130624_katar_tani , Erişim Tarihi : 15.11.2016
- .....(12.12.2015). " Suudi Kadınlar İlk Kez Oy Kullandı "
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151212_suudi_secmen_kadin, Erişim Tarihi: 25.12.2016

- Bel-Air, F. D. (2014). *Demography, Migration and Labour Market*. Gulf Labour Markets and Migration.
- .....(2014). *Demography, Migration and Labour Market in Suudi Arabia*. Gulf Labour Markets and Migration.
- .....(2014). *Demography, Migration, and Labour Market in Qatar*. Gulf Labour Markets and Migration.
- .....(2015). *Demography, Migration, and the Labour Market in the UAE*. GLMM.
- .....(2014). *The Nitaqat Campaign of Saudisation of the Labour Force*. Washington, DC: MESA.
- Bilge, M. L. (1992). *Basra Körfezi* . İSAM içinde, İslam Araştırmaları Ansiklopedisi (s. 114-117). İSAM .
- .....(1992). *Birleşik Arap Emirlikleri* . İSAM içinde, İslam Ansiklopedisi (s. 200-2003). İstanbul : İSAM.
- Borjas, G. J. (1989). *Economic Theory and International Migration*. International Migration Review (23), 457-485.
- Büyükkara, M. A. (2013). *Çağdaş Selefî Akımlar*. Perspektif (219), 28-36.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Crane, A. (2012). *Modern Slavery As A Management Practice: Exploring The Conditions And Capabilities For Human Exploitation*. Academy of Management Review (38).
- Çağlayan, S. (2006). *Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi*. Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 65-90.
- DEİK. (2015). *Suudi Arabistan, Ülke Raporu*. Ankara : DEİK.
- .....2015 BAE Ülke Raporu. Ankara : DEİK
- .....2015,Katar Ülke Raporu, Ankara: DEİK
- Duke, A. J. (1975). *The Impact Of Oil On Political And Socioeconomic Change In The United Arab Emirates*. A. J. Duke İçinde, *The Middle East: Oil, Politics, And Development* (s. 79-98). Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Researcer.
- Duymaz, E. (2013). *Avrupa Konseyi Hukukunda Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasakları Üzerine Bir İnceleme*. Legal Hukuk Dergisi (123), 67-104.

- Dünya Bülteni* ,(2012), "Körfez Demiryolu Projelerinde Katar Önde"
<http://www.dunyabulteni.net/ortadogu/227873/korfez-demiryolu-projelerinde-katar-onde>, Erişim Tarihi : 22.12.2016
- Ernst, J. B. (2011). *Migrants in the Gulf: A Critical Assessment of the Social, Cultural, and Economic Implications of Migrant Workers in the Countries of the Gulf Cooperation Council*. The University of Arizona .
- Euronews*. (26.04.2016), "Suudi Arabistan Ekonomik Dönüşüm Programı Vizyon-2030'un-Detaylarını Açıkladı." <http://tr.euronews.com/2016/04/26/suudi-arabistan-ekonomik-donusum-programi-vizyon-2030-un-detaylarini-acikladi> , Erişim Tarihi: 26.12.2016
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Foundation, W. F. (2016). *Global Slavery Index 2016*. Walk Free Foundation.
- Gençler, A. (2015). *Emek Göçü ve Ekonomisi* . Der Yayınları .
- Gerçeksever, A. (2005). *Kayıp Kimlik Basra Körfezi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Goyal, U. F. (2004). *Emerging Strains in GCC Labor Markets* . IMF Working Paper .
- Grigg, D. B. (1977). *E. G. Ravenstein and the “ Laws of Migration”*. Journal of Historical Geography (3), 41-54.
- Güler, M. A. (2015). *Modern Kölelik Ve Modern Köleliğin Görünümleri*. İş ve Hayat .
- Haldun, İ.-i. (2014). *Mukaddime* . İstanbul: Dergah Yayınları .
- Hamza, S. (2015). *Migrant Labor in the Arabian Gulf: A Case Study of Dubai, UAE*. The Journal of Undergraduate Research at the University of Tennessee (10), 81-114.
- ILO. (2012). *ILO Global Estimate of Forced Labour*. Cenevre : ILO.
- .....(2015). *Labour market trends analysis and labour migration from South Asia to Gulf Cooperation Council countries India and Malaysia* . Cenova : ILO.
- .....(2015). *Travel Smart – Work Smart; A guide for Nepali migrant workers in Qatar*. Cenevre : ILO.
- International, A. (2013). *The Dark Side Of Migration: Spotlight On Qatar’s Construction Sector Ahead Of The World Cup*. Londra : Amnesty International Publications .
- IOM. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü* (Cilt 18). IOM.

- .....(2013). *World Migration Report 2013: Migrant Well-Being and Development*. Cenoa: IOM.
- Kapiszewski, A. (2004). *Arab Labour Migration to the GCC States*. IOM içinde, *Arab Migration in a Globalized World* (s. 115-135). Cenoa : IOM.
- .....(2006). *Arab Versus Asian Migrant Workers In The Gcc Countries*. Beyrut: United Nations.
- King, R. (2012). *Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer*. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations .
- Kostiner, J. (1997). *State, Islam and Opposition in Saudi Arabia: The Post Desert-Storm Phase*. Middle East Review of International Affairs .
- Koyame-Marsh, R. O. (2016). *Saudization and the Nitaqat Programs: Overview and Performance*. Journal of Accounting, Finance and Economics , 36-48.
- Kurşun, Z. (2004). *Basra Körfezi'nde Osmanlı - İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar 1871-1916*. Ankara: Türk tarih Kurumu.
- .....(2002). *Katar*. İSAM içinde, *İslam Ansiklopedi* (Cilt 25, s. 29-31). İstanbul: İSAM.
- .....(2009). *Suudiler*. İSAM içinde, *İslam Ansiklopedisi* (s. 581-587). İstanbul: İSAM.
- Kurt, H. (2009). Suudi Arabistan. İSAM içinde, *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 37, s. 580-581). İstanbul: İSAM.
- Lee, E. S. (1966). *A Theory of Migration*. Demography , Vol. 3, No. 1, 45-57.
- LSE. (2014). *Labour Migrants and Access to Justice in Contemporary Qatar*. Londra: LSE Middle East Centre.
- Martin, F. (2011). *Le Pacte international relatif aux droits civils et politiques. E. DECAUX* içinde, Commentaire article par article, *Economica* (s. 225-239). Paris.
- Marx, K. (2009). *Kapital* . Ankara: Sol Yayınları .
- Massey, D. S. (1989). *Economic Development and International Migration in Comparative Perspective*. Population and Development Review (14), 383-414.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). *Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi*. Population and Development Review , 431-436.

- MDPS. (2015). *Labor Force Sample Survey 2014: Statistical Analysis* . Doha : Ministry of Development Planning and Statistics .
- Middle East Eye .(06. 05.2016). "Nearly 60 Percent Qatari Population Live Labour Camps" <http://www.middleeasteye.net/news/nearly-60-percent-qatari-population-live-labour-camps-2093234297>, Erişim tarihi:24.12.2016
- Morawska, E. (2007). *International Migration:Its Various Mechanisms and Different Theories that Try to Explain It*. Willy Brandt Series of Working Papers .
- Muhittin Ataman, Y. K. (2012). *Suudi Arabistan'daki Siyasal Ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler*. Alternatif Politika , 4 (1), 1-26.
- Mutluer, M. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*. Çantay Kitapevi .
- Oded Stark & David E.Bloom, . (1985). *The New Economics of Labor Migration*. American (75), 173-178.
- OECD. (2001). *Trends in International Migration*. OECD.
- ONUR, G. (2011). *BAE Ülke Raporu* . Ankara : T.C. Başbakanlık;Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.
- Önalp, E. (2010). *Osmanlının Güney Seferleri: 16. Yüzyılda Hint Okyasunusunda Türk-Portekiz Mücadelesi* . Ankara : Berikan Yayınevi.
- Özev, H. (2010). *Petrol Sermyaesi ve Uluslararası İlişkiler: 1973 sonrası Körfez Ülkeleri Örneği*. İstanbul : Doktora Tezi .
- Öztürkler, D. D. (2012). *Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi ve Birleşik Bir Suudi Arabistan ve Bahreyn'in Ekonomik Açıdan Önemi*. Ortadoğu Analiz , 78-83.
- Paya, M. (2007). *Makro İktisat* . İstanbul : Filiz Kitapevi.
- Petersen, W. (1958). *A General Typology of Migration*. Amerikan , Vol: 23.
- Porumbescu, A. (2015). *Defining the New Economics of Labor Migration Theory, Boundaries: A Sociological-Level Analysis of International Migration*. 55-64.
- Potts, L. (1990). *The World Labour Market: A History of Migration*. Atlantic Highlands, New Jersey/London, England, Zed Books.
- R.Cohen. (1991).
- Ravenstein, E. G. (1885). *The Laws of Migration*. Journal of the Statistical Society of London , Vol.52,No.2, 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). *The Laws of Migration*. Journal of the Royal Statistical Society (52), 241-305.

- Ross, A. (2015). *Leveraging the Brand: A History of Gulf Labor* . A. Ross içinde, the Gulf: High Culture / Hard Labor (s. 11-36). Londra : OR Books .
- Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press.
- Saudi Gazette*. (05.18.2015). "Saudi Labor Sponsorship System Violates Human Rights Says Group"
<http://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2015/05/18/Saudi-labor-sponsorship-system-violates-human-rights-says-group>, Erişim Tarihi : 18,12.2016
- Sert, D. Ş. (2016). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. S. G.-N. Öner içinde, *Kürsellşme Çağında Göç; Kavramlar Tartışmalar* (s. 29-47). İstanbul: İletişim Yayınları.
- SezerAkarcalı. (2016). *Tüm Yönleriyle Sağlık Turizmi: Katar Ülke Raporu* . Ankara : T.C. Sağlık Bakanlığı .
- Shah, N. M. (2009). *Irregular Migration And Some Negative Consequences For Development: Asia-Gcc Context*. Cenova : ILO.
- Shah, N. M. (2014). *Recent Amnesty Programmes for Irregular Migrants in Kuwait and Saudi Arabia: Some Successes and Failures*. Gulf Labour Markets and Migration.
- Shah, N. M. (2008). *Recent labor immigration policies in the oil-rich Gulf : How effective are they likely to be?* Cenova: ILO.
- Smith, A. (2008). *Ulusların Zenginliği* . İstanbul : Türkiye İş Bankası- Kültür Yayınları .
- Stalker, P. (1994). *The Work of Strangers: A Survey of International Labour Migration*. Cenova: International Labour Office .
- Statistics, G. A. (2017). *Labour Force Survey 2016*. Riyad.
- Stein, B. (2015). *Hindistan Tarihi*. İstanbul: İnkilap Yayınevi .
- Şakir, M. (2003). *Tarîhu'l Halîci'l- 'Arabî*. Umman .
- Şami, A. (2001). *Körfez ve Uzak Doğu Ülkeleri Arasındaki Ticari Münasebetler Ve Bu Münasebetlerin Orta Çağ Medeniyetine Etkileri*. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi .
- Talas, C. (1980). *Avrupa'da Göçmen İşçiler ve İnsan Hakları*. İnsan Hakları Yıllığı , s. 95-110.
- Tanci, E. A. (2015). *İbn Batuta Seyahatnamesi* . Yapı Kredi Yayınları .

- TETSİAD. (2014). *BAE Ülke Raporu* . TETSİAD.
- The General Authority for Statistics . (2016). *Demographic Research Bulletin 2016*.
Riyad : General Authority for Statistics (GASat).
- The Nitaqat Program. (2011). 12 20, 2016 tarihinde The Ministry of Labor, Kingdom of Saudi Arabia:
file:///C:/Users/MAY/Downloads/WSIS%20application_11.%20ICT_e-employment_MoL_Nitaqat.Nov2013%20(3).pdf adresinden alındı
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- UN. (2016). *International Migration Report 2015*. Newyork: United Nations.
- Unat, N. A. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- Wallerstein, I. (2014). *Modern Dünya Sistemi 4*. İstanbul: Yarı Yayınları .
- Weiner, M. (1985). On International Migration and International Relations. *Population and Development Review* (11).
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Yalçın, S. (2015). *Migrant labour in the countries of the Gulf Cooperation Council: A "fix" for Gulf capitalism?* BRISMES Annual Conference 2015: Liberation Middle East Centre. Londra: London School of Economics and Political Science,.
- Yalçıntaş, O. T. (1999). *Sosyal Siyaset*. İstanbul : Filiz Kitabevi.
- Yıldırım, T. (2007). *VI.-IX. Yüzyıllarda Basra Körfezi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri. *Turkish Studies* , Vol: 9/2.